

ISSN 0235-9111

# LIMBA ROMÂNĂ

REVISTĂ DE ȘTIINȚĂ ȘI CULTURĂ  
Nr. 10 2006 • ANUL XVI • CHIȘINĂU



# LIMBA ROMÂNĂ

---

---

## REVISTĂ

de știință și cultură

---

Nr. 10 (136) 2006  
octombrie

---

## REDACTOR-ŞEF

Alexandru BANTOŞ

---

## REDACTOR-ŞEF ADJUNCT

Grigore CANȚĂRU

---

## COLEGIUL DE REDACȚIE

Alexei ACSAN, Ana BANTOŞ, Eugen BELTECHI (Cluj), Silviu BEREJAN, Vladimir BEŞLEAGĂ, Mircea BORCILĂ (Cluj), Leo BUTNARU, Gheorghe CHIVU (Bucureşti), Mihai CIMPOI, Anatol CIOBANU, Ion CIOCANU, Theodor CODREANU (Huşi), Anatol CODRU, Nicolae DABIJA, Boris DENIS, Stelian DUMISTRĂCEL (Iaşi), Andrei EŞANU, Nicolae FELECAN (Baia Mare), Iulian FILIP, Gheorghe GONȚA, Victor V. GRECU (Sibiu), Ion HADÂRCĂ, Dumitru IRIMIA (Iaşi), Dan MĂNUCĂ (Iaşi), Nicolae MĂTCAŞ, Ion MELNICIUC, Mina-Maria RUSU (Bucureşti), Valeriu RUSU (Franţa), Marius SALA (Bucureşti), Dumitru TIUTIUCA (Galaţi), Petru ȚARANU (Vatra Dornei), Vasile ȚĂRA (Timișoara), Ion UNGUREANU, Grigore VIERU

---

**Pentru corespondență:**

Căsuța poștală nr. 83,  
bd. Ștefan cel Mare nr. 134,  
Chișinău, 2012, Republica Moldova.  
Tel.: 23 87 03, 23 46 98  
e-mail: [limba\\_romana@mail.md](mailto:limba_romana@mail.md)

---

---

---

---

„Politicienii ar trebui să cunoască bine cultura românească, să și-o însușească și în mod critic, ca să știe ce anume apără, cum apără și de ce trebuie să apere. Să aibă un jurământ de fidelitate față de această cultură”.

*Eugen COȘERIU*

---

## LIMBA ROMÂNĂ

---

### REVISTĂ DE ȘTIINȚĂ ȘI CULTURĂ

---

EDITOR: colectivul redacției  
ISSN 0235-9111

---

REDACTOR: Irina DERCACI  
LECTOR: Veronica ROTARU  
PROCESARE COMPUTER: Oxana BEJAN

---

**Coperta I-IV:** *Ploaie în Piața San Marco, Veneția (2002);  
Dimineața galbenă, Veneția (2003)*, de Ala Rusu

### **Revista *Limba Română* – 2006**

Contribuții la crearea unui spațiu al comunicării libere între toți cei interesați de limba, istoria și cultura românilor.

Rubricile numărului 10: *Coșeriana; Puncte de reper; Critică, eseu; (Con)text și comunicare; Gramatică; Toponimie și istorie; Muzicologie; Poesis; In memoriam; Eveniment; Recenzii* ș.a. – susținute de specialiști din Republica Moldova și România.

Suport didactic pentru procesul de învățământ preuniversitar și universitar.

Abonamentele la revista *Limba Română* pot fi contractate la agențiile „Poșta Moldovei” și „Moldpresa”. Pentru România – la Rodipet (în catalogul publicațiilor din Republica Moldova – poziția 77075).

Așteptăm la redacție noi apariții editoriale (cărți, reviste de cultură) pentru a fi prezentate și recenzate.

Adresa pentru corespondență: **Căsuța poștală nr. 83, bd. Ștefan cel Mare nr. 134, Chișinău, 2012, Republica Moldova.**

---

**Orice articol publicat în revista *Limba Română* reflectă punctul de vedere al autorului și nu coincide neapărat cu cel al redacției.**

---

**Materialele nepublicabile nu se recenzează și nu se restituie.**

## SUMAR

**ARGUMENT**

Anghel DUMBRĂVEANU.  
Unde zboară cuvântul  
5

**COȘERIANA**

„Trebuie să cunoaștem toată tradiția și să mergem mai departe de tradiția limitată pe care o poate avea cultura unei țări”.  
Dialog: Angela Furtună – Eugeniu Coseriu  
6

**PUNCTE DE REPER**

Iustina BURCI. Documentele istorice – mijloc de cunoaștere și păstrare a identității naționale  
22

**CRITICĂ, ESEU**

Sergiu PAVLICENCU. Receptarea literaturii italiene în spațiul cultural basarabean  
28  
Diana VRABIE. Camil Petrescu și doctrina „substanței”  
32

**(CON)TEXT ȘI COMUNICARE**

Irina DERCACI. Tehnici discursive în textele metapolitice ale lui Octavian Paler  
37

Cristinel MUNTEANU. O analiză de (con)text  
44

**GRAMATICĂ**

Nicolae RAEVSCHI. Apelativul *hoț* și variantele sale onomastice  
48  
Viorica LIFARI. Substantivul ca mijloc de exprimare a categoriei de diateză în limba engleză  
62

**TOPONIMIE ȘI ISTORIE**

Anatol EREMIA. Cahulul în timp și spațiu  
67

**MUZICOLOGIE**

Anastasia BURUIAN. Lirica eminesciană în liedurile compozitorului Gheorghe Dima  
83

**POESIS**

Efimia ȚOPA. *Fericirea e dincolo; Ca să fiu; Muzeu; Sat arhaic; Noi, voi; Văd departe de tine; La braț cu istoria; Agendă; Jocul patriei; Fețele timpului; Numai niște cuvinte*  
88

**IN MEMORIAM**

Nicanor BABĂRĂ, Ion CIOCANU. Prezența unui savant și pedagog de vocație

92

Victor BANARU. Limba ca instrument politic; Limba și procesul etnosocial; Funcțiile limbii; Niveluri de comunicare; Etnie, limbă, politică

94

**EVENIMENT**

Tamara PERETEATCU. Lumina cărții

101

Claudia PARTOLE. Salonul de carte românească de la Cernăuți

105

**RECENZII**

Carletta Elena BREBU. Meandrele jurnalului

108

**AUTORI**

112

**Anghel DUMBRĂVEANU**

## **UNDE ZBOARĂ CUVÂNTUL**

Lumea cu aripi aprinse  
în care întârzii  
îmi pare tot mai diseminată  
în tipologii  
rănite de propriul lor zel  
ori de imbolduri contrare

Drumul în urmă steaua departe

Nu-mi rămâne decât să încerc  
încă o dată sub fereastra chiliei  
cum să determin cursul nebănuit  
al unui vers îndurerat  
și incapabil să se-ndepărteze de mine  
simțindu-i tot timpul prezența  
oriunde m-as duce  
îndemnându-ne unul pe altul  
după bunăvoința vieții

Uneori mă surprind certându-mă singur  
de nevrednicie sau nepricepere  
în domeniul celest  
unde zboară cuvântul cel sfânt  
al Limbii Române  
Drumul în urmă steaua departe.

## EVOCARE

Pe Eugeniu Coșeriu l-am întâlnit pentru ultima oară în ziua de 20 octombrie 2001, la Suceava, când mi-a acordat un extraordinar interviu\*, din care am publicat, ulterior, în același an, un prim fragment într-o revistă literară județeană, unde textul a fost acceptat cu greu și plasat marginal, iar pentru impunerea lui a fost nevoie să fac demersuri oboșitoare, lovindu-mă de opoziția îndârjită a unor gloriole literare locale. În acea toamnă frumoasă, la Universitatea „Ștefan cel Mare” de la Suceava, Anul European al Limbilor se încheia, cred, prin ediția a VI-a a Colocviului Internațional de Științe ale Limbajului, al cărui mentor domnul Eugeniu Coșeriu devenise încă de la debutul manifestării, inițiată de regretatul profesor Mihail Iordache pe la începutul anilor '90. Înscriindu-și traiectoria internațională pe creasta valului de „răsturnare lingvistică”, produs prin deschiderea spre postmodernitate a integralismului lingvistic, colocviul de la Suceava devine, de la an la an, o prestigioasă instituție a integrării noastre europene, ca și o avanscenă a celor mai coerente politici lingvistice, fundamentale pentru această parte a Europei. În acele zile, am celebrat din nou diversitatea lingvistică europeană, încurajarea studiului limbilor străine, dezvoltarea și aprofundarea competențelor și a performanțelor lingvistice, în prezența unui auditoriu internațional de elită, alături, între alții, de prof. Jean-Claude Coquet, directorul Centrului Național de Cercetări Științifice din Franța (participant la aventura structuralistă, fenomenolog și filozof marcant al limbajului), și Paul Elie Levy, directorul Centrului Cultural Francez din Iași. Nu în ultimul rând, ca amfitrioană și organizatoare excelentă a întâlnirilor din jurul eminentului om de cultură Eugeniu Coșeriu, s-a remarcat, și în acele împrejurări, o personalitate de excepție a lumii lingvistice și a francofoniei, prof. univ. dr. Sanda-Maria Ardeleanu. La acea ediție a Colocviului Internațional, Eugeniu Coșeriu a acordat o binevenită atenție noului spațiu european al cercetării, conturat prin problematica reperată de specialiștii din România, Ucraina și Republica Moldova. Cu acea ocazie, a fost înființată Asociația Internațională pentru Ocrotirea Limbilor (AIOL), al cărei președinte de onoare a fost ales domnul Eugeniu Coșeriu. Un loc aparte în cadrul lucrărilor colocviului l-a ocupat secțiunea lingvisticii integraliste coșeriene în care, sub patronajul savantului Eugeniu Coșeriu și a prof. univ. dr. Mircea Borcilă, au fost descrise cele mai noi aspecte din cercetarea de specialitate desfășurată în cadrul Centrului de Lingvistică Integralistă de la Cluj, primul și cel mai important din România ultimilor ani, căruia i se alăturaseră și nucleele de cercetători de la Iași, Sibiu, Timișoara, Suceava.

În cadrul acestei secțiuni coșeriene, duminică, 21 octombrie, la ora 16, academicianul prof. univ. dr. Anatol Ciobanu de la Universitatea de Stat din Chișinău a propus ca „având în vedere valoarea incontestabilă a personalității și operei coșeriene (care numără peste 350 de titluri de lucrări publicate) și recunoașterea internațională largă de care se bucură (peste 40 de universități i-au acordat titlul de Doctor Honoris Causa), savantul Eugeniu Coșeriu să fie nominalizat pentru Premiul Nobel”.

...Pe 7 septembrie 2006 s-au împlinit patru ani de când Eugeniu Coșeriu ne-a părăsit, după ce, prin întreaga sa operă, a întemeiat o nouă planetă pentru cercetarea lingvistică mondială, guvernată de „saber lingvistico”, concept care, coroborat cu contribuțiile lui Noam Chomsky, celălalt titan al secolului lingvistic trecut, a revoluționat filozofia limbajului și filozofia culturii.

**Angela FURTUNĂ**

\* Prin bunăvoința autoarei, republicăm interviul în numărul de față al revistei *Limba Română*.

**„TREBUIE  
SĂ CUNOAȘTEM  
TOATĂ TRADIȚIA  
ȘI SĂ MERGEM MAI  
DEPARTE DE TRADIȚIA  
LIMITATĂ PE CĂRE  
O POATE AVEA  
CULTURA UNEI ȚĂRI”**

Dialog: *Angela FURTUNĂ –  
Eugeniu COȘERIU*

– Veniți, cu interes și cu bucurie, pentru a cincea oară, la lucrările Colocviului Internațional de Științe ale Limbajului de la Suceava, al cărui „mentor spiritual” (conform prof. univ. dr. Ion Horia Bârleanu, decanul Facultății de Litere de la Suceava) ați devenit deja, după ce ați dat curs, cu mulți ani în urmă, invitației prof. univ. Mihail Iordache, inițiatorul acestui renumit eveniment cultural ce a atras atenția și participarea universitarilor și specialiștilor din toată lumea. Universitarii și oamenii de cultură suceveni, dar nu numai, au, astfel, șansa ca, deși plasați oarecum excentric (în condițiile în care conceptul nou de „localism creator” pare să anuleze eternele dispute centru vs. periferie), să aibă în Domnia voastră un mentor de anvergură, în

care, bunăoară acad. Iorgu Iordan (și nu numai, deși atât de târziu!), vedea pe „cel mai erudit contemporan”. Ce v-a determinat să vă asumați această cale regală față de tinerii lingviști și cercetători din această parte a lumii?

– Mai întâi, vă fac o confesiune.... Sa știți că nu e vorba numai de Suceava; „mentor spiritual” al universitarilor din Suceava: da, dar nu numai... Eu am avut norocul și bucuria, în același timp, de a fi considerat, mai mult sau mai puțin, mentor în foarte multe centre de cultură, nu doar la Suceava, tot așa și la Chișinău, și la Bălți (orașul în care am urmat eu liceul), și în alte orașe din România, înaintea Sucevei (cronologic vorbind), la Constanța, la Craiova, la Cluj, apoi, mai târziu, la Timișoara, la Sibiu, adică aproape peste tot unde există universități și intenția mea este să ajut, în măsura posibilităților mele, în toate eforturile și bunele intenții spre o lingvistică sau, mai complex spus, spre o știință într-adevăr fondată și bine informată... Iar faptul că se întâmplă, iată, la Iași sau la Suceava, sau (recent) la Galați, nu are, în realitate, nici o importanță specială, nu este o referință numai pentru Suceava. Pe de altă parte, poate că am, într-adevăr, unele preferințe pentru unele locuri din România. Suceava a fost totuși Cetatea de Scaun, așa că ea va



avea întotdeauna în ochii mei o mare importanță, mă va determina să mă concentrez pe discipolii de aici, pentru a trimite către viitor o școală ce amintește de o glorie din vremuri realmente înfloritoare și din punct de vedere științific. Pe de altă parte, Bălți este orașul copilăriei, unde am urmat școala. Liceul „Ion Creangă” de la Bălți este o perioadă fericită pentru mine, este instituția de învățământ unde am fost elev și de unde am amintirea unui liceu cu adevărat excepțional, unul din cele mai bune din toată țara. (Să nu uităm cum am plecat eu de aici, căci este o întreagă poveste de copil aruncat de istorie în aventura vieții și a morții... Plecarea mea de acasă a fost dureroasă. Dar a fost norocul meu că am plecat la timp. De aceea spuneam mereu că îi sunt recunoscător tatei care în a treia sau a patra zi după ultimatumul istoric de tristă amintire, întorcându-se din sat, mi-a spus: „Tu nu poți rămâne aici, trebuie neapărat să pleci în lume, deși aceasta ne doare pe toți”. Și, într-adevăr, tata m-a însoțit până la Prut, am trecut podul desculț la Ștefănești și aici, din ultimii bani pe care îi mai avea, bietul tată mi-a cumpărat o pereche de sandale... Așa am plecat eu spre Trușești, județul Botoșani, unde aveam un prieten, fără să știu nimic despre viitorul ce mă aștepta). Chișinăul este capitala Basarabiei și a fost de două

ori capitala românismului, deci se înțelege că pentru fiecare din aceste orașe am câte un motiv de prețuire și de sensibilitate ce urcă din biografia mea.

– **În Basarabia natală, românofobia rușilor a fost sancționată prompt de Domnia voastră, atunci când ați afirmat tranșant că „a promova sub orice formă o limbă moldovenească deosebită de limba română este, din orice punct de vedere strict lingvistic, ori o greșeală naivă, ori o fraudă științifică; din punct de vedere istoric și practic e o absurditate și o utopie; iar din punct de vedere politic e o anulare a identității etnice și culturale a unui popor și, prin urmare, un act de genocid etnico-cultural”. Atitudinea aceasta, afișată de Domnia voastră – „cel mai mare lingvist român în viață” (cf. prof. univ. dr. Emil Constantin, rectorul Universității „Dunărea de Jos”) –, vine să sprijine decisiv eforturile românilor de pe ambele părți ale Prutului de a-și apăra limba și cultura. Ce cale considerați că este apropiată pentru a se merge mai departe în acest sens și care trebuie să fie argumentele și strategiile lingviștilor în această chestiune? Lingviștii pot să influențeze politicul?**

– Dacă ne-am afla în condiții istorice normale, dacă ar fi numai

un grup de nesăbuiți care ar lupta acolo (în Basarabia – *n.n.*) cu tot felul de trucuri și de tertipuri împotriva limbii române, răspunsul meu ar fi acela că trebuie să ne dedicăm pur și simplu științei, să vorbim științific despre limba română, că nu e nevoie să apărăm noi limba română, nici să criticăm sau să luăm în discuție alte păreri contrare și absurde. Sau, după cum spun eu elevilor mei, nu căuta să demonstrezi că doi și cu doi fac patru celui care spune că doi și cu doi fac trei sau fac cinci. Cel care spune o absurditate ar avea în realitate obligația să demonstreze de ce afirmă ceea ce afirmă, deși absurd. Pentru că nu putem, mereu, fără întrerupere, să repetăm toate adevărurile evidente și să luptăm pentru ele, să le demonstrăm celor care afirmă neadevăruri evidente.

Dar, din nefericire, nu ne aflăm în condiții normale. De aceea, și lingviștii, și toți ceilalți oameni de cultură sunt angajați într-o luptă care e politica și noi nu putem duce altfel lupta decât prin argumente științifice. Concluzia? Trebuie să repetăm deci mereu evidențele, să arătăm mereu adevărul, să arătăm că toate citatele sunt falsificate, că atunci când ei spun, de exemplu, că și Iorga ar fi spus că Basarabia este a altora ș.a., acolo nu e decât un fragment scos dintr-un context. Iorga spune, de fapt, cu

totul altceva. Trebuie să luptăm mereu în acest stil. Se observă însă că astfel ne pierdem, în parte, forțe foarte importante și esențiale, prin acest fapt de hărțuire, care nu întâmplător este dirijat împotriva noastră. De aceea, mă gândeam că soluția cea mai bună și strategia cea mai corectă și utilă ar fi ca oamenii de știință să se concentreze asupra unei categorii: anume, aceea a profesorilor de limba română și de literatura română și a învățătorilor, recomandându-le cu prioritate lor să facă apărarea; ei, adică, să fie, mai întâi, convinși și să înțeleagă care este adevărul și să apere apoi limba, să apere cultura, să afirme această cultură, pe care întâi trebuie să și-o asume ca fiind cultura lor națională... În acest mod s-ar putea permite oamenilor de știință să ducă știința mai departe, fiindcă altminteri, dacă oamenii de știință nu mai fac decât apărarea limbii române, rămânem, dintr-un punct de vedere, pe loc. Dar noi nu trebuie să rămânem pe loc, pentru că știința avansează, creează mereu idei noi, moduri noi de a pune problemele. Iar noi trebuie să adăugăm, în aceste condiții, când suntem forțați să ne risipim și cu apărarea limbii române, multă muncă. Spunea însuși Goethe, undeva, despre poezie, că aceasta reprezintă unu la sută inspirație și nouăzeci și nouă la

sută transpirație. Asta aș vrea să adaug și eu, extrapolând, despre cariera universitară în lingvistică și în general în știință, căreia i se dedică astăzi un universitar cu pretenții, anume că ea este o carieră ce se întemeiază pe răbdare și pe muncă. Pe multă răbdare și pe multă muncă.

Deci, soluția, strategia propusă de mine este educația culturală. Cred că ea s-a făcut deja, mai mult sau mai puțin indirect, în Basarabia, în această privință, și prin învățători și prin profesori de limba română. La ora actuală profesorii de limba română nu mai acceptă (chiar dacă li se spune că limba oficială este, prin Constituție, limba moldovenească) decât termenul de „limba română”. Când li se cere, acum, să nu mai facă Istoria românilor, ci Istoria Moldovei, profesorii de istorie, în unanimitate, protestează, și până și rușii care sunt profesori de istorie înțeleg că nu pot falsifica pur și simplu istoria și nu pot desprinde o istorie a Moldovei de istoria românilor.

Speranța mea este ca această generație, care este generația bolnavă din Basarabia și generația incultă din Basarabia, se va stinge biologic. Îi va lua locul o nouă generație, una care nu va mai putea fi înșelată. Să știți că mulți dintre cei de acum au fost atât de înșelați, încât ei sunt de-a dreptul de bună credin-

ță atunci când sunt convinși că unele falsuri istorice sunt adevărate. Conștiința lor, prin ignoranță și manipulare, s-a îmbolnăvit.

**– Ultimul congres la care ați participat (se pare, dacă informațiile verificate de mine vor fi fost complete, că a fost chiar ultimul din viața domniei sale – n.n.) a fost cel de Limbi Romanice de la Salamanca. Ce aspecte noi v-au reținut atenția?**

– Nu au fost aspecte noi, cum îndeobște se întâmplă în lumea lingviștilor, unde evoluțiile spectaculoase nu sunt nici măcar presupuse, căci ele ar fi o anomalie, iară nu regulă. În congresele internaționale actuale este foarte greu să se prezinte, în realitate, noutăți. Se prezintă mai mult sau mai puțin bilanțul celor ce s-au făcut până acum (și acesta numai parțial). Este un fel de experiență sau de purgatoriu folositoare tinerilor, care încep să se afirme și prezintă câte ceva în congrese la debutul vieții lor științifice și universitare. În realitate, progresele se fac la universități și apoi, când e vorba de congrese, se fac la congresele mai reduse ca tematică, ori la simpozioane – acestea având o tematică mult mai specifică și nu privesc, de fapt (ca în cazul Salamanca), toate limbile romane și toată problematica limbilor romane, și care este și proble-

matica generală. În realitate, nu pot fi afirmate prea multe noutăți. Pe de altă parte, la un congres mare, nu se poate ști, înainte de a fi publicate toate actele congresului, tot ce s-a comunicat în toate secțiunile paralele, care sunt cel puțin zece la număr și la care este imposibil să fii prezent. Poți fi prezent numai la puține ședințe plenare, unde de obicei auditoriul este foarte avizat. Bilanțul îl facem, mereu, după, după ce s-au publicat actele, și apoi se pot urmări mai întâi rezumatele (deși adesea și acestea pot lipsi, fiind prezente numai titlurile, ceea ce face ca efortul ulterior de documentare și informare corectă să se prelungească mult).

**– La o recentă masă rotundă, pe tema multiculturalității, care a avut loc tot la Universitatea din Suceava, un punct de vedere (pe care nu l-ați respins) se referea la faptul că, actualmente, dilema noastră culturală nu se mai pune în termenii Cultura și / sau Limba majoră vs. Cultura și / sau Limba minoră, ci în forma omologării. În condițiile în care Europa culturală i-a asimilat cu promptitudine pe unii români (Tristan Tzara, Panait Istrati, Eugène Ionesco, Mircea Eliade, Emil Cioran, Constantin Brâncuși, Victor Brauner, George Enescu, Eugeniu Coșeriu), de ce credeți că există**

**atâtea bariere în calea asimilării / omologării egale atât a culturii, cât și a limbii române?**

– Nimeni nu poate cunoaște toate limbile importante. Avem senzația că este vorba de ignorarea limbii și culturii române, de necunoașterea lor. În realitate, suedezii ar putea spune același lucru. Cine știe suedeza, între toate celelalte limbi? Cine cunoaște poezia suedeză actuală? Sau cine cunoaște poezia croată actuală? Prin urmare, mulți s-ar putea plânge că sunt ignorați. Deci fiecare țară ar trebui să încerce să-și afirme valorile, mai întâi să decidă care anume îi sunt într-adevăr valorile, și cele de tradiție, și cele actuale, care se pot ridica la un nivel internațional. Pentru aceasta trebuie, mai întâi, să fie înțelese aceste valori și în țările respective. Trecând în România, am văzut cu toții ce s-a întâmplat cu Eminescu. Toată discuția mai recentă din jurul lui Eminescu a fost într-adevăr o discuție rușinoasă și infamă. S-a creat un fel de anti-mit, pretinzându-se că în timpul comunismului ar fi fost pus în circulație mitul Eminescu. În loc să se lupte împotriva celor care ar fi creat acel mit și să se spună de ce ei nu aveau dreptate, s-a luptat, în realitate, împotriva lui Eminescu. S-a ajuns să se publice, în reviste care păreau serioase, lucruri într-adevăr înjositoare, să

se critice modul în care poetul se îmbrăca, și figura lui personală, felul cum arăta, că era mic de statură... Altcineva, în altă parte, critica poeziile lui spunând numai că nu îi plac, dar recunoscând în același timp ca nu le-a citit!!! Și astfel de lucruri se publică și se acceptă în țara lui Eminescu... Este de necrezut!!!

**– Pentru că există acum, în cultura română, în literatura română, poate din snobism, sau poate dintr-o necesitate compensatoare a absenței unui veritabil proces politic al comunismului în țările est-europene, un curent al revizuirilor care pune o falsă problemă, creează o falsă problemă, devenită veritabilă crispă contemporană: revizuire de dragul revizuirii... Este, inevitabil, un proces de sanitate, pe cât de îndreptățit politic, pe atât de nedrept din punct de vedere al valorilor autentice...**

– Da. De exemplu, s-a încercat această revizuire – cazul Eminescu – dar nu în sens într-adevăr critic, și s-a afirmat că Mitul Eminescu s-ar fi născut acum, de curând, iar cei ce susțineau asta nici nu erau măcar sumar informați, nu citiseră ce scria, de exemplu, prin 1922 deja, Ilarie Voronca, ce scria Fundoianu, care nu erau suspecti de a fi naționaliști, fiindcă erau amândoi evrei. Să vedeți ce

scriu ei despre Eminescu și cum îl înțeleg ei tocmai ca geniu poetic și de ce spun ei că Eminescu este un geniu poetic. Și acum vin alții și pretind că nu, că s-a creat un nou Eminescu mult mai târziu! Este vorba, fără îndoială, despre multă ignoranță. Nimeni dintre cei care au aderat la această teorie nu a citit ce scrisese Voronca sau Fundoianu despre Eminescu...

**– Cu ocazia celui de-al doilea Colocviu Internațional de Științe ale Limbajului de la Suceava, regretatul profesor și prieten al Domniei voastre, Mihail Iordache (memoriei căruia ați dedicat conferința susținută în ziua de 19 octombrie 2001) afirma că, „legat de perspectivele pe care Colocviul le oferă cercetătorilor noștri, la Suceava s-a constituit un nou centru al semioticii românești”. Astăzi, la atâția ani distanță (erau, la vremea aceea, șapte ani deja – *n.n.*) și cunoscând evoluția calității și prestigiului științific al manifestării, considerați că profesorul Iordache a avut „gura aurită”?**

– Da, cred că da. Eu vreau să explic de ce am crezut că e necesar să dedic și acea conferință din 19 octombrie, precum și alte aspecte ale activității mele de la Suceava, memoriei domnului Iordache. Profesorul Iordache îmi era necunoscut înainte de a fi eu invitat la Colocviul de la Suceava

va. El mi-a devenit prieten după aceea, fiindcă mi-am dat seama de entuziasmul care îl mișca pe acest om, ca și de sacrificiile pe care le făcea, chiar în sens fizic, pentru a ridica Suceava ca centru care să aibă un anumit profil, care să aducă ceva bun și nou în cultura românească. Ceva nou, interesant, actual și care se putea pune la același nivel al unor aspecte ale culturii occidentale. Am înțeles, ulterior, că aici se făcea cu multă seriozitate ceva nou și realmente serios și actual, fiind vorba atât de contribuții la cultura locală, cât și de contribuții la cultura românească, dar și de contribuții la cultura universală. De aceea, am participat la toate colocviile următoare, în afară de unul, când eram prea departe, în America de Sud. Cu aceeași dorință am venit și acum, deși nu mă aflu în condiții normale de sănătate. Sora mea îmi spunea să nu vin, să nu mă joc cu sănătatea, dar uite că totuși am venit, pentru a revedea Suceava și cercetătorii de aici, jucându-mă totuși cu sănătatea.

– **Prof. univ. dr. Mircea Borcilă consideră că sunteți „cel mai strălucit exponent al culturii române în planul universal al științelor omului”, atribuindu-vă și rolul de „adevărat întemeietor al disciplinei centrale a umanioarelor, cel care a pus bazele conceptuale**

**ale științelor culturii în general”.** Din această perspectivă, domnule Eugeniu Coșeriu, ați înfăptuit o „adevărată revoluție copernicană în domeniul lingvisticii ca nucleu al științelor culturii”. În acest sens, există o cheie de evaluare și valorizare pe care recomandați să o urmeze cercetătorii și elevii dumneavoastră, cei ce se vor așterne la lucru pe calea noii semantici perspective istoric-culturale și a poeziei culturale pe care ați deschis-o?

– În general, știința și epistemologia nu oferă o „cheie” și ar fi foarte periculos să ofere „chei”. Singurul fapt care se poate sublinia aici este acela că în cultură avem anumite tradiții pe care trebuie să le dezvoltăm, că în toate activitățile culturale oamnei, toate ființele umane implicate sunt active ca agenți ai culturii, și că deci toți înțeleg și cunosc ce este cultura, în toate formele ei, ce este arta, ce este limbajul, ce este știința, în toate formele ei, chiar dacă nu fac ei înșiși multă cultură, știință, artă ș.a. În cultură lucrurile se petrec diferit față de științele naturii. Cu adevărat, în științele naturii trebuie să știm ce s-a stabilit ca valabil până la noi, plecând tocmai de la acel adevăr. În științele culturii avem tradiții ce ne duc foarte departe. Trebuie să identificăm cum s-au dezvoltat aceste tradiții, precum și în ce di-

recții vom continua a le dezvolta. Deși s-au făcut greșeli, devieri, trebuie să înțelegem că fiecare a vrut să spună ceva cu privire la ceea ce știa, pentru că omul, prin natura sa, știe ce este cultura ca activitate a omului. Deci, dacă se poate semnala ceva care nu este o cheie, ci este un sens, un principiu, ar fi acest principiu al tradiției și al noutății în tradiție, ca dezvoltare a tradiției. Se înțelege că trebuie să cunoaștem tradiția și este foarte greu să cunoaștem toată tradiția, să mergem mai departe de tradiția limitată pe care o poate avea cultura unei țări. Peste tot poți găsi alte rădăcini, alte căi pe care le înțelegi tocmai pentru că ești ființă umană. În același timp, aceasta implică, referitor la tot ce se face astăzi, principiul pe care eu îl numesc principiul antidogmatismului, adică să nu spui niciodată că cineva nu are dreptate pur și simplu, ci să te întrebii mai întâi în ce sens poate are dreptate, fiindcă toți oamenii de bună credință care își propun să atingă ceva cu privire la științele culturii pleacă în mod necesar de la o intuiție care este sigură – intuiția pe care o poate avea omul cu privire la propriile sale activități – și că deci e posibil să apară pe parcurs anumite devieri; în acest sens, e necesar să se vadă întotdeauna care a fost intuiția ce a suferit apoi devieri, alterări etc. sau, cum spune altcineva și susțin și eu, nici o

greșeală – în științele culturii – nu e numai greșeală, ci fiecare greșeală – ca greșeală a unei persoane de bună credință – trebuie să conțină un sâmbure de adevăr pe care suntem datori a-l căuta.

**– Ați afirmat, la sesiunea omagială din 9 mai pe care v-a dedicat-o Academia Română cu ocazia împlinirii vârstei de 80 de ani, că evenimentul acela avea pentru dumneavoastră semnificația „acceptării unui sens al doctrinelor științifice care trebuie să se bazeze pe un principiu deontologic al culturii, pe o morală a omului care face știință”, furnizând prin aceasta „nu o restrângere a libertății, ci o asigurare, asumare a ei”. Despre acest veritabil model „neotraditionalist” (cf. acad. Iorgu Iordan), pe care-l oferă lumii personalitatea dumneavoastră umană și științifică, aș afirma că el trage un semnal de alarmă asupra nevoii actuale acute de deontologie, de morală, fără de care lumea, incluzând aici și spațiul valorilor, ar putea sucomba. De ce credeți că această instituție a modelelor clasice se clatină astăzi? Este oare nevoie de noi mari tragedii ale limbilor și ale culturilor pentru a o revigora?**

– Răspund mai întâi la ultima parte a întrebării, și spun: Nu, nu cred că e nevoie nici de

o prăbușire și nici de o criză a culturilor. Trebuie să înțelegem însă, mai întâi, următoarele două lucruri esențiale: că, în general, nu numai în cultură, există, începând cu Hegel, această identitate între a fi și a trebui să fie. Prin urmare, atunci când vorbim de esența științei, de esența artei, de esența limbajului ș.a., vorbim de fapt întotdeauna de cum trebuie să fie, pentru că aceasta este adevărata ființă, cum trebuie să fie. Cum facem când definim omul: dacă definim omul ca ființă rațională și ni se spune că da, dar sunt unii oameni iraționali, noi spunem, da, într-adevăr, sunt oameni cărora le lipsește ceva. Îngroșând puțin și extrapolând, când analizăm acest lucru în plan fizic, dacă cineva e șchiop, nu putem spune că oamenii nu mai au două picioare, nu putem susține că specia umană nu mai este bipedă... Să înțelegem, mai întâi, că există această deontologie, acest „ar trebui să fie” în cultură. Al doilea principiu: această deontologie înseamnă că, din punct de vedere al agentului culturii, implică o etică a culturii, o etică a omului de cultură care trebuie să corespundă acestui „ar trebui să fie” al culturii. Deci trebuie să ne opunem ideii – prezentată ca idee liberală și foarte democratică și care, în realitate, este reacționară – anume că aceste activități ar fi activități libere, în sensul că ar

fi activități cu totul arbitrare, adică oricine să vorbească numai cum vrea, oricine să picteze cum vrea ori să facă știință cum vrea... Nu! Nu se poate! Fiindcă activitățile libere nu sunt libere în sensul că ar fi capricioase. Activitățile libere sunt libere în sensul filozofic al cuvântului liber, anume – sunt activități al căror obiect este infinit. Și când ești agent al unei activități libere, îți asumi și responsabilitatea de a realiza acest obiect în sensul în care trebuie să fie, în sensul deontologiei, și nu fiindcă se impune prin altceva, ci fiindcă ți-ai asumat angajamentul. Atunci aceste activități au o etică obligatorie, nu în sensul că ar fi o etică impusă, o constrângere, ci în sensul pe care-l avea cuvântul *obligatio* în limba latină, însemnând legământ, adică angajament. Când începi orice activitate în acest sens, te angajezi. Dacă vorbești, te angajezi să vorbești cum trebuie, să vorbești ca lumea, dacă pictezi, te angajezi nici să nu mâzgălești, nici să nu corespunzi numai gustului publicului care poate fi unul fără educație estetică. Toți artiștii adevărați și care simt această morală, această etică a artei, spun „așa se pictează”, adică înțeleg că ei au responsabilitatea subiectului universal. Adică – „pictez așa pentru că așa trebuie”, iar nu „pictez așa pentru că altfel nu pot vinde”. Cel ce pictează numai în maniera ca



să poată vinde nu mai este o ființă morală, nu mai respectă etica artei. Tot așa și în știință, trebuie să opereze etica științei. Înțeleg deci că, în realitate, toți oamenii de cultură serioși, atât cei care produc cultura, cât și cei care transmit cultura, știu că există o deontologie a culturii și că, din punct de vedere al fiecărui subiect, asta înseamnă că există o etică a omului de cultură.

Acestea sunt principiile pe care încerc să le afirm oriunde m-aș afla... Am spus mereu, în diferite ocazii, diferitor personalități cu care am avut onoarea să stau de vorbă: există o etică particulară a științei și a omului de știință. Eu cred că dacă este ceva de imitat în ceea ce am făcut eu, poate nu sunt exacte faptele pe care le-am stabilit și, poate, uneori, nici ideile, în sensul în care le-am formulat eu, ci această atitudine etică în raport cu știința: să spui întotdeauna adevărul, numai adevărul, chiar dacă acest adevăr este periculos și plin de riscuri. Să respecti întotdeauna părerile celorlalți, așa cum v-am mai arătat, în măsura în care sunt păreri sincere și fundamentate; să vezi, până și în fiecare eroare, care este sâmburele de adevăr, să nu asuprești pe nimeni cu adevărul tău, ci să stai de vorbă și cu adevărul celui-lalt ș.a.m.d. Deci această atitudine etică este, cred, lucrul cel mai

important. Fără îndoială, se ajunge mai târziu la anumite înălțimi, prin desăvârșire profesională și morală, ceea ce presupune forță profesională, științifică și morală pe măsură; cu această atitudine însă poți dobândi ulterior o poziție mult mai solidă, numai și numai în condițiile în care nu ai căutat-o și numai dacă n-ai încercat să o atingi prin neadevăr, sau prin escrocherii și potlogării științifice, cum îmi place mie să desemnez speculațiile și plagiatul care, și ele, există, iar din câte se pare, există pe scară prea extinsă și rafinată, din păcate.

Deci atitudinea etică este faptul fundamental. Eu cred că, în ceea ce mă privește, și această atitudine etică era răsădita de acasă. A fost educată, este adevărat, în Italia, iar, apoi, și în alte țări unde am trăit, unde am lucrat, unde am creat și prin contactele pe care le-am avut. Dar am convingerea că se trage și din tradiția noastră din Moldova de nord, din anumite cutume și obiceiuri, tradiții și deprinderi morale care există încă și astăzi și care s-au păstrat acolo. Dintotdeauna am susținut că nu este un fapt întâmplător că tocmai în Moldova de nord s-au născut Eminescu și Creangă, Sadoveanu și Iorga, George Enescu și Ciprian Porumbescu, sau pictorul Luchian, Hasdeu, Stere, și atâția alții. Prin urmare, există cu certitudine

anumite tradiții, există acolo o atmosferă aparte care le menține încă active. Probabil că asta urcă și vine și din anumite legături mai vechi cu restul culturii europene, care au avut loc în trecut, cu școala latină din Polonia, de exemplu. Au fost, în număr semnificativ, moldoveni la Universitatea din Cracovia, și acest fapt mi-a atras mereu atenția, chiar de la începuturile ei. Unii dintre ei s-au pierdut, este foarte adevărat, și nu s-au realizat, dar câte ceva din acel spirit a rămas ca tradiție, ca o matrice transmisă cel puțin pe cale orală.

Principiile acestea etice ale omului de cultură eu le afirm mereu...

**– Cu strălucire și cu multă perseverență, instituind prin atitudinea Domniei voastre un veritabil model...**

– De aceea, spun întotdeauna, să nu urmăim, de exemplu, anumite mode numai pentru că sunt mode și sunt actuale: să ne întrebăm dacă ele corespund într-adevăr eticii culturale, iar dacă nu suntem convinși, nu trebuie să le acceptăm. Nu trebuie să mâzgălim, când suntem pictori, și nu trebuie să afirmăm lucruri arbitrare, dacă suntem oameni de știință ș.a.m.d.

**– În cadrul procesului actual al globalizării și extinderii multiculturalității, la care a subscris din punct de vedere**

**politic și România, vor apărea (dar de ce să nu remarcăm că, deși camuflate, ele deja există) inevitabilele conflicte între limbi și între culturi. Teza coșeriană aplicată acestei chestiuni surprinde trei atitudini ce pot apărea între limbile majoritare și limbile minoritare: naționalismul lingvistic sănătos (pe care-l considerați „politic justificabil, rezonabil și pozitiv”), șovinismul lingvistic și colonialismul lingvistic (apreciat de Domnia voastră drept „cel mai agresiv, negativ și inacceptabil”). În ce poziție – eventual de conflicte lingvistice și culturale – anticipați, chiar și ipotetic, că s-ar putea trezi cândva românii, cu limba și cultura lor, în contextul unei viitoare României membră deplină a Uniunii Europene și a NATO, și ce argumente științifice trebuie să-i însoțească și să-i lumineze pe viitorii noștri (mai buni, mai înțelepți) politicieni?**

– După cum știți, eu nu fac politică și politica mea este doar politică deja implicită în știință și în activitatea științifică și pedagogică de transmitere a culturii și a științei. Însă dacă pot să-mi permit să dau un sfat politicienilor, este să fie ei mai întâi culți, ca să poată apăra cultura românească, în diferitele ei aspecte. Politicienii ar trebui să cunoască bine cultura românească, să și-o însușească

că și în mod critic, ca să știe ce anume apără, cum apără și de ce trebuie să apere. Să aibă un jurământ de fidelitate față de această cultură. Aici sunt două atitudini la care eu mă opun, în general cu foarte puțin succes, pentru că nu pot participa la toate discuțiile și la lupta actuală din România: două atitudini care îmi par, ambele, reprobabile. Una, este atitudinea așa-zisa pozitivă excesivă, care consideră valorile românești ca valori absolute și le consideră la același nivel pe toate. În acest sens, s-a format o adevărată ideologie: se citează, spre exemplu, autori români din străinătate, și se pun la același nivel valori net diferite, dar toți sunt numiți „genialul cutare...”, „genialul cutare...”, „genialul cutare...”. E discutabil, evident, dacă sunt geniali cu toții, sau dacă nu sunt geniali, iar în cazul în care ar fi geniali, oare sunt la același nivel?... De exemplu, Panait Istrati este un scriitor minor, deci nu vom exagera să spunem că „noi îl avem pe Panait Istrati, care este o valoare universală” ș.a. Cioran este un filozof de valoare relativă. Marele nostru geniu din străinătate a fost Eugen Ionescu, care este la cu totul alt nivel decât Cioran... Deci nu putem spune, iată, Eugen Ionescu, Emil Cioran și Panait Istrati... ci, pentru fiecare din aceste trei nume, trebuie obligatoriu să distingem trei nivele diferite.

Contează aici valorificarea valorilor naționale, evident, dar cu simț critic și având în vedere scara valorilor. Când spuneam asta unui discipol al meu, el mi-a răspuns „Da, dar vedeți cum sunt românii, ei și despre dumneavoastră exagerează acum, că sunteți cel mai mare de pe glob, și tot așa...”. Eu i-am răspuns că asta și pe mine mă supără, într-adevăr. Dacă o spune cineva care știe și care, astfel, poate judeca, mă măgulește. Dar dacă o spune toată lumea, și cei care nu știu nimic, atunci e mai bine să se abțină să mă laude. Cine nu cunoaște și alți lingviști nu poate să spună despre mine că sunt „marele lingvist”. Numai într-un singur caz accept toate aceste laude, și anume în cazul nefericitei Basarabii, fiindcă acolo am devenit un simbol de luptă națională. Acolo nu pot, în consecință, să îmi permit să spun „nu mai exagerați în privința mea, lăsați-mă în pace cu asta”... Pentru ei am devenit o armă, și eu înțeleg că este datoria mea să servesc ca armă și ca simbol acestui nefericit popor.

Cealaltă atitudine este, dimpotrivă, atitudinea hipercritică privitor la tot ce este românesc. Atrag atenția, din nou, asupra acelei discuții publice infame și rușinoase cu privire la Eminescu.

...Ce români au fost propuși pentru Premiul Nobel și nu l-au luat? Pentru a reveni la critica pri-

mului tip de atitudine. Nichita Stănescu, da. Partizanii atitudinii pozitive excesive au spus: cum? Alții, da, și Nichita Stănescu, ba? Eu zic. Dar, într-adevăr, merită, oare, Nichita Stănescu? Cunoașteți care este nivelul altor poeți din alte țări pentru a susține că s-a făcut o injustiție cu nepremierea românului Nichita Stănescu? Eu unul spun că nu i-aș fi dat premiul. Poate că i l-aș fi dat, deși comportarea politică nu l-a onorat, lui Sadoveanu, de exemplu, pe care îl consider la alt nivel. Iar, dacă lucrul ar fi fost posibil, i l-aș fi dat, fără îndoială, lui Eminescu. Concluzia este că trebuie să fim lucizi în ceea ce privește valorile noastre și să nu exagerăm. Eu recomand să fugim de atitudinile exagerate, hiperbolizante, mai ales ce vin în absența bunei cunoașteri atât a valorilor noastre, cât și a valorilor universale deja consacrate, la care raportăm mereu și adăugăm judecățile de valoare. Vorbind despre Premiul Nobel și literatura română... necesitatea recuperării simțului realității este urgentă... Să luăm, de pildă, romancierii Americii de Sud. Să vedem diferența, cât sunt de mari și cum întrec cu mult valoarea maculaturilor scrise și publicate în limba română!

Cât despre atitudinea hiper-critică, ea produce o umilire în fața Occidentului, o umilire lipsită, și ea, de critică. Adică tocmai valorile noastre, încă necunoscute

și, de aceea, și neapreciate deocamdată la un nivel corespunzător, sunt respinse fără drept de apel și se exagerează, în schimb, dintr-un tradițional și păgubos snobism, cu tot ce apare mai ales în Franța, dar și în America sau restul Europei, fără să se înțeleagă că și acele valori nu sunt toate la același nivel și că există și valori românești realmente superioare lor. Bunăoară, referitor la cazul meu chiar, într-un fel de enciclopedie a lingvisticii apar o mulțime de termeni propuși de niște necunoscuți străini care nu au nici o valoare și care nu rămân și care nu sunt apreciați în străinătate, dar nu apar nici măcar termenii fundamentali pe care i-am introdus eu și care sunt recunoscuți peste tot și deja utilizați peste tot în mod curent. De ce nu apar acești termeni? Tocmai pentru că i-am introdus eu, adică un român. Sau, uneori, idei ale mele, recunoscute în străinătate foarte bine, apar ca idei ale altora, care nu recunosc că în multe afirmații ale lor mă citează, de fapt, pe mine.

În concluzie, lipsa de critică, pe de o parte, și atitudinea hiper-critică față de valorile românești, pe de altă parte, sunt respinse de mine. Ele au adus mereu mari prejudicii culturii și limbii române, iar în prezent pot fi considerate cei mai mari inamici pe termen lung și cu consecințe incalculabile pentru cultura românească.

Se înțelege că acest lucru este contingent... adică și din cauza informației foarte fragmentare, dar și datorită, mai mult sau mai puțin, hazardului, fiecare a aflat (în România) ce s-a putut afla de către el de peste granițe, crezând, la un moment dat, că una sau alta ar fi marea doctrină răspândită în străinătate. În străinătate se poate întâmpla la fel. Bunăoară, Sorin Alexandrescu publică o antologie stilistică în care singura lingvistică textuală ce este total ignorată este tocmai lingvistica mea textuală, iar, în mod absolut regretabil și chiar scandalos, această antologie apare ca fiind ...actuală!

În străinătate se produce o revoluție în lingvistica textuală, iar în România mulți așteaptă mai întâi să vadă ce se spune acolo, pentru a urma apoi această cale, prin imitație! „Dacă e apreciat în străinătate, atunci îl putem aprecia și noi”, se gândește în țară. După ce am închis această mică paranteză, trebuie să reafirm că discuția această vine deci din mai vechea discuție din jurul cauzelor care mențin cultura română și limba română în statutul de marginale. Culturii românești, atât cât o stăpânesc eu, îi lipsește simțul critic și, în același timp, cel autocritic. Adică, înțeleg prin aceasta simțul critic în alegerea modelelor și în cunoașterea culturii în general. Noi, în România,

am considerat întotdeauna Franța și, în parte, pe bună dreptate, ca izvor al culturii universale în general și ne-a lipsit o panoramă mai vastă cu privire la restul culturii europene. În particular, mai ales în ceea ce privește critica. Dar experiența mi-a atras atenția asupra faptului că, în Europa, țări critice cu adevărat sunt Italia și Anglia, și mult mai puțin Franța. Asta e valabil și în lingvistică, dar și în alte domenii. Or, noi, aici, din motive istorice arhi-cunoscute, ne-am limitat în general la Franța, numai la Franța, fără să avem și simțul valorilor și al diferențelor de nivel, acestea din urmă, de altfel, nefiind măcar recunoscute în Franța, nici în general și nici în ceea ce ține de cultura franceză ca atare.

Cât privește afirmația dumneavoastră cu Academia Română, în realitate au fost anumite lucruri subterane, care poate nu au fost remarcate în răspunsul meu. Nu sunt deloc mulțumit de repercusiunea concepției mele și a activității mele în România, unde s-au urmat tot felul de orientări mai mult sau mai puțin trecătoare și nu s-a înțeles, în realitate, care este sensul activității mele. Singurul care a pătruns foarte serios în toată concepția și activitatea mea a fost profesorul Borcilă de la Cluj, cel care a și creat acest Centru de lingvistică integrală ce produce acum ceva în sensul

acestei lingvistici. Bucureștiul, în schimb, până acum a fost surd. La Academia Română, se spune, și ați citat și dumneavoastră, da... există cutare sau cutare afirmație despre mine și care ar fi importantă pentru că ar fi spus-o Iorgu Iordan. Dar trebuie să ne întrebăm: pe plan internațional, Iorgu Iordan se află la același nivel cu Eugeniu Coșeriu? Și se poate spune, în consecință, că îl apreciem pe Eugeniu Coșeriu fiindcă a spus-o Iorgu Iordan? Nu cumva ar trebui să spunem contrariul, adică poate că îl apreciem pe Iorgu Iordan, fiindcă a spus-o Eugeniu Coșeriu?

– **Totuși se pare că Profetul se întoarce în țara lui și începe să fie Profet și în țara lui... Eu vă doresc să aveți înainte timpul, sănătatea și energia, ca acum, clocotitoare, ca să mai puteți crește o generație, două, de lingviști...**

– Dacă va da Dumnezeu și Maica Precista...

– **Vă asigur că, la rândul nostru, dar, desigur, nu atât cât Domnia voastră, facem și noi ce putem și cât putem pentru Basarabia, neconținând a afirma interesele Basarabiei.**

– Vă voi relata, fără plăcere, o întâmplare care a devenit emblematică din punct de vedere al atitudinii: am fost foarte supărat la un eveniment din București, o lansare de carte, când mă aflam

între invitați și, imediat după ceremonii, s-a spus și mi s-a spus și mie: „Așa sunt basarabienii ăștia, mereu vin cu Basarabia, Basarabia”, la care eu am replicat că este normal așa, se înțelege că basarabienii vin cu problema Basarabiei în România, și „dumneavoastră, ca români, ar trebui să aveți problema Basarabiei, poate mai mult decât mine, să o înțelegeți, iară nu să spuneți mereu «la mai lăsați-mă în pace cu Basarabia asta!», de parcă Basarabia ar fi o țară îndepărtată și necunoscută, străină de România”...

– **Da, este o atitudine foarte periculoasă, cu consecințe istorice și culturale, pe termen lung, de o mare gravitate... Un gest de spălare pe mâini, prin care țara-mamă nu își apără în nici un fel copilul propus spre sacrificare... Eu am văzut discursul Domniei voastre de la Academia Română și nu pot uita legătura de suflet pe care ați făcut-o, la acea ocazie, cu un eveniment politic important nu numai pentru Basarabia, ci și pentru evoluția conceptului de democrație în zona aceasta a lumii...**

– Da, am spus, în acele împrejurări, în fața onoratei asistențe de la Academia Română: „Sunt foarte fericit că această zi coincide cu ziua când a fost eliberat Ilie Ilașcu”...

20 octombrie 2001,  
Suceava

Iustina BURCI

## DOCUMENTELE ISTORICE – MIJLOC DE CUNOAȘTERE ȘI PĂSTRARE Ă IDENTITĂȚII NAȚIONALE

Preocuparea pentru adunarea și ordonarea materialului documentar a constituit, începând din secolul al XIX-lea, un adevărat deziderat pentru generații de cercetători – fie ei istorici ori lingviști. Conștienți de faptul că, în lipsa documentelor, intervale mai îndepărtate de timp din istoria societății devin inaccesibile cercetării, ei au desfășurat o muncă asiduă – individuală sau colectivă – căreia îi datorăm astăzi un vast inventar arhivistic cuprins atât în lucrări specializate consacrate, cât și în lucrări de mai mică întindere (reviste<sup>1</sup> cu profil diferit: de istorie, lingvistică etc.), unde apar publicate, chiar și acum, acte inedite.

Încă de la 1852, Teodor Codrescu se temea ca nu cumva „vre o fatală templare să le arunce în mâna cuiva, care neșciindu prețului o așe comoră națională, le-ar nimici, ori ar lipi ferestrele, ori le-ar ține aruncate în podu”, așa cum s-a

întâmplat cu multe dintre actele originale. Rezultat al acestei „temeri” au fost volumele *Uricarului*, în care apare un număr mare de hrisoave, urice etc., toate selectate după criteriul adevărului, căci „adevărul este esența istoriei”<sup>2</sup>; iar Aurelian Sacerdoțeanu punea, în plus, accentul pe redarea lor cât mai fidelă: „Orice document, indiferent de specialitatea editorului, se adresează deopotrivă istoricului pragmatic, istoricului instituțiilor, al claselor sociale, al dreptului vechi, economistului, filologului. Nu puține documente se adresează geografului, și nu pentru geografia istorică, ci chiar pentru geografia fizică, deci aparent fără nici o legătură cu istoria. În consecință, orice document trebuie să fie atât de complet și exact redat, încât nici unul dintre specialiști să nu aibă îndoială asupra formei în care se prezintă izvorul”<sup>3</sup>.

O mare parte dintre culegerile întocmite vizează perioade distincte de timp, de regulă în legătură cu o anumită personalitate istorică. Amintim dintre acestea numai câteva: **Documente moldovenești înainte de Ștefan cel Mare**<sup>4</sup>, **Documente de la Ștefan cel Mare**<sup>5</sup>, **Documente moldovenești de la Bogdan Voevod (1504-1517)**<sup>6</sup>, **Documente moldovenești de la Ștefăniță Voevod (1517-1527)**<sup>7</sup>, **Documentele lui Ștefan cel Mare**<sup>8</sup>, **Acte moldovenești din anii 1426-1502**<sup>9</sup>,

**Acte moldovenești dinainte de Ștefan cel Mare**<sup>10</sup> etc. Altele urmăresc, prin expunerea tuturor actelor, cunoașterea istoriei unei regiuni sau a unui loc, ca de exemplu: **Documente slavo-române relative la Gorj (1406-1665)**<sup>11</sup>, **Istoria Târgu-Jiului**<sup>12</sup>, **Încercare asupra istoriei Târgu-Jiului**<sup>13</sup>, **Schitul Crasna**<sup>14</sup>, **Strâmba**<sup>15</sup> etc. Toate aceste culegeri surprind însă prin bogăția datelor și, totodată, prin acuratețea și atenția deosebită cu care au fost realizate.

Există o serie de colecții de documente (de obicei în mai multe volume), alcătuite cu scopul de a permite cercetarea metodică a materialelor arhivistice; ele cuprind, atât temporal, cât și informațional, intervale care depășesc referirile la o anumită epocă sau la un anumit spațiu determinat. Importanța inițiativei de a realiza astfel de lucrări, precum și valoarea actelor incluse sunt de necontestat. Contribuții în acest sens și-au adus Arhivele Statului, care au practicat o activitate editorială intensă, concretizată prin tipărirea unui mare număr de volume. În acest fel, o cantitate apreciabilă de informații inedite a intrat în circuitul științific, contribuind la o mai bună cunoaștere, în timp, a diferitelor probleme ale societății românești. Iată câteva exemple: **Catalogul documentelor moldovenești (CDM)**; **Documenta**

**Romaniae Historica (DRH) – A. Moldova, B. Țara Românească, C. Transilvania**; **Documente privind istoria României (DIR) – A. Moldova, B. Țara Românească, C. Transilvania**; **Documente privitoare la istoria Ardealului, Moldovei și Țării Românești**; **534 documente istorice slavo-române din Țara Românească și Moldova privitoare la legăturile cu Ardealul** etc.

Trebuie să remarcăm faptul că aproape nici una dintre formele esențiale de manifestare a societății românești (activități economice, raporturi sociale, organizarea administrativă, juridică, militară ori bisericească, fenomene politice și afirmări ale începuturilor culturale), nu poate fi reconstituită fără investigarea surselor istorice.

Documentele emise în perioada de început a redactării actelor, în slavă și apoi în română, de către curtea și cancelaria domnească sau de diferiți dregători în cadrul exercitării funcției lor sunt alcătuite aproximativ în aceeași manieră și vizează, în principiu stabilirea (prin mărturii hotarnice, cercetări în vederea judecării etc.), transmiterea (prin vânzare, răscumpărare, schimb, danie etc.) sau fixarea (prin întărire) a proprietății asupra pământului<sup>16</sup>. Pe măsură ce relațiile cetățean – autoritate publică evoluează, varietatea documentelor crește<sup>17</sup>. Sunt menționate din ce în ce mai des



forme de supunere a țărănimii, exemple de abuzuri ale slujbașilor domnești prin sistemul arendăși-ei, aspecte ale revoltei țărănești, acțiuni de răscumpărare din robie ca urmare a războaielor și incursiunilor oștilor străine, instabilitatea fiscală, dezvoltarea meșteșugurilor, caracteristici ale organizării vieții sociale la nivelul orașului medieval și felul în care acesta se dezvoltă, sistemul intern și extern de funcționare vamală sau unele informații despre comerțul și relațiile cu țările vecine etc.

Cert este faptul că dezvoltarea unei comunități și a unei limbi este strâns legată de evoluția societății respective. Schimbările sociale și politice dintr-o anumită regiune, precum și cele cu caracter cultural, se află într-un raport de complementaritate. Acest lucru atrage după sine, în cazul lexicului, de exemplu, pierderea (sau trecerea în fondul pasiv al limbii) a noțiunilor care nu mai corespund unei anumite stări de fapt și, totodată, crearea altora noi, în concordanță cu realitatea socio-economică și politică a epocii. Materialele istorice surprind, ca o radiografie, fenomene petrecute la nivelul limbii pe parcursul a câtorva sute de ani. Numeroase elemente pe care le înregistrează astăzi limba română își găsesc explicația numai în documentele din arhive, a căror dublă funcție – de atestare și de conservare – ser-

vește adesea ca suport științific în emiterea unor teorii diverse.

Există o serie de cuvinte intrate în vocabular în epoci diferite, în funcție de stadiul de dezvoltare a statelor românești și de relațiile lor cu alte state. Foarte multe dintre ele se referă la meserii, funcții și obligații ale țăranilor către proprietarii de moșii: *angarale, armaș, arnăut, căminărit, ceașnic, clucer, cotărit, crainic, dajde, desătnic, desetină, dijmărit, fumărit, globnic, ispravnic, jitar, jitnicer, pisar, podvodar, polcovnic, poroșnic, porucic, posadnic, poslușnic, postelnic, scripcar, scutelnic, sotnic, stoler, stolnic, sucmănar, șetrar, vinerici, vornic, voznar, vutcar* etc.

Progresul societății, dispariția cadrului și a noțiunilor pe care le desemnau a dus la scăderea totală sau parțială a funcționalității acestor termeni. Cu toate acestea, o parte dintre ei sunt folosiți în continuare, dar la un alt nivel – cel antroponimic. Pătrunderea și perpetuarea lor în acest spațiu reprezintă o șansă în plus pentru apelativele de acest gen, supuse unui fenomen de regresie în ceea ce privește frecvența apariției lor în vorbirea curentă. Importanța numelor proprii (antroponime și toponime) este demonstrată, în cadrul limbii, prin îndelungata lor persistență în timp, în ciuda tendințelor evolutive care au loc în interiorul acesteia<sup>18</sup>. Prezentăm în

continuare situația câtorva nume de familie (ce au la bază unele din cuvintele citate mai sus), cu indicarea frecvenței absolute și repartiția pe unități administrative<sup>19</sup>: *Pisaru* **154** (18 B, 8 BNT, 3 CR, 3 M, 109 ML, 2 O, 11 Tr); *Postelnicu* **3764** (700 B, 67 BNT, 16 CR, 103 D, 1262 M, 1005 ML, 421 O, 190 TR); *Polcovnicu* **307** (16 B, 5 D, 6 M, 250 ML, 8 MR, 22 TR); *Scutelnicu* **1256** (174 B, 28 BNT, 6 CR, 21 D, 224 M, 686 ML, 4 MR, 37 O, 1 TR); *Jitaru* **3607** (125 B, 95 BNT, 38 CR, 173 D, 393 M, 2417 ML, 22 MR, 98 O, 246 TR); *Stolnicu* **484** (33 B, 14 BNT, 15 CR, 2 D, 34 M, 348 ML, 1 O, 37 TR); *Stoleru* **2729** (214 B, 56 BNT, 21 CR, 99 D, 52 M, 2122 ML, 3 MR, 37 O, 125 TR). Din aceste exemple se poate observa că, dintre provinciile românești, Moldova înregistrează, în genere, cel mai mare număr de purtători ai antroponimelor respective. Se pare că aici supranumele formate de la aceste apelative au fost în mai mare măsură acceptate pentru a deveni nume de familie, Moldova s-a dovedit a fi o zonă conservatoare, păstrătoare a unor vechi fapte de limbă, afirmate de documentele istorice și confirmate de realitatea lingvistică de astăzi.

Studierea toponimiei și antroponimiei din documente și surse istorice vechi nu și-a pierdut actualitatea, chiar dacă astăzi au apărut, în domeniul lingvisticii, curente și tendințe noi: raportăm mereu

faptele actuale la cele trecute și încercăm să găsim explicații pentru anumite fenomene de astăzi, căutând adesea în arhive; o dovadă clară că avem în spate o istorie care trebuie încă cercetată. Toponimia își găsește aici primele atestări ale unor așezări străvechi (ca, de exemplu: *Pribourelu*, *Ursoaia*, *Tâamna*, *Șovarna*, *Toplița*, *Padeș*, *Cernaia* etc.). Alături de numele de sate sunt surprinse în documente și denumirile unor obiecte mici din teren; între acestea unele sunt încă, la datele respective, în fază de toponimizare (termenul entopic nu este încă simțit ca făcând parte din sintagma toponimică), ceea ce facilitează înțelegerea modului în care s-a format sistemul actual al numelor de locuri (de exemplu: *fântâna Udri*, *hotaru Vârbiții*, *padina Tătarului* etc.). Multe dintre localitățile semnalate în arhive există până în prezent, în timp ce altele își dovedesc existența numai datorită mențiunilor din arhive. Biografiile numelor de locuri au constituit adesea evocări ale unor fenomene de istorie social-politică și, totodată, mărturii ale evoluției limbii.

Onomastica este unul dintre domeniile care, dorind să vorbească despre prezent, face adesea apel la trecut; și acest lucru nu se întâmplă numai în cazul analizelor ce privesc exclusiv fenomene lingvistice, ci și atunci când (sau mai ales atunci când) vine în sprijinul unor idei care aparțin

altor sfere de cercetare: istorie, geografie, etnografie etc. Ea își fundamentează adesea investigațiile (în special cele ce vizează studiile în diacronie) pe materialele extrase din arhive.

Societatea noastră – privită atât la modul general, cât și particular – reprezintă rezultatul unei îndelungate evoluții (cu suișurile și coborâșurile pe care le presupune un astfel de proces), iar mărturie acestei evoluții stau documentele arhivistice, singurele care ne pot oferi, dincolo de presupunerile noastre, dovezi concrete despre trecut. În context, evocăm reflecțiile lui Aurelian Sacerdoțeanu: „Istoria se scrie cu ajutorul documentelor. Acestea sunt urme lăsate de cugetările și faptele oamenilor de altădată. Dintre aceste gânduri și acțiuni omenești prea puține au lăsat urme vizibile: și chiar când din întâmplare s-au produs aceste urme, ele nu sunt durabile. E de ajuns un accident ca să le șteargă. Însă orice gând sau fapt care n-a lăsat urme, directe ori indirecte, sau ale cărui urme au dispărut, este definitiv pierdut pentru istorie: ca și cum niciodată n-ar fi fost. Din lipsa documentelor istoria unor perioade foarte întinse ale trecutului umanității rămâne pentru totdeauna necunoscută, căci nimic nu poate înlocui documentele: unde lipsesc nu se scrie istorie”<sup>20</sup>.

## NOTE

<sup>1</sup> Una dintre aceste publicații a fost și „Arhivele Olteniei”, revistă care a susținut editarea materialelor din trecut. „Oltenia istorică” este subcapitolul dedicat în întregime acestui fapt. Iar cel care a publicat în mod constant în paginile seriei vechi a Arhivelor, precum și în alte reviste, un număr impresionant de acte vechi, a fost reputatul arheolog C.S. Nicolăescu-Plopșor. Astfel, au fost scoase la lumină înscrisuri domnești, danii făcute unor supuși „pentru multa, buna și credincioasa slujbă ce su slujit”, foi de zestre, hrisoave, solii, scrisori, privilegiile comerciale, istorii ale unor biserici, documente importante ce conțin informații variate: *Documente privitoare la satul Bucovăț și altele*, *Un document privitor la moșia Foleștii de Sus – Vâlcea a schitului Bodești*, *Documente referitoare la plaiul Cloșani*, *Un document de la Mihai Viteazul, Satul Iamnic și documentele referitoare la el*, *Documente privitoare la moșia Plopșor-Dolj*, *Documente privitoare la schitul Șerbănești-Vâlcea*, *Documente privitoare la satul Vârvor-Dolj*, *Hrisov de la Radu Mihnea Vd.*, *Însemnări din trecutul Olteniei – Biserica din Pleșoi-Dolj*, *Zapis de vânzare pentru satul Vârbița de Jos*, *Carte domnească de boierie și scuteală*, *O diată din 1687*, *Poruncă domnească privitoare la satul Băloșani-Dolj*, *Cartea ispravnicilor Scaunului Bucureștilor către aceeași mănăstire pentru dijma de pe moșia Vârbița de Jos etc.*

<sup>2</sup> Teodor Codrescu, *Uricarul*, vol. I, 1871, p. III.

<sup>3</sup> Aurelian Sacerdoțeanu, *Despre editarea documentelor*, în „Arhivele Olteniei”, Serie veche, Anul X, 1931, p. 296.

<sup>4</sup> M. Costăchescu, Iași, 1932.

<sup>5</sup> *Idem*, Iași, 1943.

<sup>6</sup> *Idem*, București, 1940.

<sup>7</sup> *Idem*, Iași, 1947.

<sup>8</sup> Ioan Bogdan, București, 1913.

<sup>9</sup> Damian P. Bogdan, București, 1947.

<sup>10</sup> *Idem*, București, 1938.

<sup>11</sup> Alexandru Ștefulescu, Târgu-Jiu, 1908.

<sup>12</sup> *Idem*, Târgu-Jiu, 1906.

<sup>13</sup> *Idem*, București, 1899.

<sup>14</sup> *Idem*, București, 1910.

<sup>15</sup> *Idem*, Târgu-Jiu, 1906.

<sup>16</sup> CDM, vol. I, p. 6.

<sup>17</sup> Iar după anul 1600 se vor redacta tot mai frecvent în limba română.

<sup>18</sup> Chr. Ionescu, *Mică enciclopedie onomastică*, București, Editura Enciclopedică Română, 1975, p. 11; Anton Oprescu, *Importanța studiului numelor de persoane*, în „Arhivele Olteniei”, Serie veche, Anul III, nr. 11, 1924, p. 23.

<sup>19</sup> Cifrele au fost extrase din arhiva Laboratorului de onomastică al Facultății de Litere de la Universitatea din Craiova, constituită pe baza datelor oferite de Serviciul de Evidență a Populației din București, în anul 1994.

<sup>20</sup> Vezi „Arhivele Olteniei”, serie veche, Anul X, 1931, p. 296.

Sergiu PAVLICENCU

## RECEPTAREA LITERATURII ITALIENE ÎN SPAȚIUL CULTURAL BASARABEAN

Receptarea firească a literaturii italiene și a celei universale în Basarabia a fost întreruptă de două ori, în 1812 și în 1940, când accesul la produsele culturale românești a fost interzis, iar receptarea literaturilor străine, inclusiv a celei italiene, nu se putea realiza decât prin filieră rusească. După 1940 a fost inventată o „nouă” limbă romanică de est – „limba moldovenească”, în care urma să se scrie și o „nouă” literatură, și să se traducă ori să se comenteze opere din literaturile străine. Astfel, după cel de-al doilea război mondial s-a întrerupt procesul de receptare firească, în limba română, a literaturii italiene, deoarece cititorii din Basarabia ocupată de ruși nu au mai avut acces la carte românească. Cu toate acestea, mulți basarabeni reușeau să achiziționeze cărți în limba română, dar nu de la Chișinău, ci din alte orașe ale fostei U.R.S.S., de la Odesa până în cele din Siberia. S-ar putea spune că, pe

de o parte, receptarea literaturii italiene a continuat „clandestin” prin intermediul traducerilor și cercetărilor literare realizate în România, iar pe de altă parte, că basarabeni, însușind limba rusă, au început să citească literatură italiană inclusiv în traduceri rusești. Receptarea literaturii italiene prin intermediul traducerilor și comentariilor publicate la Chișinău în „limba moldovenească” a fost mult mai modestă, din cauza lipsei de traducători profesioniști cunoscători ai limbii italiene.

Într-un studiu mai vechi despre receptarea literaturii spaniole în spațiul cultural românesc, în urma sintetizării diverselor puncte de vedere asupra receptării unei literaturi naționale în alt spațiu cultural, în primul rând, a opiniilor reprezentanților esteticii receptării („școala de la Konstanz”), dar și a predecesorilor acestora (printre care l-am situat și pe spaniolul Damaso Alonso, autorul lucrării **Poezie spaniolă. Încercare de metode și limite stilistice** [1950]), am propus un model de cercetare și o tipologie a studiilor despre receptare care pot fi reduse la următoarele trei grupuri: 1) studii despre receptarea la nivelul traducerilor, care răspunde instanței cititorului comun; 2) studii ce reflectă receptarea la nivelul interpretării critice, incluzând lucrările criticilor și cercetătorilor din literatura receptoare despre

literatura emițătoare; 3) studii ce investighează receptarea prin creații originale, când receptorul este, la rândul lui, producător de opere inspirate din literatura emițătoare sau care abordează teme sugerate de aceasta.

Un punct de vedere asemănător are și hispanistul Paul Alexandru Georgescu, divizând receptarea ca fenomen (a unui autor, a unei opere sau a unei întregi literaturi naționale) în trei niveluri: cel al informației (traducerile), cel al interpretărilor critice și cel al creației originale. La acestea s-ar mai putea adăuga nivelul transdisciplinar – receptarea unor opere literare în artele plastice, muzica sau cinematografia unei alte țări decât cea de origine.

Acest model de cercetare a receptării unei literaturi naționale în alt spațiu cultural poate fi folosit și la descrierea receptării literaturii italiene în Basarabia pe parcursul ultimei jumătăți a secolului al XX-lea. După 1989 se revine la o stare asemănătoare celei din perioada interbelică, cititorii basarabeni având din nou acces la traducerile din literatura italiană efectuate direct în limba română și la ceea ce s-a scris și se scrie în România despre literatura italiană. Totodată, în spațiul basarabean continuă receptarea literaturii italiene și prin intermediul traducerilor rusești.

Din literatura italiană nu s-a tradus prea mult în „limba moldovenească”. Cu excepția traducerilor realizate în anii '50, preponderent din literatura pentru copii și adolescenți (Collodi, Rodari, Giovannioli ș.a.). Începând cu anii '60, am putut să urmăresc personal aproape toate traducerile care au apărut la Chișinău până la sfârșitul anilor '80. Majoritatea acestora se făceau nu din italiană, ci din rusă. Cei mai mulți traducători nu cunoșteau alte limbi străine decât rusa, și traduceau operele scriitorilor italieni după versiunile rusești. Există o lege conform căreia orice text tradus în limba rusă putea fi tradus și în orice altă limbă a popoarelor fostei U.R.S.S. Printre cele mai importante traduceri de acest fel pot fi evidențiate următoarele: un volum de poezie italiană în tălmăcirea lui Anatol Ciocanu, altul din lirica lui Petrarca în versiunea lui Pavel Darie și un volum de poezie italiană contemporană în traducerea scriitorilor Iulian Filip și Vasile Romanciuc, toate traduse din limba rusă. Tot din rusă au fost traduse nuvelele lui Luigi Pirandello, precum și un volum de nuvele italiene contemporane, intitulat **Dragoste la Bologna**. Din romanul italian s-a tradus **Ciocara** de Alberto Moravia, **Ghepardul** de Giuseppe Tomasi di Lampedusa și **Viața nouă** de Dante.

Un eveniment important l-a constituit publicarea la Chișinău în anul 1968 a **Divinei Comedii** tradusă de George Coșbuc. Această ediție a fost posibilă datorită eforturilor unuia dintre puținii cunoscători din acea perioadă ai literaturii italiene – Nicanor Rusu, autor al prefeței la cele trei volume (**Infernul, Purgatoriul și Paradisul**). La nivelul interpretărilor, în afară de câteva eseuri semnate de Mihai Cimpoi și câteva articole ale subsemnatului, în Republica Moldova nu s-a scris nimic demn de menționat despre literatura italiană. Există doar o schiță „științifico-populară”, gen practicat pe larg în perioada sovietică, despre Dante Alighieri, apărută în 1965, autorul ei fiind același Nicanor Rusu. E de menționat că acesta a fost, pe parcursul celei de-a doua jumătăți a secolului trecut, singurul italianist basarabean. N-a avut un destin prea fericit după revenirea în Basarabia în 1944. Din păcate, la Chișinău nimeni nu a studiat activitatea acestei personalități. Cu câțiva ani în urmă, la o sesiune de comunicări din cadrul Zilelor Dante la Chișinău, care au devenit de mai bine de zece ani o tradiție, am prezentat o evocare despre Nicanor Rusu, din care reproduc aici câteva pasaje.

S-a născut la 22 iulie 1910 în satul Chetrosu (Drochia), într-o familie de țărani. Între 1918 și 1922 învață la școala din satul Sauca

(Donușeni). Din 1922 până în 1930 este elev la gimnaziul de băieți din Chișinău, iar în perioada anilor 1930-1937 își va continua studiile la Facultatea de Litere a Universității din Iași, unde învață limbile franceză, italiană, spaniolă. Între 1932-1933 își face serviciul în armata română, la Craiova. În 1937 susține examenul de licență la franceză și este numit profesor de franceză la gimnaziul din Buzău. În 1938 susține examenul de licență la italiană. Student fiind, participă la un concurs cu tema *Cum este zugrăvit orașul Roma în literatura română*, primește un premiu care îi permite să plece în 1936 în Italia, la Perugia, la cursuri de trei luni, iar în 1938 va mai merge la Siena. (Nicanor Rusu a fost discipolul lui Iorgu Iordan, care amintește de el în memorii.) Între 1939-1940 este asistent la catedra de limbi romanice a Universității din Iași, de unde pleacă la Roma pentru studii de doctorat. În 1941 susține teza de doctorat la Universitatea din Roma cu tema *Limba lui Giovanni Verga*. În 1942 revine ca asistent la Universitatea din Iași, dar este mobilizat, până în 1944, în armata română. Întors acasă în 1944, este reținut și trimis într-un lagăr de prizonieri. Eliberat în 1948 din lagăr, se întoarce în R.S.S. Moldovenească și este numit învățător de „limba moldovenească” în școala rusă din Otaci.

Din 1949 până în 1955 este învățător de „limba moldovenească” și limba franceză în satul Navârneț (Fălești), iar în perioada anilor 1955-1958 lucrează ca metodist și șef de cabinet la Institutul de reciclare a învățătorilor din Chișinău. Este invitat apoi, în calitate de cercetător științific inferior, la Academia de Științe, funcție pe care o onorează până în 1965. În 1962 i se confirmă titlul de candidat în științe filologice și își începe activitatea universitară la catedra de limbi romanice a Universității din Chișinău. Din 1969 este conferențiar universitar la catedra de filologie spaniolă, unde predă limba spaniolă și ține un curs facultativ de limba italiană. În 1980 s-a pensionat. S-a stins din viață în 1990 la Chișinău.

Nimeni nu a studiat viața și anvergura intelectuală a acestei personalități importante din Basarabia, nu se știe aproape nimic despre activitatea sa de până la 1944, despre lucrările publicate în această perioadă. Eleonora Cărcăleanu îl amintește în monografia sa **Leopardi în România** ca autor al unor traduceri din creația poetului italian. Nu se știe nimic nici despre teza sa de doctorat...

Publicarea la Chișinău a cărții lui Nicanor Rusu despre Dante Alighieri a constituit un adevărat eveniment editorial. Dedicată memoriei academicianului

V. F. Șișmariov, un romanist care a susținut mai mulți cercetători basarabeni, inclusiv în problema denumirii corecte a limbii vorbite în R.S.S.M., această carte nu se evidențiază printr-o interpretare nouă a vieții și operei lui Dante, dar a reprezentat, în acea vreme, o sursă importantă pentru cei ce se interesau de creația lui Dante în condițiile în care nu aveau acces la studiile despre Dante publicate în România. Pentru ca acest volum să poată vedea lumina tiparului, Nicanor Rusu a fost nevoit să facă trimiteri la mai mulți cercetători ruși ai literaturii italiene și universale, la clasicii marxism-leninismului, la Lunacearski. Autorul a trăit toată viața cu frica de a nu fi exilat în Siberia și nu excludea alternativa suicidului.

În ceea ce privește situația de azi în acest domeniu, trebuie să recunoaștem că tinerii basarabeni care au absolvit secțiile de italiană ale universităților din Iași, Cluj și București, n-au perseverat în cercetare, preferând funcții mai bine plătite în diverse O.N.G.-uri sau firme străine. Sperăm că vor veni timpuri mai bune pentru italieniștii universitari și pentru cei implicați în cercetare, care se vor interesa și de destinul unor personalități cum e regretatul discipol al universității ieșene Nicanor Rusu.



Diana VRABIE

## CAMIL PETRESCU ȘI DOCTRINA „SUBȘTANȚEI”

Dacă pentru romancierii tradiționali modalitatea interogației psihologice însemna exteriorizarea unei dimensiuni umane obscure, modernii realizează o schimbare radicală de perspectivă, debarasându-se de artificiile specifice secolului al XIX-lea. Scopul acestora nu mai este de a oferi „verosimilități”, ci de a reda fapte trăite, surprinse în derulare. Romanul modern nu mai prezintă documente despre realitatea umană, ci se vrea el însuși un document. Vladimir Streinu observă: „Artiștii moderni, sub puterea exemplului lui Proust, au făcut din roman expunerea numai a ceea ce cu adevărat le-a trecut prin conștiință, jurnal de experiențe proprii, literatură subiectivă, spovedanie intimă, [...] roman cu un singur personaj, autobiografie necesară, prin care ni se poate reda în chip exclusiv procesivitatea vieții”<sup>1</sup>.

Necesitatea unei schimbări radicale de optică a susținut-o și Camil Petrescu în **Noua structură și opera lui Marcel Proust**<sup>2</sup>.

Eseul începe cu constatarea că „de aproape un veac încoace nici un scriitor n-a tulburat mai adânc conștiința literară a lumii și mai ales n-a concentrat asupra lui în așa măsură intelectualitatea contemporană decât Marcel Proust”. În **Destinul lui Marcel Proust**, suită de glose scrise în 1932, autorul **Patului lui Procest** își mărturisea preferința pentru marele romancier francez, a cărui contribuție era considerată la fel de importantă ca cea realizată odinioară de un alt „deschizător de eră nouă” – Balzac, deoarece deschidea o nouă direcție în literatură. Admirația lui Camil Petrescu pentru romanul lui Proust vine și din faptul că acesta a realizat o corelație între știința și filozofia epocii sale și literatura pe care a practicat-o: „Cred, cu adâncă înțelegere a faptului – scrie Camil Petrescu – că peste un veac, două, dintre toți romancierii de până acum, cu mențiune, cu simplă mențiune, pentru Balzac, Stendhal și Tolstoi, poate încă Thomas Mann, nu va dăinui decât Marcel Proust” (**Teze și antiteze**). Plecând de la teoria Iovinesciană a necesității de sincronizare structurală a filozofiei cu știința, din cauza faptului că „literatura unei epoci este în corelație cu psihologia acelei epoci și psihologia este în funcție de explicația filozofică a timpului”, Camil Petrescu relevă

discrepanța dintre aceste domenii, evidentă în perioada de până la Proust. („Literatura epică de până la Proust nu se mai integra structurii culturii moderne, iar față de evoluția realizată de știință și filozofie în ultimii patruzeci de ani această literatură epică rămăsese anacronică” **[Noua structură și opera lui Marcel Proust]**.) Constatând anacronismele existente în arta literară, eseistul susține că fiecare epocă are o structură specifică, profundă, identificabilă în literatură, filozofie, în modul de a trăi și de a simți, are, cu alte cuvinte, ceea ce ulterior s-a numit o *epistemă*. Pentru Camil Petrescu (ca și pentru Umberto Eco, mai târziu, care vorbea despre operă ca „metaforă epistemologică”), literatura, romanul în special, reflectă spiritul epocii. Autorul **Patului lui Procust** se întâlnește în acest punct cu Mircea Eliade care susținea, la rândul său, că „o mare creație epică reflectă în bună parte și mijloacele de cunoaștere ale epocii, sensul vieții și valorile omului, cuceririle științifice și filozofice ale veacului” (**Teorie și roman**). Pentru a demonstra importanța inovatorie a epicii lui Proust, Camil Petrescu trece în revistă principalele coordonate ale literaturii anterioare. În virtutea gândirii pozitivistice, romanul tradițional i se pare construit *more geometrico*, de la personaje la compoziție, trei vea-

curi de literatură fiind dominate de spiritul cartezian. Considerând sufletul o entitate constantă, psihologia tradițională, „alternată cu elocința și scrisul frumos”, urmarea cu precădere crearea de tipuri literare „simetrice”. Rezultatul va fi canonizarea „caracterelor” și a „tipurilor” literare: „Nu greșim, socot, dacă afirmăm că și azi ambiția celor mai mari părți dintre scriitori e să creeze «tipuri». Iar masa mare a publicului cititor caută, în romane și în piese de teatru, în primul rând «caractere». După cum critica, întârziată și ea la formulele raționaliste, se consideră depreciată dacă nu condamnă fără drept de apel pe autorul care nu reușește să «contureze» un caracter... Această pretenție de a «contura» un personaj, de a construi un caracter definit, geometric în comportare, apare de altfel în cele mai multe cronici literare de azi, fără să mai vorbim de naivele manuale didactice, răsplătind cu laudă ori pedepsind cu reproș. Un suflet el însuși, matematică etern identică ei însăși cum etern un triunghi echilateral este făcut din trei laturi și trei unghiuri egale..., e concepția raționalistă clasică, a substanței imuabile, doctrina leibniziană despre monadele structurale. Sufletul este anume o impermeabilă monadă și e deci de la începutul lumii, neschimbător, indestructibil, veșnic.

prin urmare și predestinat” (**Noua structură și opera lui Marcel Proust**).

Ajungând la concluzia că o dogmă a literaturii clasice este „caracterul”, Camil Petrescu se oprește la conceptul de *eu absolut* din marile sisteme ale metafizicii germane, devenit motiv predilect al literaturii romantice, și la raportul dintre ideile pozitivismului, materialismului filozofic și principiile realismului și naturalismului în artă. Scriitorul consideră că literatura anterioară lui Proust nu este decât o prelungire anacronică a clasicismului francez. El respinge vehement „realismul și naturalismul în artă”, deoarece acestea nu ar fi decât prelungiri ale pozitivismului, propunându-și să ofere imaginea „realității fotografiate”: scene „adevărate”, schițe „după natură”, „felii de viață”. După aceste considerații, eseistul se reîntoarce la ceea ce ar trebui să fie „literatura actuală”. Pentru a sugera „noua structură” a acesteia, Camil Petrescu schițează mai întâi tabloul științific și filozofic al epocii, ai cărei anticipatori ar fi Schopenhauer și Nietzsche. „Atenția cugetătorului nu mai e orientată spre cauzalitatea exprimată matematic, ci spre morfologia organică, spre instinct, spre inconștient, spre inefabil, spre unicitatea fenomenului vital”, observă eseistul. El nu uită să precizeze că nu este vorba de

o „cotropire a iraționalismului”, ci de o „eliminare a determinismului mecanicist, simplist, atomist”. Primul pas este făcut, în acest sens, de psihologia formei, pentru care eul nu mai este o sumă de senzații. Eul empiric nu se mai identifică cu eul individual, ci este chiar sufletul dispersat în spațiul depersonalizat. Rațiunea pierde treptat din importanță, iar intuiția devine facultatea adecvată percepției stărilor fluide. Din moment ce intelectul trece în planul secund, iar intuiția devine primordială al cunoașterii, se poate vorbi de o nouă structură a culturii europene, la a cărei instituire au contribuit o serie de filozofi și psihologi, printre care se numără Bergson și Husserl. Datorită intuiției, timpul devine „elan vital”, libertate în expansiune creatoare. Meritul de a fi readus în actualitate funcția intuiției, precum și de a fi atribuit substanțialitate categoriei timpului îi revine lui Henri Bergson. Camil Petrescu va reține din filozofia lui Bergson câteva elemente: durata pură, primatul intuiției asupra rațiunii și realitatea ca devenire perpetuă. Camil Petrescu recunoaște că Bergson a înfăptuit un pas important în trecerea de la „inscripția logică” (hegeliană) a „devenirii concrete” la „structura substanțială” a ei (**Doctrina substanței, I**). După Bergson, intelectul pierde din vedere esența lucrurilor, care

este durată. Dacă însă „revoluția bergsoniană” este una a duratei, accesul la durată este dat de intuiția acesteia, singura facultate în măsură să releve realitatea: „Numai cunoașterea intuitivă nemijlocită ne dă aspectul original, mobilitatea vie, inefabilul devenirii... calitatea și intensitatea” (**Teze și antiteze**). Bergson arăta încă în 1903 că există două moduri de cunoaștere a unui lucru: cunoașterea relativă și cunoașterea absolută. Intuiția este cea care favorizează cunoașterea absolută a obiectelor. „Clipele când ne surprindem pe noi înșine sunt rare – precizează H. Bergson, în **Eseu asupra datelor imediate ale conștiinței** – și de aceea suntem liberi arareori. Cel mai adesea trăim în afară de noi înșine, nu întrezărim din eul nostru decât năluca sa decolorată, o umbră proiectată de durată pură în spațiul omogen. Existența noastră se desfășoară deci mai degrabă în spațiu decât în timp; trăim mai degrabă pentru lumea din afară decât pentru noi înșine; noi vorbim mai mult decât gândim, «suntem acționați» mai mult decât ne acționăm. Să acționezi liber înseamnă să-ți iei din nou sinele în stăpânire, să te situezi din nou în pură durată”<sup>3</sup>. Prin urmare, doar intuiția oferă cunoașterea nemijlocită a concretului. Reacția autorului român este una categorică. Gândirea filozofului

„datelor imediate ale conștiinței”, susține Camil Petrescu, vizează „neconținut concretul, dă indicații, când precise, când foarte confuze asupra lui, dar nu se găsește față în față cu el” (**Doctrina substanței, I**). „Concretul bergsonian”, afirmă Camil Petrescu, „e un fals concret, intuiția esenței duratei este justă, dar degradată ca structură și prezență”. Însăși ideea de „durată pură” se situează „cu totul în afară de concret”, întrucât „termenul «pur» însuși indică o operație de abstracție dialectică, așa cum e pendulul pur sau linia pură, o construcție ideatică” (**Doctrina substanței, I**). Posibilitatea depășirii insuficiențelor bergsonismului este oferită, în opinia lui Camil Petrescu, de fenomenologia lui Husserl. Studiind **Cercetările logice** ale acestuia, Camil Petrescu va reține următoarele idei: primatul intuitivității, metoda obiectivității ideale și categoriale, precum și evidența, ca atribut esențial al intenționalității. Opunând biologicului conștiința, Husserl ajunge, „prin reducția fenomenologică”, la ideea de „conștiință transcendentă”. Detașându-se de apriorismul kantian din care reține idealismul transcendent în care intenționalitatea este stilul conștiinței, Husserl ajunge la concluzia că sensul este un rezultat al conștiinței, de unde derivă și ontologia sensului, „lumea

vieții” (Lebenswelt) ca flux pur al trăirii. Dacă Bergson insistă asupra importanței intuiției, deoarece formele unice nu pot fi înregistrate prin posibilitatea raționalului, fenomenologia husserliană pune accent pe funcțiunea timpului.

Originalitatea concepției estetice a lui Camil Petrescu derivă din faptul că el n-a acceptat niciodată integral subiectul idealist husserlian și nici iraționalismul bergsonian, ci a încercat să le adapteze la convingerile sale „substanțialiste”. Concepând „concretul” ca o „substanță în istorie”, considerând lumea ca „un concret de esențe”, scriitorul ajunge la concluzia că „substanțialismul” substituie „durata pură” bergsoniană prin „durata substanțială, structurată și orientată”, și propune ca „metodă” o intuiție mai eficace decât cea fenomenologică: intuiția substanția-

lă, care este „unica modalitate de cunoaștere reală” (**Doctrina substanței, II**). „În mod absolut nu cunoaștem decât propriul nostru eu”, conchide autorul **Doctrinei substanței**.

#### NOTE

<sup>1</sup>Vladimir Streinu, *Pagini de critică literară*, vol. I, București, E.P.L., 1968, p. 214.

<sup>2</sup> Cf. Camil Petrescu, *Teze și antiteze*, București, Editura Minerva, 1971.

<sup>3</sup> „De aici, precizează Anton Adămuț, rezultă că punctul arhimedic al bergsonismului este *durata*, iar corolarul imediat, *intuiția și intuiția duratei*. De aceea putem formula filozofia lui Bergson în termenii: a gândi intuitiv înseamnă a gândi în durată” (*Camil Petrescu și Bergson*, în *Convorbiri literare*, nr. 11, 2001, p. 44).

Irina DERCACI

## TEHNICI DISCURSIVE ÎN TEXTELE METAPOLITICE ALE LUI OCTAVIAN PALER

În textele publicate în presă, scriitorul Octavian Paler realizează o deconstrucție a discursurilor politice, a politicului, contestându-le temeinicia, fondul și legitimitatea, creând, în consecință, un tip de discurs *metapolitic*, cu ajutorul unor procedee figurative și modalități analitico-interpretative specifice literaturii.

Articolele sale răspund parametrilor unor texte metapolitice și din perspectiva lingvisticii integrale (a specificității discursului politic), încadrându-se în ceea ce Nicoleta Neșu numește „discurs metapolitic” - o „specie textuală politică” a „textului-ocurență”<sup>1</sup>.

Octavian Paler proiectează mai multe paliere pentru interpretarea faptului politic, comprehensiunea textelor sale fiind posibilă doar în funcție de capacitatea receptorului de a intui și reface conexiunile sugerate. Textele lui funcționează, în același timp, ca fragmente interdependente ale unui veritabil discurs politic<sup>2</sup>, ca

niște constructe textuale al căror referent este politicul, autorul fiind cunoscut și ca om politic (a candidat pentru Senatul României în anii '90 din partea Grupului pentru Dialog Social).

Glisarea *scriitorului* Octavian Paler înspre domeniul contradictoriu al *politicului* se explică, pare-se, prin asumarea - „gravă” - a statutului de intelectual angajat. În unul din interviurile publicate de Iosiv Sava, el mărturisește: „Eu înțeleg prin politică a nu fi indiferent, astăzi, acum, *hic et nunc*, în România”<sup>3</sup>.

Textele sale metapolitice implică folosirea unui limbaj specific, oarecum codificat (operarea cu sensurile conotative ale termenilor), și determină punerea în ecuație a evenimentului politic în funcție de interpretarea apriorică a acestuia (autorul asumându-și dreptul la subiectivitate). La fel ca în cazul criticii obiectelor estetice, critica realităților politice se realizează prin identificarea reprezentărilor pe care fenomenele respective le actualizează la nivelul imaginarului, astfel încât evaluarea anumitor evenimente depinde mai mult de experiența, opțiunile și asociațiile de idei ale autorului decât de natura reală a acestora. Octavian Paler atacă realitățile politice, comentându-le dintr-un unghi diferit de cel al unui politician de carieră. Capacitatea lui de radiografiere a referentului

depășește propriile opțiuni, autorul examinând orice conjuncție politică de la o anumită distanță, pe care o respectă programatic.

Calitățile estetice ale textelor semnate de Octavian Paler sunt mult mai pronunțate decât în cazul textului politic tradițional – fapt detectabil mai ales în contextul dialogului intertextual pe care acestea îl întrețin cu textele sale literare, sau cu alte texte și discursuri. Dincolo de referențialitatea specifică și de finalitatea extraliterară, reluarea motivelor literare într-un exercițiu al interpretării evenimentelor reale nu face decât să potențeze caracterul literar al articolelor lui O. Paler, justificându-le dimensiunea estetică. Ele devin, astfel, proiecții textuale cu funcționalitate multiplă.

O. Paler este un analist care interpretează evenimentele și implicațiile acestora într-un anumit „stil” (caracteristic doar acestui autor), astfel încât articolele lui pot fi considerate texte literare cu un mecanism special de generare, și doar utilizarea anumitor convenții, a unor modalități specifice de articulare, determinarea temporală (reflecția evenimentelor, gesturilor politice în funcție de imperativul actualității), precum și specificul fenomenelor focalizate reprezintă marca metapolitică explicită a textelor sale.

Există în articolele acestui autor anumite pasaje care pot fi decupate și interpretate ca fragmente dintr-un text literar propriu-zis. Autorul proiectează sensuri pornind de la evenimente reale, pe care le comentează imaginând scenarii posibile ce sporesc dimensiunea ficțională a acestora. Mai exact, dincolo de statutul special, de „editorial”, al textelor catalogate ca metapolitice, Octavian Paler utilizează și aici ceea ce Gerard Genette numește „procedee de «ficționalizare»”<sup>4</sup>. În rezultat, statutul acestor texte publicate în presă admite plasarea lor apriorică în limitele „verosimilului și ale necesarului”. În textele sale există și descrieri ale unor evenimente ireale, virtuale, dar care se subordonează criteriului verosimilității și care sunt introduse în text cu funcții anticipative, sunt proiecții ale imaginației care au efecte persuasive.

Caracterul „mixt” al discursului politic al lui Octavian Paler se relevă la analiza (deconstrucția) textelor sale metapolitice care intră în dialog atât cu discursurile politice contemporane, cât și cu textele literare proprii și universale. Astfel, în contextul tehnicilor insinuării, pe care le implică articularea discursului politic, articolele sale trimit la alte texte, fie explicit, prin inserarea unor citate, fie prin aluzii care nu pot fi decodate decât de un receptor ce are compe-

tențele pe care i le pretinde – ca necesare – autorul. O. Paler în-treprende o „estetizare” delibera-tă a discursului: informația este prezentată fragmentar, iar discon-tinuitatea este compensată prin interpretări specifice sensibilității unui literat. În **O teorie a secun-darului** Virgil Nemoianu demon-strează cum „caracterul unitar sau fragmentar al discursului poa-te determina în mod esențial felul în care sunt mediate realitatea și istoria”, constatând că „discursul poate să și respingă pericolele unei proximități prea intime față de istorie și să stabilească în mod creator o distanță între evenimen-te și limbaj”<sup>5</sup>.

Deconstrucția discursului po-litic al lui Octavian Paler permite depistarea unor tehnici și rele-varea unor sensuri care nu pot fi actualizate în cazul altui tip de interpretare, și asta nu doar din cauza formatului în care este prezentat (texte publicate în pre-sa scrisă), ci și datorită specifi-cității lor, modalităților deosebite de articulare a unor sensuri (alu-zii, insinuări, ironii) actualizabi-le doar de un public receptiv la literatură (această specificitate fiind determinată, deseori, de caracterul livresc al textelor lui politice). Dacă se admite ipoteza că există un stil distinct al texte-lor politice ale lui Octavian Paler, care se apropie foarte mult de cel al textelor sale literare, se poate

constata o anumită stereotipie la nivelul *structurii* textului, al moda-lităților de articulare a sensurilor, precum și a motivelor reiterate (valabilă, de altfel, pentru toate textele literare și politice semna-te de acest autor).

Respectiv, pornind de la li-teraritatea acestor texte, putem să le interpretăm (analizăm) și din perspectivă naratologică, ca fragmente dintr-o povestire (se-riale constituite din texte care focalizează anumite teme, anu-mite evenimente, mai multe per-sonaje).

O. Paler a publicat o serie de articole în *Cotidianul*, luând în obiectivul său analitic figurile cele mai interesante ale scenei politi-ce contemporane, descriindu-le comportamentul, gesturile, reac-țiile și acțiunile conform rigorilor portretului literar și, fără a distor-siona realitatea în care acestea sunt ancorate, le atribuie calită-țile unor „creatori de spectacol”. Alteori, pentru a intensifica efec-tul caricatural (pentru a le denun-ța defectele, pentru a le „submi-na” autoritatea), autorul face uz de o paletă stilistică extrem de tăioasă, calificându-i drept: „an-tipatici”, „demagogi”, „pușlamale” (*De ce ne urâți domnilor, Cotidia-nul*, 21.03.2006). O. Paler îi aso-ciază frecvent cu personaje lite-rare, corespondente din punct de vedere tipologic, din nevoia de a le contura mai clar identitatea, de



a le dezvălui „conținutul”. Astfel, pentru a explicita, a nuanța, el le atribuie „reflexele lui Pristanda”.

Confruntând simbiotic realitatea cu ficțiunea, autorul realizează o confuzie pe care și-o asumă, exprimându-și simpatia față de personajul fictiv și dezgustul pentru cel real, situându-le pe același plan și supunându-le unui tratament, unei evaluări conform aceluiași criterii: „Brusc, lumea lui Caragiale mi se pare mai mult decât simpatice. Mi se pare aproape un paradis pierdut” (Octavian Paler, *Dor de Caragiale*, *Cotidianul*, 04.01.2006). Astfel, imixtiunea livrescului în textele lui metapolitice constituie un factor al „literaturizării” acestora. Autorul confruntă personajele de pe scena politică românească cu personajele din lumea lui Caragiale, încercând să-i discrediteze pe primii tocmai pentru lipsa de autenticitate, „copia” fiind preferată „originalului”: „Prefer să-mi amintesc că în lumea lui Caragiale nici un personaj nu te scoate din minți” (*Dor de Caragiale*, *Cotidianul*, 03.01.2006).

O. Paler „inventează” anumite identități pentru politicieni, asimilându-i cu ironie inclusiv unor categorii de personaje istorice localizabile în anumite epoci, în anumite contexte – operație precedată de identificarea trăsăturilor reale care individualizează

aceste personaje. El face aluzie la anumite tipologii istorice prin intermediul unor sintagme literare explicite, de tipul: „ciocoi vechi”, „juni corupți” (*Glose despre nicăieri*, *Cotidianul*, 15.11.2005). Este vorba de tehnici retorice care stabilesc, constant, relații intertextuale între textele politice ale lui Octavian Paler și texte literare semnate de alți autori: „«Moțoci» nu vor exista”, „La noi chiar când se schimbă decorul și actorii, se joacă același spectacol” (*Singurătatea lui Năstase*, *Cotidianul*, 24.01.2006).

Octavian Paler radiografiază întreaga societate românească postcomunistă, identificând anumite categorii de politicieni pe care le definește evocând genuri proxime și diferențe specifice, reia expresii din textele politice ale altor autori, pe care le reactivează pentru legitimarea propriului discurs: „Am văzut multe în ultimii saisprezece ani. Am văzut anticomunisti care n-au scos nici un sunet înainte de căderea lui Ceaușescu, dar după aceea au ținut să ilustreze și pe malurile Damboviței categoria numită de Michnik în Polonia «anticomuniști cu fața bolșevică»; (...) am văzut lichele care au ajuns canalii și mici învârtiți care au devenit mari învârtiți; am văzut compromise, una după alta, toate valorile în numele cărora s-a jucat în decembrie '89 marea comedie botezată «revoluție»”

(*O țară de „suspecți”*, *Cotidianul*, 08.08.2006); în viziunea lui, unii politicieni „fac parte dintr-o categorie pe care Eminescu o numea foarte sugestiv «moneda calpă»” (Octavian Paler, *Tragedie de circ*, *Cotidianul*, 04.06.2004).

O. Paler evidențiază frecvent în textele sale metapolitice caracterul *teatral*, de *spectacol* al fenomenelor, al evenimentelor de pe *scena* politică autohtonă, de aici și legitimitatea raportării acestora la evenimente ce aparțin ficțiunii dramatice. În momentul în care vede politica și politicienii ca *spectacol* și respectiv – *actori*, politicienii autohtoni sunt acuzați că fac simplă „figurație”. Cu alte cuvinte, el analizează cu maximă luciditate viața politică, folosind repere literare. „Spectacolul de pe scena democrației românești a derapat dincolo de ridicol. Dincolo de Caragiale. A devenit grotesc, sinistru”, concluzionează O. Paler în interviul realizat de Iolanda Malamen (*Ziua*, 14.03.2006). El reiterează motivul spectacolului, interpretând fenomenul politic într-un limbaj specific cronicilor de teatru: „Pe «scenă» se joacă un «vodevil prost», cu «figuranți» care «își dau aere de făcători de istorie»” (*Fără rest*, *Cotidianul*, 22.11.2005). Fără a-și expune simpatiile politice, deconspiră simulacrul revoluției, al democrației, discreditând imaginea partidelor politice, făcând aluzie

la promiscuitatea originii acestora, amendând și tentativa de a-și „confectiona un trecut fals, social-democrat” a unui partid, catalogat ca „bastard politic”, „născut dintr-o revoluție furată și un tată necunoscut” (*Istoria unui simulacru*, *Cotidianul*, 21.01.2005). În spiritul dialogului intertextual, Octavian Paler reia formule care au pus sub semnul unor limite (condiționări în timp și spațiu) evoluția istorică a României: „bietul om este supt vremi” (*Cotidianul*, 04.04.2006) – citat din textul cronicarului care funcționează și ca argument pentru anumite atitudini.

Autorul stabilește analogii între orientările politice actuale (determinate de contextul geopolitic actual) și corespondentele acestora din contexte geopolitice diferite, pe care le localizează analizând în diacronie fenomenele din spațiul autohton: „...e din ce în ce mai evident că zelul cu care e invocată «axa București – Londra – Washington» ne singularizează în Estul Europei, amintind foarte neplăcut de relațiile, avute cândva, cu Sublima Poartă” (*Cu melancolie despre coloana vertebrală*, *Cotidianul*, 16.05.2006). O. Paler vede evenimentele reale prin prisma literaturii, proiectând simboluri și roluri greu de asimilat și de acceptat de către clasa politică românească, dar care facilitează

înțelegerea intenției auctoriale și decelarea sensurilor. Astfel, el contestă autenticitatea formațiilor politice autohtone, un partid devenind „ceva care seamănă «corului» din tragediile grecești, al cărui rol era doar să întărească vorbele «actorului» de pe scenă” (*Confiscarea statului, Cotidianul*, 07.02.2006).

În textele lui Octavian Paler există referiri explicite la discursurile personajelor politice. El punctează vulnerabilitățile, inconsistența acestora, discursul său transformându-se în meta-discurs. Astfel, identifică mai multe tipuri de artificii textuale demagogice: „minciuna prin omisiune, minciuna prin promisiune, minciuna prin distorsiune, minciuna prin diversiune” și „minciuna prin falsă compasiune” (*Patinând pe vorbe, Cotidianul*, 22.10.2004). Diverse prin finalitatea lor pragmatică, dar și din punct de vedere stilistic, discursurile actorilor politici pot fi lesne identificate în textele sale, mai ales în cazul în care autorul mimează limbajul și chiar stilul acestora pentru a-i ironiza ori „parodia”. Textele lui O. Paler denotă și o preferință pentru dialog, în sensul regizării discursului după toate rigorile retoricii unui discurs politic, care implică o atitudine constantă față de publicul la care se raportează, căruia îi comunică anumite idei, apreciind calitatea acestuia, în-

cercând să-i prevadă reacțiile (în textele lui politice există enunțuri a căror funcție fatică este explicită). Deși în textele publicate în presa scrisă comunicarea se produce unidirecțional, există la el și semne ale prezenței unui public care „enunță” păreri, care are statut de „emițător”, la fel ca în orice act de comunicare, doar că acest lucru este posibil numai prin intermediul emițătorului prim, care fie anticipează posibilele interpretări inerente actualizării sensurilor de către publicul care receptează, fie ia act și se raportează la ele fără ca enunțarea propriu-zisă a mesajelor publicului să fie preluată în text în mod direct (fără mediere). Astfel, receptorul este „antrenat”, indirect, prin atitudinile exprimate, la „scrierea” textelor. Este vorba de un dialog special în care autorul este cel care expune punctul de vedere al receptorului, căruia îi și răspunde: „Aș mai fi dorit și să-i lămuresc pe cei care mă înjură că nu gândesc asemenea lor (...) Nu neg dreptul nimănui de a fi de altă părere, dar fie-mi permis să fiu nedumerit” (*În derivă, Cotidianul*, 15.08.2006).

Octavian Paler își expune și exigențele față de public: el conturează portretul unui receptor pe care îl consideră capabil să intuiască relațiile intertextuale proiectate, să descifreze aluziile: „Nu e un simplu joc de cuvinte

afirmația cine stăpânește trecutul, stăpânește prezentul. Cine l-a citit pe Orwell știe că nu e vorba de un paradox” (*Lupta pentru trecut*, *Cotidianul*, 25.07.2006). Prin citarea lui Italo Svevo, Octavian Paler sugerează inclusiv maniera de interpretare a propriilor texte (propune o grilă de lectură): „Italo Svevo zicea că marea greșeală a regimurilor totalitare a fost cenzura. Ea a stimulat «lectura radioscopică», acel gen de lectură care urmărea mai ales ceea ce se spunea printre rânduri, și indirect a stimulat interesul pentru cultură” (*Fărăme VII*, *Cotidianul*, 16.09.2005).

Textele lui Octavian Paler pot fi interpretate, dincolo de funcția lor imediată, și din perspectiva raporturilor de putere existente în societate, raporturi în care intervine (prin intermediul textului), reconstruindu-le. Este vorba de o atitudine critică ce poate fi înțeleasă ca un demers „deconstructivist”, autorul denunțând inadecvarea, precaritatea instituțiilor, subminând legitimitatea altor atitudini politice etc. Având în vedere implicarea concretă a lui Octavian Paler în politică, discursurile sale pot fi interpretate și ca o voință de putere transformată în produs semiotic, stabilind (indirect) un raport de putere tocmai prin atitudinea critică față de cei care exercită puterea.

Textele lui Octavian Paler,

atât cele politice, cât și cele literare, ilustrează ipoteza conștientizării politice a literaturii, deși el însuși distinge clar cele două domenii: politicul este văzut ca o „necesitate”, iar literatura ca „pasiune”, stabilind astfel o graniță ale cărei fluctuații și al cărei caracter provizoriu sunt demonstrate inclusiv de scrisul său.

#### NOTE

<sup>1</sup> În articolul *Textul politic în viziunea lingvisticii integrale*, *Limba Română*, nr. 1-3, 2006, Chișinău, Nicoleta Neșu teoretizează specificitatea textului politic, care, conform acesteia – în contextul discursurilor „eficiente” –, se individualizează din perspectiva sociolingvisticii, distingându-se de alte tipuri de texte cu finalitate practică, în funcție de contextul, situația de comunicare, având respectiv și funcții textuale diferite.

<sup>2</sup> Teun A. van Dijk distinge între Discurs și Text, discursul fiind textul actualizat, (se referă la un context concret), iar textul este o categorie abstractă, cercetătorul explicând și faptul că noțiunea de discurs se folosește și pentru desemnarea unui anumit gen, ca în cazul discursului politic, Dijk, Teun A. van, *Ideologia. Una aproximación multidisciplinaria*, Barcelona, Gedisa, 1999.

<sup>3</sup> Sava, Iosiv, *Radiografii muzicale*, Editura Polirom, Iași, 1996.

<sup>4</sup> Genette, Gerard, *Introducere în arhitext. Ficțiune și dicțiune*, Univers, București, 1994.

<sup>5</sup> Virgil Nemoianu, *O teorie a secundarului*, p. 111, Editura Univers, București, 1997.

Cristinel MUNTEANU

## O ANALIZĂ DE (CON)TEXT

În **Filozofia cuvântului** Al. Rosetti face următoarea afirmație: „Cuvântul nu există decât prin context și nu e nimic prin el însuși. Contextul determină sensul cuvântului”<sup>1</sup>. Așadar, „puterea” de semnificare a cuvântului ar depinde de context. O spune și un lingvist american, Dwight Bolinger, însă mult mai plastic: „Un cuvânt este precum Anteu, revigorat de fiecare atingere cu pământul”<sup>2</sup>. În operele literare forța cuvântului este mai mare, căci, în definitiv, literatura este „artă a cuvântului”, iar scriitorii apelează la toate resursele expresive ale lexicului, cum face, de pildă, Caragiale într-o însemnare (*Din carnetul unui vechi sufleor*): „Tot într-o vreme *răsărea pe orizontul* artei naționale o nouă *stea* ursită să *eclipseze* toată *pleiada*...”. Cercetând contextul termenului *stea* (aici, cu semnificația de „vedetă”), observăm că marele dramaturg dezvoltă metafora (toctă), întrebuințând vocabule din astronomie (*a răsări, orizont, a eclipsa, pleiada*<sup>3</sup>), ceea ce permite valorificarea simultană, prin suprapunere,

a accepțiilor acestor cuvinte. Este meritul lui Eugeniu Coșeriu de a fi subliniat (continuând ideile lansate de G. Vico, W. von Humboldt, B. Croce) că deplina funcționalitate a limbajului se manifestă în limbajul poetic – în literatură în general, ca artă – și că limba marilor scriitori coincide, practic, cu limba istorică (adică națională) ca realizare a posibilităților / virtualităților existente deja în aceasta<sup>4</sup>.

Ce este *contextul*? Termenul cunoaște mai multe accepții, însă, de obicei, se are în vedere fie contextul verbal<sup>5</sup>, fie contextul situațional. Cea mai complexă teorie a contextelor îi aparține lui E. Coșeriu. Pentru marele savant român *contextul* reprezintă unul dintre cele patru tipuri de *cadru* pe care le distinge în vorbire, alături de *situație, sferă și univers de discurs*<sup>6</sup>. Astfel, *contextul* vorbirii înseamnă „toată realitatea care înconjoară un semn, un act verbal sau un discurs, ca «știință» a interlocutorilor, ca prezență fizică și ca activitate”<sup>7</sup>. Pot fi identificate trei tipuri de contexte: *idiomatic, verbal și extraverbal*. *Contextul idiomatic* este constituit din „limba însăși, ca «fond» al vorbirii”, căci, deși în vorbire se manifestă în mod concret o parte a limbii, „această parte semnifică (are semnificație) în relație cu toată limba, cu toată «știința» idiomatice a vorbitorilor”<sup>8</sup>. *Contextul verbal* este „discursul însuși în calitate

de «cadru» al fiecăreia din părțile sale”. El poate fi *nemediat* (format din semnele care se găsesc imediat înainte sau după semnul considerat) sau *mediat*, cuprinzând întregul discurs (în acest caz fiind numit *context tematic*). Dacă se are în vedere ceea ce se spune efectiv, atunci contextul verbal este *pozitiv*. Contextul este *negativ* dacă se omite intenționat ceva, dar se lasă să se înțeleagă sensul prin insinuare, aluzie sau exagerare<sup>9</sup>. *Contextul extraverbal* se constituie „din toate circumstanțele de natură nelingvistică ce sunt percepute în mod direct de către vorbitori”<sup>10</sup>. E. Coșeriu consideră că acest tip de context este de mai multe feluri: *fizic, empiric, natural, practic, istoric și cultural*.

Pentru a demonstra complexitatea și utilitatea celor prezentate până acum pentru cercetarea cuvintelor în context, ne propunem să analizăm un fragment dintr-o narațiune, deoarece opera literară în proză „trebuie să-și conțină în mare parte cadrele”<sup>11</sup>, inclusiv contextele istorice și culturale. De exemplu: „Făcură un popas la o filozofică fântână cu cumpănă, care li se închină și-i cinsti cu apă”.

La prima vedere, observăm că sintagma *fântână cu cumpănă* este folosită, cumva, „nenatural”. Dar contextul verbal nu ne permite să hotărâm dacă fragmentul face parte dintr-un basm, unde orice

absurditate este permisă, inclusiv aceea ca o fântână să se comporte ca un om (cum se întâmplă, bunăoară, în basmul lui Creangă, *Fata babei și fata moșneagului*, în care o fântână vorbește; luând în considerație fabulosul, nimeni n-ar putea să spună că avem aici vreo figură de stil) sau dintr-o altă specie literară, de pildă, dintr-un roman, în care respectivul grup de cuvinte este utilizat metaforic<sup>12</sup>. În consecință, fraza analizată nu conține prea multe informații. E. Coșeriu apreciază că, izolată de contextele ei, fraza este alta, „este *numele* frazei și implică o translație de la limbajul primar la «metalimbaj»”<sup>13</sup>. Fraza-exemplu este doar un „nume” prin care ne referim la fraza ce semnifică într-o mulțime de contexte. Un vers din **Divina Commedia** nu semnifică în mod adecvat decât în relație cu întregul poem dantesc. Contextul verbal extins (mediat sau tematic, vezi *supra*) oferă informația conform căreia citatul redat mai sus face parte dintr-un roman istoric sadovenian, **Zodia Cancerului**, integrându-se într-un tablou poetic:

„Era o imagine repetată a târgului cu nume pompos, și-n preajma lui bălțile Bahluiului răsfrângeau, pe lângă subiecte de pictură, același cer verziu de toamnă, în strălucirea calmă de aur vechi a soarelui. Făcură un popas la o filozofică fântână cu cumpănă,

care li se închină și-i cinsti cu apă. După aceea porniră iar”<sup>14</sup>.

Rezultă că este vorba de o personificare și această concluzie se sprijină pe două dovezi: atributul *filozofică* și atributivele coordonate *care li se închină și-i cinsti cu apă*. De vreme ce termenul *filozofică* anunță primul că suntem în prezența unei personificări, verbele *a (se) închina* și *a cinsti* din subordonate nu mai sunt în mod necesar figurate (pentru a ne convinge, e suficient să înlocuim *fântână cu cumpănă* cu *o bătrână*, de exemplu). Prin urmare, contextul verbal restrâns ne îndreptățește să vorbim despre o utilizare neobișnuită a sintagmei *fântână cu cumpănă*, iar cel extins ne permite să identificăm aici o personificare. Nu întâmplător este ales calificativul *filozofică*. Aici intervine contextul idiomatic, căci, prin faptul că fântâna are cumpănă, se face aluzie la expresia *a sta în cumpănă*, „a chibzui” (sinonimă și cu *a sta în cumpăt*, cuvânt de care *cumpănă* se apropie din punct de vedere fonetic)<sup>15</sup>. Deci, e o fântână „gânditoare”.

Contextul extins demonstrează că prezența verbului *a (se) închina* în această frază este motivată: cei care poposesc sunt oaspeți de seamă (beizadeaua Alecu Ruset și abatele Paul de Marenne) care merită plecăciuni. Totodată, *a închina* își evocă dubletul etimologic, *a (se) înclina*

(< lat. *inclino, -are*), fiindcă, pentru a scoate apă, brațul fântânii se apleacă spre pământ, aluzie ce ține de contextul idiomatic. Și verbul *a cinsti* este cerut de context: prezența ilustrațiilor oaspeți, având aici, simultan, sensul „a respecta, a venera” și „a oferi băutură [alcoolică] cuiva”. De altfel, cele două verbe se invocă reciproc, întrucât se spune *a închina (un pahar) în cinstea cuiva*. Toate aluziile sunt ironice (aparținând contextului verbal negativ). A cinsti pe cineva cu apă înseamnă să faci a pagubă, a sărăcie, iar sărăcia reprezintă o stare generală cu care se confruntă Moldova, după cum rezultă din întreg romanul. Deși textul este în bună măsură autoreferențial, fiind un roman istoric, păstrează legături cu realitatea. Se creează astfel, tot prin contextul verbal, un context extraverbal istoric (particular trecut), constituit din circumstanțele istorice pe care le cunoaștem (adică istoria Moldovei) și un context cultural (ce poate fi considerat un tip particular al contextului istoric, cuprinzând tot ce aparține tradiției culturale a unei comunități). Cel din urmă ne interesează referitor la disprețuirea apei, ca băutură, de către moldovenii. Alecu Ruset amintește acest mod de gândire: „Carnea de pasăre bine îngrășată nu-i gătită cu apă, care, după o zicală a breslei noastre, nu-i vrednică de nimic. Moldovenii, oameni cu imaginație,

adaugă că nu-i bună de pus nici în ciubote”<sup>16</sup>. Afirmăția confirmă un adevăr, acela că moldovenii apreciau vinul și erau „băutori de frunte”, după cum precizează și Dimitrie Cantemir în **Descrierea Moldovei**, în capitolul *Despre năravurile moldovenilor*.

#### NOTE

<sup>1</sup> Al. Rosetti, *Filozofia cuvântului*, București, 1946, p. 70.

<sup>2</sup> Dwight Bolinger, *Aspects of Language*, New York, 1975, p. 223.

<sup>3</sup> *Pleiada* desemnează un nor de stele din constelația Taurului, dar și un grup de șapte poeți din Alexandria sau tot un grup de șapte poeți francezi din sec. XVI și apoi, prin extensie, „grup de oameni iluștri”.

<sup>4</sup> Vezi Eugeniu Coșeriu, *Prelegeri și conferințe (1992-1993)*, Iași, 1994, p. 153.

<sup>5</sup> Numit de alți cercetători și *context lingvistic*, care include și *contextul diagnostic*.

<sup>6</sup> Eugeniu Coșeriu, *Determinare și cadru*, în *Teoria limbajului și lingvistica generală. Cinci studii*, București, 2004, p. 316.

<sup>7</sup> *Ibid.*, p. 319-320.

<sup>8</sup> *Ibid.*, p. 320.

<sup>9</sup> *Ibid.*, p. 320-321.

<sup>10</sup> *Ibid.*, p. 321-322.

<sup>11</sup> *Ibid.*, p. 327.

<sup>12</sup> Vezi E. Coșeriu, *Prelegeri și conferințe*, p. 45; de asemeni, cf. Tudor Vianu, *Studii de stilistică*, București, 1968, p. 358, unde personificarea este socotită o formă particulară a metaforei.

<sup>13</sup> E. Coșeriu, *Determinare*, p. 329.

<sup>14</sup> Mihail Sadoveanu, *Zodia Cancerului*, București, 1955, p. 69.

<sup>15</sup> Trebuie precizat că un semn lingvistic poate funcționa și în relație cu alte contexte idiomatice (adică alte limbi). Dacă analizăm primul vers din *Poema chiuvetei* de Mircea Cărtărescu, „într-o zi chiuveta căzu în dragoste”, se observă clar aluzia la (sau calcul după) expresia englezească *to fall in love*, „a se îndrăgosti” (*ad litteram*, „a cădea în dragoste”), deși pot exista în continuare referiri la poemul eminescian parodiat, *Luceafărul* (versul „îi cade dragă fata”) sau la contextul idiomatice românesc (vezi expresia *a-i cădea cu tronc* [*la inimă*]).

<sup>16</sup> M. Sadoveanu, *op. cit.*, p. 61.



Nicolae RAEVSCHI

## APELATIVUL HOȚ ȘI VARIANTELE SALE ONÓMASTICE

Cuvântul ce figurează în titlul articolului de față are o istorie specifică. De la el s-au format termenul antroponimic *Huțu* cu var. *Guțu* și cel etnonimic – *huțul*. În continuare vom examina acești termeni în ordinea indicată.

*Hoț*. Pentru conceptul avut în vedere, limba rom., în aspect diacronic, cunoaște mai multe lexeme – *fur* (< lat. *fur*), *lotru* (< v. sl. \*ЛОТРУЪ), astăzi ambele arhaisme, *tâlhar* (< ung. *tolvaj*) etc., precum și *hoț*, a cărui proveniență nu a fost încă determinată. Relevăm mai întâi opiniile referitoare la problema dată pe care le găsim în literatura lingvistică de profil.

Potrivit lui Hasdeu, I, p. 294, termenul despre care tratăm e o creație expresivă. Philippide, p. 64, pune originea acestui cuvânt în raport cu etnonimul germ. *got*. Pentru Cihac, II, p. 141, sursa căutată ar fi sl. *zloděi* „răufăcător”. În viziunea lui Densusianu, GS, IV, p. 153, în cazul analizat am avea un radical sl. \**chop-* la care s-ar fi atașat suf. *-iĉi*, de unde ar fi rezultat \**hopŕ*, iar apoi, prin dispariția lui *p* din grupul *pŕ*, greu de pronunțat, *-hoț*. Printr-un prototip sl. (*hot*) explică lexemul studiat și Scriban.

În LLM, 1966, nr. 1, p. 66, ca etimon pentru *hoț* a fost propus mediobg. târziu \**хосъ*, cu aproximativ același sens, legat, sub raportul provenienței, de formele slavone atestate *χοψα / хоса* „tâlhari”, *χοψсъ* „gloată” [Mikl., p. 1101]. Reluăm aici această interpretare, completând-o cu unele probe noi și aducându-i unele rectificări. Privitor la planul expresiei, notăm că mediobg. \**хосъ*, admis drept prototip pentru rom. *hoț*, ar fi un descendent al unui termen v. sl. \**хжсъ*, identic ca semnificație, neatestat însă nici el în izvoarele scrise. Pe de altă parte, existența în slava veche a unui atare lexem ar fi confirmată de mai multe dovezi: de forma (cu grupul nazal *on*) din **Lexicon**-ul lui Suidas (sec. X) *χοψά* (*honsa*) care înseamnă „hoți”<sup>1</sup>, de derivatul *χωνσάριοι* cu sensul de „soldați trimiși să prindă limbă, cercetași” atestat la Cecaumenus (sec. XI) [Mihăescu, ibid.], de exemplul *хжсаръ* „tâlhar” [DRH, D, I, p. 321]

și *хънсари* „ostași în dobândă” [DERS, p. 104] din slavona rom.; de bg. *хъш* (cu *ъ* din *ж*) „răzvrătit bulgar care în perioada jugului turcesc locuia în România” [Бернштейн, p. 812], precum și de croat. *gusa* „tâlhar” [Mikl., *ibid.*]. În afară de aceasta, trebuie să avem în vedere faptul că, după cum se consideră în genere, etimonul cuvântului sl. despre care vorbim e got. *hansa* „gloată” [Vasmer, *ibid.*], deci cu *ж* din *an*. Cf. și slavon. *кѣпона* „cântar” [< lat. (*libra*) *campana* „(cântar) din Campania”], în care *ж* e la fel din *an*. Se poate deci admite că slava veche a cunoscut cuvântul \**хъсѣ* „tâlhar” și numai din întâmplare lexemul dat nu figurează în texte.

Pentru problema de care ne ocupăm un atare termen v. sl. este de importanță determinantă, întrucât numai prin el putem explica formele mediobg. \**хъсѣ*, \**хъсѣ*, \**хосѣ* care, la rândul lor, sunt etimoane ale unor cuvinte rom. – ale antropon. *Hâns(ea)* [Const., p. 438], *Hăț(ul)* [Const., p. 294] etc. și, ceea ce este esențial pentru problema examinată, al apelat. *hoț*. Unul dintre punctele de orientare în cazul acesta este reflectarea neuniformă a nazalei v. sl. *ж* în mediobg. și anume: ca *ъ*, apoi ca *ь*, *o*, *a* și chiar ca *y*. Al doilea e faptul că reflexele mediobg. indicate le găsim în împrumuturile de origine sl. bg. sigură din idiomul nostru. Slava bg. influențează limba rom. pe un parcurs îndelungat, astfel încât în vocabularul rom. vor pătrunde elementele sl. bg. de diferite vârste – unele din perioada sl. v. (sec. IX-XI), altele – din perioada mediobg. (sec. XII-XIV), în cadrul perioadei din urmă delimitându-se două etape – mediobg. timpurie și târzie. De aceea socotim necesar să prezentăm tabloul de ansamblu al evoluției nazalei *ж* în slava bg., stadiile sale cronologice, variațiile dialectale, precum și modul cum se adaptează fonetismele respective la sistemul limbii rom.<sup>2</sup>. O astfel de expunere sinoptică ne va ajuta să identificăm etimoanele cuvintelor rom. menționate mai sus – *Hâns(ea)*, *Hăț(ul)*, *hoț* – și ale altora de genul lor. Propriu-zis, vom cita cuvintele rom. și etimoanele lor care conțin nazala v. sl. *ж* sau reflexele acesteia din mediobg. timpurie (*ъ*) și târzie (*ь*, *o*, *a*, și *y*)<sup>3</sup>. Astfel, sub unghiul de vedere prezentat, se disting șase categorii de termeni în dependență de procesele fonetice respective ce au loc în domeniul lingvistic sl.

În ceea ce privește limba rom., este vorba despre cuvintele în care constatăm:

1) tratamentul *un / um* < v. sl. *ж* (Q): *dumbravă* < ДЖБРАВА, *golumb* „porumbel” (reg.) < ГОЛЖБЪ, *scund* < СКЖДЪ;

2) tratamentul *în / im* < mediobg. timpuriu *ъ* (< *ж*): *crâng* < КРЖГЪ, *mândru* < МЖДРЪ, *tâmp* < ТЖПЪ;

3) tratamentul *î / ă* < mediobg. târziu *ъ* (< *ъ*): *câș*<sup>4</sup> < *къс* „scurt” (cf. slavon. *кжсъ* „bucată”), *gâscă* < *гъска* (cf. v. sl. \**гжсъ* „id.”), *sâsâ-iac* < *съсек* [Геров, V, p. 302] (cf. slavon. *сжсѣкъ* „id.” [Mikl., p. 980]); antropon. *Căștuleană* [Dmitriev, II, p. 132] [< bg. *къшма* „casă” + rom. (căs)uleană], *Căștunulac* [Dmitriev, ibid.] [< bg. *къшма* „casă” + rom. (că)tun...];

4) tratamentul *o* < mediobg. târziu *o* (< *ж/ъ*): *colb* < maced. *клобо*<sup>5</sup> „rotocol” [Толовски, p. 215] (cf. bg. act. *кълбо*, mediobg. timpuriu *кжво*), *coștereață* < bg. \**коштерица* (cf. bg. act. atest. *къшма* „casă”, slavon. *кжштерица*, v. sl. *кжшта* „colibă” [Mikl., p. 329]), *potecă* < bg. \**потека* (cf. bg. act. atest. *пътека* „id.”, v. sl. *пжтъ* „cale”);

5) tratamentul *a* < mediobg. târziu *a* (< *ж*): *Cajba* (topon.) < maced. *гажва*<sup>6,7</sup> „sujbă” [Толовски, p. 81] (cf. bg. *гъжва* „legătură”, „condon”; slavon *гжжвица* „vârguță de salcie” [Mikl., p. 150]; cf. și var. *сujbă*, tratamentul 6, precum și termenii *gânj*, *vânj*), *Dab(ului)* (*Recica* ~) [Jordan, p. 98]<sup>8</sup> < maced. *даб* „stejar” [Толовски, p. 82] (cf. bg. *дъб* „id.”, *дабник* „stejăriș” [БЕР, I, p. 453], v. sl. *джбъ* „stejar”), *paraclifă* „mâncar” < maced. *нараквица* „id.” [Толовски, p. 292] (cf. v. sl. *ржка* „mână”), *Pat(na)* (hidronim în Bucovina)<sup>9</sup> < maced. *пам* „cale” [Толовски, p. 353] (cf. bg. *път* „id.”, v. sl. *пжтъ* „id.”), *Zab* (antrop.) [Const., p. 468] < maced. *заб* „dinte” [Толовски, p. 114] (cf. bg. *зъб* „id.”, *забец* „ghimpe” [БЕР, I, p. 661], v. sl. *зжбъ* „dinte”);

6) tratamentul *u* < mediobg. târziu *y* (< *ж*): *сujbă* / *gujbă* < maced. *гужба* „id.” [Толовски, p. 81]; scr. *гужва*, *гужба* „id.” (cf. *Cajba*).

Fonetismele sl. (1), (2) și (3-6), acestea din urmă luate în bloc, au o determinare cronologică. În cazul fonetismelor (3), (4), (5) și (6)<sup>10</sup>, mediobg. târzii, e vorba mai mult despre diferențieri dialectale.

Să vedem acum care dintre cele șase fonetisme posibile – ale v. sl. \**жжсъ* și ale descendentele sale mediobg. timpurii și târzii – se identifică în limba română. După cum arată cercetările, idiomul nostru asimilează descendente ale v. sl. \**жжсъ* cu fonetisme din perioada mediobg. timpurie (*în / ім* < *ъ*) și târzie, acestea – cu două variante (*î / ă* < *ъ* și *o* < *o*)<sup>11</sup>.

Deci, în total, etimoanele cuvintelor rom. avute în vedere vădesc trei tipuri de vocalisme – *ъ*, *ъ* și *o*. Adaptarea sunetelor indicate la condițiile fonetice rom. nu reprezintă cazuri aberante, ci fenomene regulate pe care le întâlnim, am arătat deja, și în alte cuvinte de origine sl. bg. cu atare fonetisme din idiomul nostru.

Tratamentul *în / ім* (2): *Hâns*, *hânsar*. Compararea cuvintelor, clare sub raportul provenienței, *crâng*, *mândru*, *tâmp* conținând grupul

fonetic *în / îm* ce redă vocalismul mediobg. timpuriu ъ (< v. sl. ꙗ) cu topon. *Hâns* [Const., p. 438], în care constatăm același grup fonetic *în*, ne conduce spre concluzia că termenul în chestiune *Hâns* are ca etimon mediobg. \*хъсѣ (= \*хъсѣ). De la *Hâns*, în limba rom. s-a creat derivatul antropon. *Hânsea* [Const., ibid.]. Un tratament identic al vocalismului mediobg. timpuriu ъ/ън îl atestă și rom. *hânsar* care reproduce forma хъсарѣ / хънсарѣ din slavona rom. [DRH, D, I, p. 321; DERS, p. 104]. De la termenul din urmă *hânsar* vom avea la fel derivate – antropon. *Hansarul* și *Hânsărel*, precum și topon. *Hânsărești* [Const., p. 295]. Așadar, prin fonetism mediobg. timpuriu se explică termenii rom. *Hâns* și *hânsar*.

Tratamentul *î / ă* (3): *Hățul*<sup>12</sup>, *Hăsărel*. Ca și în cazul precedent, o confruntare între cuvintele rom. de proveniență mediobg. sigură cu *î / ă* (< ъ) în structura lor fonetică – *căș*, *gâscă*, *săsâiac*, *prăjină*, *râșniță*, *răcodele* „lucruri de mână” [CADE] (cf. slavon. ржкодѣли ~ „id.” [Mikl., p. 816]) – și radicalul lexemului apelat. *hățas* „tâlhar” [DA] și al antropon. *Hăț(ul)*, *Hăț(ea)* etc. [Const., p. 294] ar dovedi existența în limba rom. veche a termenului \**hăsu* având ca etimon mediobg. târziu \*хъсѣ. Într-un anumit fel, forma presupusă \**hăsu* pare a fi confirmată și de termenul bg. atestat хъш. (Consoana finală -ш în bg. хъш se explică prin sistemul fonetic rom. Într-adevăr, în idiomul nostru masculinele în -s la plural substituie acest sunet prin -ș: *pas* – *pași*, *rus* – *ruși*, *urs* – *urși*. Deci termenul bg. хъш reproduce forma de plural \**hăși* a rom. \**hăsu*. Ceea ce ar însemna că vorbitorii bulgarofoni vor împrumuta forma rom. de plural, pe care vor interpreta-o ca formă de singular. Pentru exemple analoage, cf. rom. *haiduc* [sing.] < ung. *hajdúk* [pl.]<sup>13</sup>, v. rus. *фрязь* [sing.] < *фрязи* [pl.] [Vasmer, IV, p. 208]<sup>14</sup>). Al doilea termen rom. de genul în discuție, la fel neatestat în formă liberă, apare ca radical *hăsăr*-al antropon. *Hăsărel* [Const., p. 295]. Deci etimonul cuvântului acesta este mediobg. târziu \*хъсарѣ (< хънсарѣ).

Tratamentul *o* (4): *hoț*. Mai sus am vorbit despre cuvintele rom. *Hânsea*, *hânsar* etc. având la bază etimonul mediobg. timpuriu хъсѣ, cu ъ (< v. sl. ꙗ) redat în idiomul nostru prin *în / îm*, precum și despre cuvintele *Hăsărel*, *Hățul* etc. deduse din mediobg. târziu \*хъсѣ, cu ъ reprodus în sistemul fonetic rom. ca *î / ă*. Să discutăm în același mod și vocalismul cuvântului *hoț* pentru care, după cum am mai notat, propunem, la fel ca și în cazul precedent, un etimon mediobg. târziu, dar cu *o* (< v. sl. ꙗ) – \*хосѣ. Observăm că în limba rom. vocala originară rămâne practic intactă. Tratamentul în cauză – *o* < *o* – nu e un fenomen singular în fonetica rom.: un asemenea *o* îl constatăm și în cuvintele

*colb, coștereăță, potecă* etc., în ale căror etimoane mediobg. târzii o este la fel unul dintre reflexele v. sl. *ж*. Deci examinată în acest cadru larg, vocala *o* din structura cuvântului *hoț* găsește, credem noi, o interpretare plauzibilă.

Trecem acum la investigarea celorlalte componente ale formei cuvântului *hoț*. În ceea ce privește consoana inițială *h*, totul e limpede, întrucât acest sunet este identic cu cel al presupusului etimon \**хосъ*. O chestiune aparte e cea legată de *ț* final al lexemului studiat. Admitem că o perioadă de timp termenul în cauză circula în limba română sub forma \**hosu*, cu *s* originar care în variantele sale etimologice – *Hăs(ărel)* etc. – va rămâne stabil. În susținerea ipotezei emise aici ar veni și antropon. *Gosea*<sup>15,16</sup> [Const., 286], cu *s*, dacă termenul acesta s-ar afla în relație genetică cu \**hosu* – *hoț*. De la o vreme însă *s* din \**hosu* va fi substituit prin *ț* și astfel va lua naștere forma nouă a termenului cercetat – *hoțu*. Cum ar putea fi explicată o atare schimbare? Pentru a veni cu un răspuns la întrebarea formulată trebuie să ținem seama (1) de semantica unității de vocabular de care ne ocupăm și de (2) faptul utilizării sale, ca termen cu o funcție strict determinată, într-un mediu lingvistic specific – graiurile de nord și nord-est ale dialectului moldovean din perioada veche a limbii române.

Procedând la examinarea primei premise, vom arăta că termenul avut în vedere atestă un conținut care, în anumite împrejurări, se poate organiza după principiul polarizării semantice, la fel ca și cuvintele *haiduc, pandur, volintir*, fr. *brigand*, lat. *latro(onis)* etc. – cu accepții de „oștean...” [„mercenar”] și „tâlhar” ce se opun una alteia. Cf. și rus. *пехотинец* > rom. *pohonț / pahonț*. Vom argumenta cele afirmate aici pe baza unui termen de același tip *hânsar*. Înțelesul „negativ”, etimologic, al cuvântului indicat – de „tâlhar”<sup>17</sup> – îl constatăm într-un hrisov slavo-român de la Alexandru Aldea din 1436, în care domnitorul muntean îi ceartă pe brașoveni pentru faptul că îi adăpostesc la dânșii pe toți hoții și tâlharii, în original: „...ГДЕ ДА ЕСТ ТАТЬ И ХЖСАРЪ, Ъ ВАС ПРИВЕГА...”<sup>18</sup> [DRH, p. 321]. Înțelesul al doilea, „pozitiv” – de „oștean” – îl cunosc cronicile noastre de sec. XVII și XVIII, precum și alte scrieri vechi românești. Astfel, la Grigore Ureche, p. 207, citim: „Iară Pârul, pârcălabul Sorocii, s-au îndemnat cu *hânsarii* și cu alții carii au vrut de bună voie și i-au ajunsu (pe cazaci) la Perieslavu”. După cum ne mărturisește Dimitrie Cantemir, p. 132, pe timpul său *hânsarii* nu făceau „slujbă la oaste”, ci „erau doar cu vechiul nume de ostași”, îndeletnicindu-se cu prelucrarea pământului. Un document citat de DA ne spune că *hânsarii* sunt oameni liberi, nu plătesc impozite. Despre *hânsari*

ne oferă unele informații și Neculce. Dintr-un fragment al letopisețului său (p. 138) aflăm că domnitorul Constantin Cantemir iartă pe cei vreo „patruzeci și mai bine de codreni tâlhari” ce „ținé drumurile în Țara de Gios” și organizează din ei o ceată de oșteni pentru lupta împotriva invadatorilor leși și cazaci. Pe aceeași pagină Neculce povestește că „Miron logofătul, fiind staroste la Putna, au făcut siimeni și *hânsari* ș’au început... a răsâpi tâlharii”. Accepția aceasta „pozitivă”, de „oștean...” pare să se fi conturat în limba rom.<sup>19</sup> După cum vedem, în exemplul analizat sensul de „oștean...” derivă de la cel de „tâlhar”<sup>20</sup>.

Se poate prezuma că o polarizare semantică similară a cunoscut și lexemul *\*hosu / hoțu*. Vom analiza în parte fiecare dintre cele două accepții presupuse ale sale. Ca și în cazul împrumutului *hânsar*, semnificația etimologică a termenului *\*hosu / hoțu* pare să fi fost cea „negativă”. Ea se deosebea însă întrucâtva de sensul actual al cuvântului dat. Bănuim aceasta, având în vedere câteva considerente: înțelesul lexemului *hoț* într-o scrisoare a boierilor munteni din 1599 – e vorba despre contextul „...că de greci... și de alți hoți, ci ne-a(u) venit de ne-au fost domni, ne-amu săturatu...” [Doclncs., p. 112]; termenul bg. хъу care, ulterior, va însemna „răzvrătit ce lupta împotriva turcilor, avându-și locul de trai în România”, dar care într-un trecut mai îndepărtat trebuia să fi avut sens de „haiduc...”; precum și chiar expresia din limba actuală *hoț de codru*<sup>21</sup>. În fine, vom mai remarca faptul că în textele din sec. XVI, studiate de Densusianu, II, găsim *fur* (p. 315), *lotru* (p. 306) și *tâlhariu* (p. 315), nu însă și termenul *hoț*. Nu am constatat cuvântul acesta nici în „Pravilele lui Vasile Lupu” care, după cum se știe, conțin paragrafe speciale referitoare la noțiunea în cauză. De aceea credem că inițial lexemul *\*hosu / hoțu* în limba rom. veche avea un conținut identic cu sensul principal al termenului *hânsar* despre care am vorbit deja, ceea ce ar însemna că sensul de astăzi al cuvântului *hoț* se cristalizează în ultimele veacuri ale istoriei noastre<sup>22</sup>.

Accepția a doua, nouă, „pozitivă” a termenului *\*hosu / hoțu* e de „paznic la hotar”. Ea a luat naștere odată cu apariția statului. Se știe că în zonele muntoase ale Moldovei multe obști sătești nu au fost aservite. În părțile de nord și nord-est membrii obștilor aveau sarcina de a apăra marginile țării. Mai târziu, pentru conceptul indicat se vor crea alți termeni – *străjer*, *plăieș* etc. Deci prin sec. XIV-XV, cuvântul *\*hosu / hoțu* poseda două sensuri – unul, etimologic, cu extensiune generală, care, ușor modificat, se va menține până astăzi, și altul, regional, și, să zicem așa, episodic – de „paznic la hotar”, „străjer” –, care cu timpul va dispărea, lăsând însă anumite vestigii în nomenclatura onomastică și etnografică.

Chestiunea a doua despre care trebuie să tratăm privește factorul pur lingvistic ce pare să fi condiționat înlocuirea sunetului *s* din forma \**hosu* prin *ț*. Credem că e vorba despre mediul specific în care evoluează graiurile moldovenești de nord și de nord-est în evul mediu târziu – despre bilingvismul local rusino-român. În special, probele toponimiei [Raevschi, p. 234-244], dar și cele de alt gen, demonstrează că în acest areal, începând mai ales de prin sec. XII, idiomul rom. contactează cu vechea rusă de sud-est – viitoarea ucraineană. Propriu-zis, în atingere vin sectoarele periferice ale celor două domenii lingvistice și etnice. Până la urmă, obștile sătești rusine, identificabile pe baza oiconimelor de proveniență est-sl., din spațiul nostru, în marea lor majoritate, se vor romaniza, evident, parcurgând o îndelungată etapă de dualism lingvistic. În asemenea împrejurări, graiurile moldovenești își vor însuși unele fenomene lingvistice din ucraineană. Și aici ajungem la un element esențial al ipotezei noastre. Presupunem că, sub influența rusină, *s* din cuvântul \**hosu* va fi substituit prin *ț* și astfel se va crea forma actuală a termenului rom. *hoț*. Motivația unei atare interpretări e faptul că trecerea lui *s* (*c*) în poziție intervocalică la *ț* (*ц*) reprezintă o caracteristică specifică pentru unele graiuri ucr. de sud-vest [ЕСУМ, I, p. 483]. Vom cita o serie de exemple ce ilustrează procesul indicat:

<i>брусак</i> „torbă”	> <i>бруцак</i> „id.” [ЕСУМ, I, p. 286],
<i>бусень</i> „cocor”	> <i>буцян</i> „id.” [Жилко, p. 172],
<i>бусий</i> „beat”	> <i>буцою</i> „id.” [ЕСУМ, I, p. 306],
<i>гасати</i> „a sări”	> <i>гацати</i> (?) [ЕСУМ, I, p. 483],
<i>граса</i> „sapă”	> <i>граца</i> „id.” [ЕСУМ, I, p. 586],
rom. <i>gresie</i> (!)	> ucr. <i>грецул</i> „id.” [ЕСУМ, I, p. 592],
<i>кусий</i> „scurt”	> <i>куций</i> „id.” [ЕСУМ, III, p. 165],
<i>мосувати</i> „a întări”	> <i>моцуватися</i> [Грінченко, p. 984-986],
<i>присяга</i> „jurământ”	> <i>прицяга</i> „id.” [ЕСУМ, I, p. 483].

De observat că trecerea lui *s* la *ț* (*ц*) în cazul rom. *gresie*, devenit în ucr. *грецул*, e deosebit de edificatoare sub raportul în discuție. Elocvente ar fi și antropon. rom. *Henț*, *Hențea*, *Hânțești*... [Const., p. 294], *Hânțar*<sup>23</sup> [Grămadă, p. 211], dacă le considerăm forme-perechi pentru termenii apelativi și onomastici deja analizați *Hâns*, *Hânsea*, *Hânsărești*, *hânsar*.

Apariția variantei *hoțu* nu va duce la bifurcarea termenului pe care îl studiem în două lexeme. Considerăm că un anumit răstimp forma nouă, cu *ț*, va avea ambele accepții – cea etimologică, care, din graiurile moldovenești, se va extinde în întregul areal dacoromân, perpetuându-se până în prezent, și cea de „paznic la hotar”, spațial restrânsă.

Varianta a doua însă nu se va menține, așa cum am mai subliniat, fiind, probabil, înlăturată de sinonimul „străjer”.

*Hoțu, Hoțul / Huțu, Huțul / Guțu, Guțul* – nume propriu. Propriu-zis, se va pierde doar unul dintre cele două planuri ale variantei avute în vedere – cel al conținutului. Corpul său fonetic însă va dăinui în continuare, dar cu un sens radical transformat. Pentru mulți dintre foștii „paznici la hotar”, termenul *hoțu / hoțul...* va rămâne ca o caracteristică pur denotativă, fără a indica un conținut conceptual individual, deci se va transforma dintr-un apelativ într-un nume propriu, de familie<sup>24</sup>. Astfel de modificare a apelativelor în antroponimice este un fenomen firesc. Bunăoară, substantivele rom. *aprod, armaș, călăraș, ceauș, ispravnic, jitar, mazâl, pañtir, pârcălab, postelnic, scutar, scutelnic, vătaf, volontir (volintir), vornic, zapciu* și multe altele, într-un trecut mai îndepărtat, erau apelative cu accepții obișnuite pentru asemenea unități de vocabular. Astăzi însă aceste lexeme există practic numai ca nume de familie, exceptând, bineînțeles, situațiile când sunt raportate la realitățile pe care le desemnau altădată.

În ceea ce privește termenul de care ne ocupăm, etapa sa antroponimică o găsim amplu reflectată în **Recensămintele populației Moldovei din anii 1772-1773 și 1774** [Dmitriev]. Vom sublinia din capul locului că, așa cum era de așteptat, cele mai multe nume de familie în discuție se constată în zonele de nord și nord-est ale vechii Moldove. Cităm cuvintele-bază și derivatele lor. În paranteze, dăm numărul ocurențelor. **Ținutul Hotinului** [Dmitriev, II, p. 112-183]: *Hoțu* (3), *Huțul* (23), *Huțuleac* (2), *Huțulescul*, *Huțuluc*; *Uțul* (6), *Uțan*, *Uțanu*, *Uțanul*, *Uțuleac* (3); *Guțul*, *Gățan* (?), *Goțan*, *Gutuleac*<sup>25</sup>. **Ținutul Cernăuțului** [Dmitriev, I, p. 370-458]: *Huțul* (26), *Huțan* (11), *Husan*<sup>26</sup>, *Huțuleac* (4), *Huțincă*, *Hoțolcă*, *Huțschii*. În celelalte ținuturi pentru care avem liste ale locuitorilor, astfel de antroponime apar foarte rar. **Ținutul Romanului** [Dmitriev, II, p. 256-288]: *Hoțul*, *Huțul*, *Hățăscu*<sup>27</sup>, *Guțul* (4), *Guțăș*, **Ținutul Putnii** [Dmitriev, I, p. 261-335]: *Hățul* (2), *Hățul* (2); *Gățăscul* (2), *Guțăscul*. **Ținutul Botoșanii** [Dmitriev, II, p. 184-209]: *Huțul* (2), *Guțul* (2), *Guțencu*. **Ținutul Câmpulung-Suceava** [Dmitriev, I, p. 242-260]: (*Irina, Anuța*) *Hoțoaie* (2), *Huțuleac* (3). **Ținutul Orhei-Lăpușna** [Dmitriev, II, p. 400-473]: *Guțul* (4), (*Vasâlachi a*) *Oții*. **Ținutul Tecuciului** [Dmitriev, I, p. 536-605]: *Huțul*, *Guțul* (2). **Ținutul Dorohoiului** [Dmitriev, I, p. 486-535]: *Huțul*, *Huțan*. **Ținutul Neamțului** [Dmitriev, II, p. 6-73]: *Hățul*, *Goțul*. **Ținutul Hârlăului** [Dmitriev, II, p. 223-256]: *Hățu*.

Multe dintre numele citate mai sus le întâlnim și astăzi în nomencla-



torul antroponimic românesc. Fără a intra în detalii, e suficient să parcurgem lista de familii din cartea de telefoane (a. 1998), editată la Chișinău, pentru a confirma cele susținute aici. Notăm exemplele tipice din sursa pomenită și derivatele lor, mai puțin obișnuite: *Guțu* (foarte multe), *Guțul* (foarte multe), *Guțan* (multe), *Guțanu* (multe), *Guțol*, *Guțuleac* (multe); *Goț*, *Goțco*, *Goțenco*, *Goțoanga*, *Goțulea*, *Goțuleac*, *Goțulenco* (multe), *Goțulscaia*; *Hoținschi*, *Huțu* (un singur exemplu). Termenii onomastici *Gansinschi*, *Ghenzul* și *Ghinsari / Gânsari* ne aduc în memorie formele cu nazală \**hânsu* și respectiv *hânsar*. Așadar, antroponom. *Huțu / Guțu* are la bază apelativul *hoțu* „paznic la hotar”, „străjer”.

Referitor la forma termenilor onomastici relevați, vom nota următoarele. În condițiile dualismului lingvistic rusino-român din zonele marginale de nord și nord-est ale Moldovei, varianta *hoțu – hoțul* „paznic la hotar”, devenită apoi antroponim și termen etnografic, va cunoaște noi schimbări ale planului expresiei – trecerea lui *o* din prima silabă la *u*, oscilația *h / g*, pierderea semnificației articolului *ul* etc. Astfel se explică procesul *hoțul > Huțu / Huțul, Guțu / Guțul* etc. care presupune un mediu glotologic specific.

Rezumând cele expuse până acum, vom sublinia încă o dată că etimonul rom. *hoț* e mediobg. \**хосъ* „tâlhar”, „haiduc”. Vocala *o* din prototipul său este unul dintre reflexele v. sl. *ѡ* din perioada mediobg. la fel ca și sunetul corespunzător *o* din cuvintele *colb*, *coștereață*, *potecă* etc. În limba rom., la etapa inițială, termenul discutat avea forma \**hosu*, menținând semantica bazei sale sl. În Moldova cuvântul \**hosu* va găsi o largă utilizare în ținuturile ei de nord și nord-est. În condițiile lingvistice din raionul nominalizat termenul acesta va dezvolta o variantă nouă – *hoțu* –, cu *ț* pentru *s*. Forma primară veche, trebuie să credem, va ieși din circulație. La rândul său, varianta *hoțu*, pe lângă sensul său etimologic de „tâlhar”, care, ușor schimbat, se va conserva până în zilele noastre, va degaja, printr-un fel de polarizare semantică, încă o accepție – cea de „paznic la hotar” –, cu răspândire redusă și existență vremelnică. De la cuvântul *hoțu* cu sensul din urmă se va crea numele de familie *Huțu* cu variantele sale, precum și termenul etnografic *huțul*.

Rom. *huțul* / ucr. *хуцұл* – termeni etnografici. Accepția de „paznic la hotar” al lexemului *hoțu* nu va dăinui nici în spațiul în care românii vor fi slavizați. Însă aici cuvântul în cauză va atesta o modificare de alt gen: el va deveni un termen etnografic, cu forme practic identice în rom. și ucr. Referitor la originea *huțulilor*, au fost emise mai multe opinii. După Miklosich (și Kałużniacki), p. 48-50, *huțulii* sunt români

ucrainizați. O atare viziune va fi împărtășită de Brückner, Skok etc. Cf. Ivănescu, p. 311; Iordan, p. 274; ЕСУМ, I, p. 630. Cât privește *termenul* ucr. *з'юц'ул*, acesta, potrivit lui Miklosich, *ibid.*, p. 10, provine din rom. *hoț*. Interpretarea autorului vienez este cea acceptabilă. În cazul dat trebuie să admitem că are loc o schimbare de motivație semantică specifică: „români liberi cu funcții de pază la hotar” > „ucrainofoni din zonele muntoase respective ce se deosebesc prin felul de viață, port etc.”. Alte tâlcuiri – prin tribonimul est-sl. *улучи* [Ivănescu, p. 313-314], prin germ. *guta* „got” [v. Vasmer, I, p. 479] etc. – nu ne par reale. Cf. și ELR, p. 256-257.

Să relevăm acum schimbările pe care le va suferi cuvântul rom. *hoțul* în limba ucr. În primul rând, vom nota că substantivul analizat va căpăta răspândire la forma hotărâtă în care, de la o vreme, *ul*, nefiind simțit ca atare de către românii acum ucrainizați, se va desemantiza și se va contopi cu fostul radical într-o unitate indivizibilă, neanalizabilă sub aspectul determinării – *з'юц'ул*. O altă schimbare ce nu e prea clară rezidă în apariția variantei cu accentul pe finală – *з'юц'ул*. Vom avea deci trei variante – *з'юц'ул*, *з'юц'ул*, *з'юц'ул* [ЕСУМ, I, *ibid.*]. Trecerea lui *o* neaccentuat la *y*, dacă silaba următoare conține o vocală închisă identică, e un fenomen caracteristic pentru unele graiuri ucr. de sud-vest. Cf. ucr. *вужу* [Жилко, p. 191] < *вож'у* „duc”, *кужух* [Жилко, *ibid.*] < *кожух* „cojoc”. Vom sublinia că în ucr. de sud-vest se constată și graiuri în care *o* devine *y* și sub accent [Жилко, p. 220]. În fine, ultima schimbare ce pare să se explice prin fonetica ucr. vizează consoana inițială a unor variante ale termenului rom. *hoțul*. La origine, *h* din forma indicată era o posterolinguală fricativă sonoră. Probabil prin influență rusină va apărea și varianta cuvântului *hoțul*, cu *h* faringal etc. Consoana *g* în formele *Guțul*, *Guțăscul* etc. trebuie pusă și ea pe seama unei rostiri sau ortografierii est-sl. Cf. și: Iordan, p. 273, nota 1 la subsol.

#### NOTE

<sup>1</sup> Autorul grec explică termenul *χοινά* prin nume de agent: *χοινά*: παρά βουλγάροις 'οι κλέπται „χοινά: la bulgari – hoți” [Vasmer, IV, p. 285; Mihăescu, p. 154]. În *Lexiconul* lui Miklosich, citat mai sus, termenii corespunzători, fiind de redacție sârbă și rusă, au în structura lor fonetică *oy* (și *o*) pentru v. sl. *ж*. În slavo-românească există și forme cu *ж*. În ansamblu, pe baza datelor din slavonă, cuibul derivațional al termenului *χοινά* / *χοινά* „jaf” se prezintă astfel:

*χοινά* „jaf” [Mikl, p. 1101]  
*χοινά* „tâlhar” [*ibid.*], pl. *χοινά*  
*χοινά* „a jefui” [*ibid.*]  
*χοινά* „id.” [Mikl, p. 651]

оухоуцити „id.” [Mikl., p. 1080]

хоусовати [Mikl., p. 1101]

хоса „jař” [Mikl., ibid.]

хжсъ „tâlhărie” [Mihăescu, p. 154]

хжсаръ „tâlhar” [Mihăescu, ibid.].

\* Poate și \*хжсъць.

<sup>2</sup> Două dintre tratamentele nazalei în cuvintele de proveniență sl. bg. din limba rom. – *un lum* și *în / îm* (care sunt cele mai reprezentative) – au fost identificate și descrise în lingvistica rom. Cf. Densusianu, I, p. 178-179, 218; Rosetti, p. 296-297, 344-348. Celelalte reflectări ale vocalei v. sl. date (v. infra) nu au solicitat încă o atenție specială a cercetătorilor.

<sup>3</sup> Referitor la nazala ж și reflectarea ei în domeniul sl. bg., v. Младенов, § 51. De observat că în alfabetul sl. bg. nu există un semn grafic pentru redarea vocalei ъ, de aceea vocala dată e notată tot prin ж.

<sup>4</sup> Consoana finală ș se explică prin forma de pl. *câși*.

<sup>5</sup> Fonetismul o (< v. sl. ж) la nord de Dunăre ar putea fi calificat ca o arie periferică a domeniului lingvistic sl. bg. de până la romanizarea slavilor bg. din spațiul indicat.

<sup>6</sup> Pentru interpretarea vocalismului a (< v. sl. ж) la nord de Dunăre v. nota precedentă.

<sup>7</sup> În unele cuvinte din limbile sl. se constată varierea к-г (c-g). Cf. bg. *круша* „pară”, scr. *крэшка* „id.” – rus. *груша* „id.”

<sup>8</sup> Cf. și *Dabul* (antrop.), *Dăbești*, *Dăbuleni* [Const., p. 256].

<sup>9</sup> Pentru semantism cf. cele arătate de Iordan, p. 49, cu privire la *Putna*.

<sup>10</sup> Fonetismul sl. meridional y (u) e de fapt scr.

<sup>11</sup> Cf. și alte exemple de cuvinte sl. bg. cu radical etimologic comun având în structura sa nazală v. sl. ж care pătrund în limba rom. la diferite etape ale slavei bg. și ale căror forme rom. redau mai mult sau mai puțin fidel schimbările fonetice, cronologice și spațiale, produse în domeniul lingvistic sl. bg.: (unele pilde au fost citate deja):

1) radicalul etimologic v. sl. джб – „stejar”: v. sl. джбыць „stejărel” > rom. *dumbeț* (plantă), mediobg. timpuriu \*Джбовница (hidrom.) > rom. *Dâmbovița*, mediobg. târziu (maced.) *даб* „stejar” > rom. *Dabului* [Recica ~]; *Dabul* [Const., p. 256];

2) radicalul etimologic v. sl. пжт – „cale”: mediobg. timpuriu распжти ~ „răscruce” > rom. *răspântic*, mediobg. târziu \*потека „cărare” > rom. *potecă*, mediobg. târziu (maced.) *пат* „cale” > rom. *Patna* (hidron.);

3) radicalul etimologic v. sl. ржк – „mână”: v. sl. поржчити „a încredința” > a *porunci*, mediobg. timpuriu поржчити „id.” > a *porânci*, mediobg. târziu (maced.) *нараквица* „mâncar” > rom. *naracliță* „id.”.

<sup>12</sup> Referitor la ț din structura acestui cuvânt, v. infra, p.

<sup>13</sup> Forma ung. de sing. e *hajdú*.

<sup>14</sup> Forma v. rus., etimologică, de sing. e *фрягъ*.

<sup>15</sup> Pentru oscilația h – g v. infra, p.

<sup>16</sup> Termenul legat derivațional de *Gosea* – *Gosan* și *Gosariu* (cf. *hânsar*, p...), citați de Const., ibid., ar fi și ei probe pentru supoziția admisă.

<sup>17</sup> La Miklosich, p. 1101, *хоусаръ* apare numai cu sensul de „tâlhar”.

<sup>18</sup> Textual: „...unde este vreun hoț și tâlhar, la voi pribegește...”.

<sup>19</sup> Cf. însă gr. Χωσούριος (p....) și ung. *huszar* „călăraș” (sec. XV); „tâlhar” (< scr. *хуцап* „tâlhar”) [Сороколетов, p. 259].

<sup>20</sup> Există și situații când dezvoltarea semantică e de direcție inversă. De pildă, accepția primară a fr. *brigand* „tâlhar” e de „pedestraș” [Bloch-Wartburg, p. 89.]. Cf. și rom. *pohonț*.

<sup>21</sup> Pe baza atestărilor în slavona din Țara Românească care sunt și cele mai vechi – antropon. *Hoșilă* (a. 1577, 1578, 1579) și *Hoțul* (a. 1594) [DERS, p. 108] – nu putem judeca despre sensul apelat. *hoțu*.

<sup>22</sup> Pentru diferența semantică dintre membrii cuplului *hoț* – *tâlhar* din rom. actuală cf. lat. *fur* – *latro*, fr. *voleur* – *brigand*, rus. *вор* – *разбойник*.

<sup>23</sup> În aceste cuvinte s e substituit prin ț, nefiind intervocalic?

<sup>24</sup> Articolul *ul* (*u*) își va pierde conținutul său, devenind un sufix antroponimic.

<sup>25</sup> Forma *Hânsăniuc* (p. 131) confirmă odată în plus existența v. sl. \**хъсць* (v. supra, p....). Numele *Hasuc* (p. 149) nu e clar. Dacă admitem că e o variantă a lui \**hosu*, cu suf. *-uc*, atunci s în forma aceasta ar fi etimologic, iar a – o a șasea reflectare a lui *ж*.

<sup>26</sup> În forma dată s originar nu e substituit prin ț?

<sup>27</sup> Pentru primul *ă* v. supra, p....

## REFERINȚE BIBLIOGRAFICE

1. Hasdeu B. P. Hasdeu, *Istoria critică a românilor, I-II*, București, 1873-1875.
2. Philippide A. Philippide, *Opere alese*, editate de G. Ivănescu și Carmen-Gabriela Pamfil, București, 1984.
3. Cihac A. de Cihac, *Dictionnaire d'étymologie daco-romane, II. Eléments slaves, magyars, turcs, grecs-moderne et albanais*, Fracfort s/M, Berlin, Bucarest, 1879.
4. GS *Grai și suflet*, revista Institutului de filologie și folclor, publicată de Ov. Densusianu, I-VII, București, 1923-1937.
5. Scriban A. Scriban, *Dicționarul limbii românești*, Iași, 1939.
6. LLM *Limba și literatura moldovenească*, Chișinău, 1958...
7. Mikl. Fr. Miklosich, *Lexicon palaeslovenico-graeco-latinum*, Viena, 1862.
8. Vasmer M. Васмер, *Этимологический словарь русского языка, I-IV* / Traducere din limba germană, cu completări de O. N. Trubaciov, Moscova, 1964-1973.
9. Mihăescu H. Mihăescu, *Influența grecească asupra limbii române până în secolul al XV-lea*, București, 1966.
10. DRH *Documenta Romaniae Historica. D. Relații între țările române*, I, București, 1977.
11. DERS *Dicționarul elementelor românești din documentele slavo-române (1374–1600)*, București, 1981.

12. Бернштейн С. Б. Бернштейн, *Българско-рускии словарь*, Moscova, 1953.
13. Const. N. A. Constantinescu, *Dicționar onomastic românesc*, București, 1963.
14. Densusianu O. Densusianu, *Istoria limbii române, I-II*, București, 1961.
15. Rosetti A. Rosetti, *Istoria limbii române, I. De la origini până în secolul al XVII-lea*, București, 1978.
16. Младенов Стефан Младенов, *История на българския език*, Sofia, 1979.
17. Геров Н. Геров, *Речник на български език с тълкуване речите на български и на руски*, I-V, Plovdiv, 1895-1904; *Допълнение* (Т. Панчев), Plovdiv, 1908.
18. Толовски Д. Толовски, В. М. Иллич-Свитыч, *Македонско-рускии словарь*, Moscova, 1963.
19. Iordan J. Iordan, *Toponimia românească*, București, 1963.
20. БЕР *Български етимологичен речник*, I / Redactor: Вл. И. Георгиев, Sofia, 1971.
21. Grigore Ureche Grigore Ureche, *Letopiseșul Țării Moldovei*, Chișinău, 1971.
22. Dimitrie Cantemir Dimitrie Cantemir, *Descrierea Moldovei*, Chișinău, 1975.
23. DA Academia Română, *Dicționarul limbii române*, tomul II, partea I, București, 1934.
24. Ion Neculce Ion Neculce, *O samă de cuvinte. Letopiseșul Țării Moldovei*, Chișinău, 1974.
25. Сороколетов Ф. П. Сороколетов, *История военной лексики в русском языке*, Leningrad, 1970.
26. Bloch-Wartburg Oscar Bloch-Walther von Wartburg, *Dictionnaire étymologique de la langue française*, Paris, 1975.
27. DocIns. *Documente și însemnări românești din secolul al XVI-lea / Text stabilit și indice de Gheorghe Chivu, Magdalena Georgescu, Magdalena Ioniță, Alexandru Mareș și Alexandra Roman-Moraru; Introducere de Alexandru Mareș*, București, 1979.
28. Raevschi N. Raevschi, *Contactele romanicilor răsăriteni cu slavii*, Chișinău, 1988.
29. ЕСУМ *Етимологічний словник української мови*, I-III, Chiev, 1982-1989.
30. Жилко Ф. Т. Жилко, *Нариси з діалектології української мови*, Chiev, 1966.
31. Грінченко Б. Д. Грінченко, *Словарь української мови*, Chiev, 1925.
32. Grămadă N. Grămadă, *Toponimia minoră a Bucovinei*, II, Iași, 1996.
33. Dmitriev P. G. Dmitriev, *Moldova în epoca feudalismului*, I-II. Re-

- 
- censămintele populației Moldovei din anii 1772–1773 și 1774*, Chișinău, 1975.
34. Carte de telefoane *Carte de telefoane*, Chișinău, 1998.
35. Miklosich-Kałužniacki Fr. Miklosich, *Über die Wanderungen der Rumunen in den dalmatischem Alpen und den Karpaten*, Viena, 1879.
36. Iordan I. Iordan, *Toponimia românească*, București, 1963.
37. Ivănescu G. Ivănescu, *Originea huțulilor și a tuhoților* / *Analele Universității din Timișoara*, 1963, nr. 1, p. 311-314.
38. ELR *Enciclopedia limbii române* / Autori: Mioara Avram, Jana Balacciu-Matei, I. Fischer, I. Gheție, Liliana Ionescu-Ruxăndoiu, Aurora Pețan, M. Sala, Camelia Stan, Andra Șerbănescu, Mirela Theodorescu, I. Toma, Domnița Tomescu, Laura Vasiliu, Ioana Vintilă-Rădulescu, Rodica Zafiu / Coordonator: M. Sala, București, 2001.

Viorica LIFARI

## SUBSTANTIVUL CA MIJLOC DE EXPRIMARE A CATEGORIEI DE DIATEZĂ ÎN LIMBA ENGLEZĂ

Diateza este o categorie gramaticală specifică verbului, dar care include și alte modalități de exprimare. Acțiunile sunt desemnate nu numai prin verbe, ci și prin substantive (a merge – mers, a munci – muncă), iar conținutul identic sau foarte apropiat poate fi transpus în forme sau tipare lingvistice diferite (alb – a albi – albul) [2, p. 34], aspect valabil și pentru exprimarea diatezei.

În funcție de tipul de verb, substantivele derivate exprimă multiple semnificații: activă, pasivă, reflexivă, reciprocă. Substantivele ce exprimă diateza se formează cu ajutorul sufixelor și al prefixelor. Conform clasificării sufixelor propusă de Ginsburg S., am constatat că dintre cele nominale fac parte *-ance*, *-ency*, *-er*, *-ment*, *-tion*, *-ant*, *-ee* etc. [1, p. 147]. Nu toate însă formează substantive în care se atestă semnul de proces, fără care nu poate fi exprimată diateza. De aceea vom exclude din categoria substantivelor cu semnul de pasiv pe cele care denumesc ocupațiile și profesiile. De exemplu: *to refuge* – *refugee*, *to refer* – *referee*. Alte substantive cu sufixul *-ee* au semnificația pasivă, de exemplu: *to employ* – *employee*, *to interview* – *interviewee*, *to nominate* – *nominee*, *to appoint* – *appointee*, etc.

O altă caracteristică a substantivului derivat este valența preluată de la verb. Provenind de la verbul monovalent, substantivul are doar semnificație activă, pe când atunci când este derivat de la unul bivalent, are atât sens activ, cât și pasiv, determinat în context și după funcția sintactică. Clasa de cuvinte analizate răspunde următoarelor criterii: 1) substantive derivate de la verbe, 2) ce denumesc un proces, 3) bivalente.

După cum am menționat, în context, cuvintele în discuție posedă cel puțin o valență exprimată la nivelul structurii de suprafață. Astfel, regula privind exprimarea diatezei pasive la substantive și verbe nu diferă, iar în construcțiile respective agentul poate fi exprimat sintactic. Frecvența propozițiilor pasive agentive este de 6,5 ori mai scăzută decât a celor neagentive, substantivele pasive atestând un raport

asemănător. De remarcat și dependența semnificației substantivului de context: același substantiv într-o situație poate comporta sens activ, iar în alta pasiv. De exemplu:

(1) *He made an announcement. (He announced something.)*

(2) *The general made no reply to this announcement, but took up his opera-glass (W. M. Thackeray, **Vanty Fair**, p. 226).*

În primul exemplu subiectul gramatical corespunde celui semantic, desemnând autorul acțiunii, iar în al doilea, indică rezultatul acțiunii îndeplinite de o altă persoană (având funcție de subiect) (*nu generalul „a anunțat”, dar altcineva*). Substantivul *announcement* din propoziția (2) are funcția de complement direct, pe când în exemplul (1) devine parte nominală a predicatului.

Printre substantivele cu semnificație pasivă merită să fie menționate și cele formate de la verbe prin intermediul adjectivelor:

(3) *For, as a general sends his baggage to the rear, before an action, Rebecca had wisely packed up all their chief valuables and sent them off under care of George's servant, who went in charge of the trunks on the coach back to London (W. M. Thackeray, **Vanity Fair**, p. 239).*

În exemplul (3) remarcăm omonimia lingvistică: rădăcina de la care s-a format adjectivul *valuable* și substantivul *valuables* coincide cu cea a verbului și a substantivului: *to value, a value*. Dacă cele două cuvinte s-au format de la substantiv, ele nu pot exprima categoria de diateză. Apelând la metoda transformațională, substituim *valuables* cu *valuable things* și observăm, că *valuable* are sensul de *things that can be valued*, expresie în care semul de pasiv coexistă cu cel modal. Cuvântul *valuables*, la rândul său, preia cele două sensuri de la adjectiv, cumulând semnificația modală și de diateză (pasivă), alături de cele nominale, având și funcția de complement direct.

Precedate de pronume posesiv sau în îmbinare cu un substantiv la cazul genitiv, unele cuvintele derivate sunt active, pe când altele – pasive, denumind rezultatul unei acțiuni anterioare:

(4) *When he had been a certain number of years at the head of Miss Crawley's establishment, where he had had good wages, fat perquisites, and plenty of opportunities of saving, he announced that he was about to contact a matrimonial alliance with a late cook of Miss Crawley's (W. M. Thackeray, **Vanty Fair**, p. 353).*

(5) *Indeed, when Miss Crawley quitted the world, and that money for which all her relatives had been fighting so eagerly was finally left to Pitt, Bute Crawley, who found that only five thousand pounds had been*



left to him instead of the twenty upon which he calculated, was in such a fury, at his disappointment that he vented it in savage abuse upon his nephew (Ibidem, p. 358).

(6) He was aware, he said, that by his own marriage, he had forfeited his aunts favour and though he had not disguise his disappointment that she should have been so entirely relentless towards him (Ibidem, p. 359).

Comparând sensurile celor două substantive (establishment, disappointment) observăm că nici unul dintre ele nu denumește un proces (establishment – obiect, clădire; disappointment – stare). Ultimul are însă anumite tangențe cu ideea de proces, marcând rezultatul unei acțiuni (pasivul static), iar pronumele posesiv adaugă semul de posesivitate la cel de rezultativitate.

Schemele raporturilor dintre elemente la nivelul structurii de adâncime și a actanților la nivelul structurii de suprafață, sunt diferite pentru cele două substantive menționate: a) *to establish* poate fi folosit doar într-o situație, pe când b) *to disappoint* – în două:

(a)

Tabelul 1

Subiect semantic (exprimat prin substantiv animat)	establish (acțiune directă)	Obiect semantic (exprimat prin substantiv inanimat)
Subiect gramatical	verb	Complement

(b)

Tabelele 2, 3

Subiect semantic (exprimat prin substantiv animat)	disappoint (acțiune directă)	Obiect semantic (exprimat prin substantiv animat)
Subiect gramatical	verb	Complement

Subiect semantic (exprimat prin substantiv animat)	disappoint (acțiune indirectă)	Obiect semantic (exprimat prin substantiv inanimat)
Complement	verb	Subiect gramatical

Cu alte cuvinte, cineva sau ceva poate „*dezamăgi*” o persoană, și nu un obiect, în timp ce cineva poate „*fonda*” doar ceva. Acest fapt dovedește importanța semanticii verbului în abordarea categoriei de diateză. Toate caracteristicile specifice ale verbului sunt preluate de substantivele derivate.

Acceptând noțiunea de substantive pasive, este cazul s-o admi-

tem și pe cea de substantive reflexive, formate de la verbe similare, împrumutând și categoria de diateză.

Limba engleză conține un număr redus de verbe reflexive, de la care provin substantive ce comportă categoria de diateză corespunzătoare verbului:

(7) *Pit meanwhile in the dining-room, with a pamphlet on the Corn Laws or a Missionary register by his side took that kind of recreation which suits romantic and unromantic men after dinner* (W. M. Thackeray, **Vanity Fair**, p. 372).

Substantivul *recreation* are sensul de „recreație”, acțiunea fiind orientată de la subiect la obiect, și viceversa, cei doi participanți având numai un referent. Sufixul *-ant* adăugat la verbul *to defend*, formează substantivul *defendant*, cu semul de reflexiv. Valența obiectivă a substantivului menționat, în comparație cu cea a altor substantive ce denumesc ocupații, poate fi raportată la două situații: 1) S + V + O și 2) S + V + (O=S), ceea ce înseamnă că situația (2) distinge acest cuvânt de altele din aceeași clasă.

(8) *The defendant said he believed Shehhi was at an Al Qaeda camp in Afganistan because he ultimately wanted to fight in Chechnya* (*International Herald Tribune*, Thursday, October 24, 2002, p. 6).

La fel ca în cazul noțiunilor de substantive pasive și reflexive, poate fi utilizată și cea de substantive reciproce, care s-au format de la verbe reciproce, preluând inclusiv categoria de diateză. Diateza reciprocă presupune situația când cuvintele derivate cu această semnificație vizează doi participanți, care acționează în mod reciproc (unul asupra altuia).

(9) *But whom her mother in remote Yorkshire heard of this arrangement, she wrote and said it was preposterous and wicked, she wouldn't allow it* (Joyce Cary, **Period Piece**, p. 79).

(10) *But this arrangement left Mr. Joseph Sedley tkte-a-tkte with Rebecca at the drawing room table where the latter was occupied in netting a green silk purse* (W. M. Thackeray, **Vanity Fair**, p. 29).

Deși agenții acțiunii nu sunt exprimați la nivelul structurii de suprafață, ei există la nivelul structurii de adâncime, deoarece „o înțelegere” are loc între, cel puțin, două persoane (respectiv fiind reciprocă).

Un alt substantiv din această clasă este *argument*, derivat de la verbul *to argue*, preluând semele de proces și reciprocitate.

(11) *The argument between the two professors at the University of Tuebingen, Manfred Korfmann, the archaeologist, and Frank Kolb, the historian of ancient times, may have little direct bearing on some*

of the more hoary questions about Troy. (*International Herald Tribune*, Thursday, October 24, 2002, p. 8)

Prepoziția *between* intensifică semul de reciprocitate. Dacă „*cearta*” sau „*discuția*” are loc între două persoane, „*ea*” le aparține lor, acest fapt indicând prezența semului de posesivitate. Astfel *argument* în acest context cumulează semele de reciprocitate și posesivitate alături de cele nominale.

După demersul de cercetare a modalităților de exprimare prin substantiv a categoriei de diateză, se impun următoarele concluzii:

– Substantivele derivate de la verbe ce denumesc ocupații nu pot reda semnificația diatezei pasive, ci numai a celei active precum și a celei reflexive;

– Valența verbală pe care am considerat-o indiciu al diatezei nu reprezintă întotdeauna un criteriu de determinare;

– Sufixele nominale nu indică semnificația substantivului derivat, rolul acesta revenindu-i verbului;

– Semnificația de diateză coexistă cu semele de proces, modalitate, rezultativitate și posesivitate;

– Substantivul poate exprima categoria de diateză: activă, pasivă, reflexivă și reciprocă.

– Semnificația substantivelor derivate de la verbe prin intermediul adjectivelor poate fi determinată folosind metoda transformațională.

#### REFERINȚE BIBLIOGRAFICE

1. Ginzburg, S., Khidekel, S. S., Knyazeva, G. Y, Sankin, A.A., *A Course in Modern English Lexicology*, Moscow, 1966, 276 p.
2. Evseev, Ivan, *Semantica Verbului*, Timișoara, 1974, Editura Făclia, 182 p.
3. Jespersen, Otto, *The Philosophy of Grammar*, Moscow, 1959, 404 p.
4. Медведева, Л. М., *Части речи и залог*, Киев, 1983, 144 с.

Anatol EREMIA

## CAHULUL ÎN TIMP ȘI SPAȚIU

Patria, în accepțiunea contemporană, este asociată cu țara de origine și, bineînțeles, cu locurile de baștină, cu satul sau orașul în care ne-am născut. Iubirea față de neam și patrie izvorăște din dragostea față de meleagurile natale. Nostalgia leagănului copilăriei și tinereții noastre ne alină sufletul până la adânci bătrânețe. De fapt, cu patria cea mică începe cunoașterea și înțelegerea lumii.

În curs de secole toponimul *Cahul* a desemnat diferite realii topografice: **lacul** Cahul, situat pe Dunăre, în sudul Basarabiei, menționat documentar încă din sec. al XVI-lea; **râul** Cahul, ce se varsă în Dunăre prin lacul Cahul, atestat frecvent în documentele din sec. XVI-XVIII și, bine cunoscut până în prezent, **orașul** Cahul, întemeiat în prima jumătate a sec. al XIX-lea; **judetul** Cahul, existent ca unitate teritorial-administrativă majoră în sec. al XIX-lea și în perioada anilor 1918-1940 și 1998-2003; **raionul** Cahul, organizat după cel de-al doilea război mondial, desființat și apoi reorganizat de câteva ori în ultimele patru-cinci decenii.

Situat în sud-estul Republicii Moldova, între 45°21'40" și 46°01'15" latitudine nordică și 28°05' și 28°30' longitudine estică, actualul raion Cahul se mărginește în partea de vest cu România, la nord cu raionul Cantemir, la nord-est cu Unitatea Teritorială Autonomă Găgăuză, la est cu raionul Taraclia și la sud cu Ucraina (regiunea Odesa). Suprafața raionului este de circa 1230 km<sup>2</sup> și reprezintă 3,63% din suprafața țării.

Reședința raionului este orașul Cahul, întemeiat în anul 1835 pe vatra satului Frumoasa, cunoscut din sec. al XVIII-lea, în apropierea căruia s-a aflat un sat mai vechi, Șcheia, menționat documentar la începutul secolului al XVI-lea. Ca unitate administrativ-teritorială, raionul Cahul cuprinde 55 de localități, dintre care: 1 oraș (Cahul), 36 de comune și 18 sate. Localitățile cu cea mai mare vechime documentară sunt: Andrușul (1458), Crihana Veche (1502), Giurgiulești (1484), Larga Veche (1469), Lucești (1597), Roșu (1502), Bubuiogii (azi Slobozia Mare, 1518), Zărnești (1494) ș.a.

**Geografie.** Teritoriul raionului reprezintă un complex variat de

zone fizico-geografice și naturale. Relieful coboară în trepte de la nord spre sud, cuprinzând în partea centrală Câmpia Cahulului, la nord porțiuni din zona deluroasă Colinele Tigheciului, la est depresiunile râurilor Cahul, Salcia și, parțial, a râului Ialpuș, iar la sud extremitatea de sud-vest a Câmpiei Cahulului. Cele mai mari înălțimi au între 190 și 205 m. Câmpia joasă din nordul Dunării, lângă comuna Giurgiulești, atinge cota de aproximativ 100 m.

Clima teritoriului este temperat-continentală, cu unele mici diferențe în funcție de relief și de dispoziția rețelei hidrografice. Temperatura medie anuală e de  $10^{\circ}\text{C}$  ( $+22^{\circ}\text{C}$  în luna iulie și  $-2^{\circ}\text{C}$  în luna ianuarie). Verile sunt fierbinți și secetoase, iar iernile reci, cu viscole. Vânturi frecvente dinspre vest și nord-vest. Precipitații atmosferice reduse și vara și iarna, cele medii anuale însumând 400-420 mm.

Rețeaua hidrografică o alcătuiesc câteva râuri și mai multe râulețe și pâraie, care au direcția de la nord spre sud și de la nord-est spre sud-vest, orientate, respectiv, spre cursurile fluviilor Dunăre și Prut. În Dunăre, prin lacuri-limane, pe teritoriul Ucrainei, se varsă râurile Cahul, cu afluenții Ungura, Bujorul, Cahuleț, Ciorița, Bulboaca, Găunoasa, Valea Stejarului și Ialpuș, cu principalii afluenți Cârșăul Mare, Ialpușel, Scumpia, Salcia Mare, Lunga, Sasâiar ș.a. Prutul acumulează apele râulețelor Larga, Hălmagea, Andrușul, Baraghina, Otmana, Recea, Tătarca. Acest fluviu izvorăște din Carpații Orientali și se varsă în Dunăre la sud-vest de Giurgiulești. Dimensiunile fluviului: lungimea – 967 km (695 km în limitele Republicii Moldova), volumul scurgerii de apă – 2900 mln.  $\text{m}^3$ , viteza – 1,5 m / sec. pe cursul mediu și 0,7 m / sec. pe cursul inferior, lățimea văii – 2-10 km, lățimea albiei – 50-180 m, adâncimea maximă – 7 m, adâncimea medie – 3 m. În lunca fluviului, pe cursul lui inferior, s-au aflat, până nu demult, numeroase lacuri, bălți și heleșteie, care, în urma lucrărilor de ameliorare din anii



Stela „Șcheia Frumoasă – Cahul”

1960-1970, au fost în mare parte secate. Dintre lacurile păstrate până astăzi, mai importante sunt Belev și Manta.

Solurile, în centru, în sud și nord-est, sunt în cea mai mare parte de cernoziomuri tipice humificate și carbonatice, iar în nord – de cernoziomuri slab humificate, carbonatice și levigate. Toamna și primăvara sunt frecvente eroziunile și alunecările de teren. Ploile rapide spală stratul fertil al solului, pe pantele repezi ale dealurilor formându-se numeroase râpi.

Resursele naturale de subsol sunt neînsemnate: argilă, nisip, roci de calcar. Izvoare cu ape minerale potabile și curative se întâlnesc pe valea râulețelor Frumoasa (Cahul) și Larga (Chircani – Goțești). Au fost descoperite nu demult și zăcăminte de petrol (Văleni) și gaz natural (Baimaclia – Victorovca, azi în raionul Cantemir).

Vegetația este destul de variată. Odinioară „Bugeacul era o stepă bogată în pășuni, în ierburi ce adunau păstorii de prin alte ținuturi, din Ardeal, de unde au venit foarte mulți mocani și au rămas aici formând gospodării proprii” (JC, p. 11). Pe vremuri Codrii Tigheciului își așterneau covorul verde secular până aproape de Dunăre, drept dovadă sunt micile crânguri de pe culmile înalte din apropierea satelor Andrușu, Badicu, Doina, Borceag, Frumușica, precum și rediurile și hucaururile de prin găvanele și hârtoapele înfundate de pe văile râurilor Cahul, Salcia Mare, Salcia Mică, Ialpușel. Aceste locuri se numesc până în prezent *Pădurea Andrușului*, *Codrețul*, *Frunzariul*, *Valea Stejarului*, *Rădiacul*. Pe văile râurilor se întâlnesc păduri de salcie și plop. Sunt și plantații de salcâm. Lunca Prutului abundă în plante erbacee acvatice: stuf, papură, rogoz. În cea mai mare parte a suprafeței raionului se cultivă cereale, plante tehnice, viță de vie, pomi fructiferi, legume. Dintre pomii fructiferi se bucură de condiții bune de dezvoltare mărul, prunul, caisul, gutuiul.

Fauna este și ea bogată și variată. Pădurile sunt populate de diverse specii de mamifere (mistrețul, căprioara, vulpea, bursucul) și păsări (corbi, coțofene, fazani). În zona cu dealuri viețuiesc rozătoarele (iepurii, țistarii, veverițele). Apele curgătoare și stătătoare dispun de o bogată faună ihtiologică: crapul, carasul, știuca, șalăul, somnul, plătica, baboiul. În lunca Prutului, cu numeroase lacuri, bălți și iezere, și-au găsit habitatul păsările de apă: barza albă, stârcul, lișița, bătlanul, rața (mare, mică și sură), pelicanul, lebăda.

**Istorie.** Descoperirile arheologice atestă prezența omului pe aceste meleaguri încă din timpul comunei primitive. Vestigiile trecutului datează din Neolitic până în Evul Mediu. Reminiscente ale unei stră-

vechi prezențe umane (sec. VII-III î. Hr.) au fost depistate în localitățile Cahul, Crihana Veche, Cucoara, Giurgiulești, Manta, Zârnești ș.a. (Arnăut. **Vestigii**, p. 196-279). Urme ale geto-dacilor s-au păstrat în întreg spațiul carpato-danubiano-pontic. Teritoriul Moldovei de Sud a făcut parte din regatul getic condus de Burebista (82-44 î. Hr.).

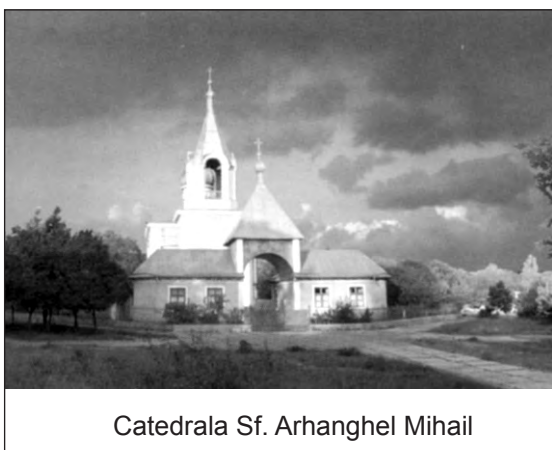
În sec. II-I î. Hr., pe un vast teritoriu, de la munții Balcani, Carpații Apuseni și Tisa superioară până la Bugul de Sud și Marea Neagră, se formase o civilizație geto-dacică unitară. Locuitorii băștinași popoulau regiunile colinare și de câmpie, utilizând pământurile roditoare pentru culturile agricole și creșterea vitelor. Cele mai multe așezări se aflau în apropierea râurilor și lacurilor, aici apa servindu-le pentru irigații și treburi gospodărești. Așezări mari, de tip orășenesc, erau puține, însă populația întreținea legături comerciale cu orășenii din vechile colonii grecești nord-pontice și din orașele romane de mai târziu.

Teritoriul de la gurile Dunării a făcut parte și din regatul geto-dacic al lui Decebal (87-100). După cucerirea Daciei de către romani acest teritoriu intră în componența provinciei romane Moesia Inferioară. Aici, ca și în întreaga Dacie romană, a avut loc romanizarea populației băștinașe, cunoscută din sursele vechi cu denumirea de *carpi*. Aceștia continuau să se ocupe cu agricultura, creșterea vitelor, meșteșugăritul. În orașele romane, în schimbul produselor agricole, ei procurau unelte de muncă, obiecte de uz casnic. În localitățile rurale, printre geto-daci, se așezau cu traiul și coloniști romani. Pentru a comunica cu autoritățile locale și cu cetățenii romani, populația geto-dacică a fost nevoită să învețe limba latină. Un rol important în procesul romanizării l-au avut armata și propagarea creștinismului, care se efectua în limba latină. Cu populația rurală comunicau în latină administratorii, preoții, negustorii, meseriașii. Pe teritoriul unor sate din raionul Cahul s-au găsit obiecte de cult (statuete, cruciulițe etc.). Deci, odată cu limba, geto-dacii au preluat de la romani și unele tradiții, obiceiuri, credința.

Din perioada dominației romanilor în nordul Dunării de Jos datează valurile de pământ cu șanțuri adânci, construite în scopul apărării regiunilor din afara hotarelor Daciei, împotriva carpilelor și triburilor nomade, care atacau Imperiul Roman dinspre nord și nord-est. Unul dintre ele, fiind aproape de Dunăre, începe de la Loenșteni (România), trece Prutul pe la Vadul lui Isac (raionul Cahul) și se termină pe malul de vest al lacului Sasâc (reg. Odesa, Ucraina). Aceste valuri au fost atribuite ipotetic împăratului Traian (98-117), cuceritorul Daciei, fiind denumite *Valurile lui Traian*. Un alt val – Valul lui Traian de Sus, spre deosebire de Valul lui Traian de Jos – începe de la Prut, de lângă orașul Leova, și

se termină la Nistru, lângă satul Chițcani. Pe partea stângă a Prutului, de la Giurgiulești până aproape de Ungheni, a existat un al treilea val de apărare, despre care ne amintesc astăzi numele unor locuri ce reprezintă fragmente din străvechile fortificații: *Pe Cetate* (Giurgiulești), *Șanțurile* (Cahul), *Valul* (Chircani), *Valul lui Traian* (Gotești).

Cercetările arheologice efectuate în această regiune probează existența multor așezări sedentare ale populației autohtone pe tot parcursul mileniului întâi. Numele lor nu sunt cunoscute pentru că nu s-au păstrat documente din acele vremuri îndepărtate. Doar denumirile localităților mari (orașe, cetăți) au rămas memorabile peste veacuri: *Cetatea Albă* (derivată prin traducere din grecescul *Asprocastron* „Cetatea Albă”, ca



Catedrala Sf. Arhanghel Mihail

și slav. *Bialograd*, germ. *Weissenberg*), *Lycostomo*, devenit ulterior *Chilia*. Mai mult, majoritatea lor au fost distruse în timpul invaziei triburilor nomade, acestea fiind destul de frecvente și deosebit de năprasnice. Pe aici și-au făcut loc spre apus, prin stepele Bugeacului și Câmpia Dunării, goții, hunii, avarii, protobulgarii, care mai târziu au fost urmați de pecenegi, uzi,

cumani, tătarii mongoli. Unii s-au aflat doar în trecere pe aceste locuri, alții au poposit vreme îndelungată sau au rămas pentru totdeauna, fiind, în cele din urmă, asimilați de populația băștinașă.

Sursele istorice medievale ne furnizează date și informații bogate și variate asupra zonei cercetate. În prima jumătate a sec. al XIV-lea, Basarab I (1310-1352), întemeietorul Țării Românești, extinde granițele de est ale statului până la gurile Dunării. De aici denumirea de *Basarabia* a părții de sud a teritoriului dintre Prut și Nistru. Mai târziu, această regiune intră în componența statului feudal Țara Moldovei. Alexandru cel Bun se declară domn al Moldovei (1400-1432) „de la Munte până la Dunăre și Mare”. Pe atunci o parte a pământurilor alcătuiau proprietatea funciară a statului, iar altă parte – a mănăstirilor și țăranilor liberi.

Până în zilele noastre s-au păstrat multe hrisoave domnești care atestă apartenența acestor proprietăți. Unele din ele reprezintă documen-



te de donație sau de confirmare a ocinelor, altele sunt acte de cumpărare-vânzare a moșilor și satelor. Astfel, la 13 iunie 1436, Ilie și Ștefan voievozi dăruiesc lui Mihail Stângaciu mai multe sate, printre care și „la Chegheci, pe pâraul Fântânilor unde a fost Oană Albu și, mai sus, Mănești, și, la Chegheci, locurile din pustie mai jos de Prun, la Fântâna Păducelului, și, mai jos, Fântâna Mare,... ca să-i fie lui uric, cu dreptul scris de noi mai sus, lui și copiilor lui, și nepoților și strănepoților... și întregului lor neam, neclintit niciodată, în veci. Iar hotarul acestor sate să fie cu toate hotarele lor vechi, pe unde au folosit din veac” (DRH, A, Moldova, veac. XIV-XV, vol. I, p.210-212). Aceiași voievozi dăruiesc lui Cristea Negrul și fratelui său Giurgiu un iazăr pe Prut, anume iazărul Cerlenul” (nume tradus în slavonește după cel original *Roșu*; Ibidem, p. 242). Un alt iezar pe Prut, Blișceatul, adică *Gemenele*, „cu toate gârlele sale, și, la Chigheci, o prisacă, anume Prisca lui Brumar, cu poiană” este dăruit de Ștefan voievod mănăstirii Moldovița la 11 februarie 1447 (Ibidem, p. 385).

În 1502 iulie 2, Ștefan cel Mare donează mănăstirii Putna mai multe sate, moșii și părți de moșii din preajma Prutului: iezarul Cerlenul (*Roșu* – *n.n.*), satul Balintești și cu seliștea lui Manea, în gura Frumușiței, cumpărat de la nepoții lui Cristea Negru, cu 500 de zloți tătărești; satele Fărceni, pe Frumoasa, din jos de Troian, Șcheia de la gura Frumoasei, Fântâna Măceșul, din capătul de jos al iezarului Cerlenul (*Roșu*), cumpărate de la Neagoe logofăt cu 330 de zloți tătărești; o bucată de loc din hotarul Boiștii, ce se află mai jos de gura Boiștii; satul unde a fost Fălcin, pe Frumușița, mai jos de Andrieș, cumpărat de la nepoții lui Duma Mădoiul cu 100 de zloți tătărești.

**Toponimie.** În documentele din sec. XV-XVII, pe valea Prutului, precum și în regiunile apropiate din estul acestui râu sunt menționate numeroase sate, majoritatea cu nume românești: *Mănești*, lângă Zârnești (1436), *Oană Albu*, lângă Zârnești (unde a fost ~, 1436), *Rentea*, lângă Zârnești (1459), *Sângureni*, lângă Larga Nouă (1473), *Zernești* (Zârnești, 1494), *Leușteni* (1495), *Balintești*, lângă Roșu (1502), *Fărceni*, lângă or. Cahul (1502), *Mădoiești*, lângă Roșu (1502), *Plopul*, lângă Roșu (1502), *Oană Lărjanu*, lângă Chircani (unde a fost casa lui ~, 1507), *Trifești*, lângă Văleni (1520), *Tomești*, lângă Tartaul de Salcie (1529), *Gocimănești*, lângă Roșu (1548) ș.a.

Și microtoponimia este prezentă în documentele vremii: *Prisaca lui Brumar*, lângă Larga Nouă (1447), *Movila cea Mare*, lângă Cotihana de azi (1425), *Covurlui*, lac la Dunăre, unit cu lacul Cahul (1445), *Gemenele*, iezere în lunca Prutului, lângă Larga Nouă (1447), *Seliștea lui Grad*, la obârșia văii Crihana (1441), *Ilp*, lac (Ialpug, 1448), *Pâraul Fântânilor*,



Lacul Sărat

lângă Roșu (1436), *Gârla lui Andrieș*, lângă Roșu (1459), *Bogata*, baltă și gărlă, lângă Zârnești (1459), *Poiana lui Brumar*, lângă Larga Nouă (1473), *Larga*, râu, afluent al Prutului la Chircani (1469), *Pruteț*, gărlă în lunca Prutului, lângă Roșu (1459), *Suha*, pârâu, afluent al Largăi (1473), *Boiștea*, gărlă în lunca Prutului, lângă Roșu (1502), *Cărhana*, gărlă și vale, la Crihana Veche (1502), *Frumoasa*, râuleț pe teritoriul or. Cahul (1502), *Frumușița*, pârâu, în satul Roșu (1502), *Seliștea lui Manea*, lângă Roșu (1502-1503), *Rentea*, gărlă în lunca Prutului, lângă Roșu (1502), *Roșu* (Cerlenul), iezor, lângă satul Roșu (1502, 1503), *Tâlharu*, gărlă lângă Roșu (1502), *Troian*, val de pământ, lângă or. Cahul (1502), *Valea lui Stravici*, lângă Crihana Veche (1502), *Valea Neagului*, lângă Roșu (1502), *Zancea*, gărlă în lunca Prutului, lângă Roșu (1502) ș.a.

Multe dintre aceste nume de locuri și localități apar menționate și în documentele de mai târziu (sec. XVI-XVIII), la cele vechi adăugându-se numeroase alte toponime românești, care probează în această regiune o continuă viață sedentară a populației băștinașe: *Bălacea*, gărlă (1609), *Becheni*, seliște (1608), *Beleu*, lac (1518), *Becile*, iezere (1520), *Bogatul*, iezor și grind (1513, 1560), *Brițcani*, sat pe Prut (1548), *Bubuioși*, sat pe Cahul (1518, 1554), *Buhușeni*, sat pe Salcia Mică (1560), *Bursucul*, gărlă lângă lacul Beleu (1543, 1568), *Capul Dumbrăvii*, nelocalizat (1548), *Cicicani*, lângă Tătărești (1610), *Faur*, sat lângă Tartaul de Salcie (1548), *Fântâna Nucului*, pe Salcia Mică (1548), *Giurgiuiești*, sat la gura Prutului

(1593), *Gurbănești*, nelocalizat (1624), *Hlabnic*, lac lângă Roșu (1502, 1529), *Maluri*, loc pe Salcia Mică (1529, 1560), *Păcurărești*, sat la gura Largăi (1604), *Răduroasa*, pârâu la Ialpug (1527, 1554), *Scărișoara*, iezercan în lunca Prutului (sec. XVI-XVII), *Săliște*, sat pe Prut (1543), *Șipote*, izvoare lângă lacul Belevu (sec. XVI-XVII), *Topileana*, gârlă lângă lacul Belevu (1520, 1568), *Țăpeni*, sat pe Ialpug (sec. XVII), *Urechești*, sat pe Cahul (1617), *Vadul Trifeștilor*, la Prut (1520, 1546), *Vidra*, gârlă lângă lacul Belevu (1543, 1568), *Vlădești*, sat la Prut (1604), *Zubrea*, sat unde a fost Zubrea, lângă Roșu (1425) ș.a.

Unele dintre locurile și localitățile acestea și-au pierdut denumirea: fie au fost redenumite, fie au dispărut înseși obiectele geografice respective, însă foarte multe din ele și-au păstrat numele peste veacuri, acestea aflându-se în circulație până în zilele noastre: *Rentea*, *Zârnești*, *Boiștea*, *Gemenele*, *Andrieș (Andrușu)*, *Bogata (Bogatu)*, *Larga*, *Cărhana (Crihana)*, *Frumoasa*, *Roșu*, *Zancea*, *Bălacea*, *Belevu*, *Bubuiogi*, *Bursucul*, *Giurgiulești*, *Vidra (Hidra, Hidrariu)* ș.a. Este și aceasta o dovadă a permanenței și continuității în timp a unei populații sedentare românești în sud-vestul Basarabiei.

Populația locală a cunoscut dezastrul invaziilor străine, distrugerile pricinuite de crâncenele războaie cu turcii și tătarii. În sec. al XV-lea, pentru a cuceri cetățile Chilia și Cetatea Albă, turcii trec de mai multe ori Dunărea și Prutul, dar adesea se văd nevoiți să se retragă sub presiunea oștirilor moldovene. După căderea fortărețelor sudice osmanii pun stăpânire și pe regiunile din împrejurime, localnicii fiind supuși unor dăjzii și biruri grele. În 1486, în luptele de la Catlabug și Șcheia oastea lui Ștefan cel Mare obține victorii asupra fortărețelor otomane (Chirtoagă, **TC**, p. 193). În aprilie 1547, în războiul antiotoman, Ioan-Vodă cel Viteaz, trădat de boieri și de cazacii ucraineni, pierde bătălia de la Roșcani, lângă Cahul, fiind ucis apoi de turci.

Pe atunci, stepele Bugeacului erau invadate de hordurile tătarilor nohaici. Iată ce scrie în legătură cu aceasta Dimitrie Cantemir: „Bugeacul s-a dat ca loc de așezare tătarilor nohaici, dintre care unii se numesc tătari din Bugeac, ceilalți tătari din Bielgorod. Căci pe la anul...1568, la porunca lui Selim al II-lea, când hanul tătarilor încerca să lege Donul cu Volga, mai mult de treizeci de familii de tătari nohaici... s-au dus în Crimeea cu toți ai lor. Dar, fiind aceasta prea mică pentru ai cuprinde pe toți, li s-au dat alte locuri de așezare în câmpia Bugeacului” (Cantemir, **DM**, p. 29).

La început tătarii, fiind puțini, s-au așezat în regiunea Akkermanului și de-a lungul țărmurilor Mării Negre. Mai târziu însă, când de peste

Nistru au început să se reverse valuri noi și noi de tătari, sultanul turcesc le dădu pentru locuire și restul Bugeacului. Înmulțindu-se, nohaicii nu s-au mulțumit doar cu locurile de stepă, ei s-au răspândit spre apus, până dincolo de râul Ialpug. Din acele timpuri își trag originea unele sate din cuprinsul actualului raion Cahul: Badicu, Baurci, Chioselia, Taraclia, Tartaul ș.a. Inițial, în limba de origine, numele lor circulau cu alte forme: *Badâk*, *Kioseli*, *Taraklî*, *Tartuulu*. Ulterior toponimele străine au fost adaptate fonetic la legitățile limbii române.

După războiul ruso-turc din 1806-1812 tătarii au fost evacuați în Crimeea și stepele Donului, iar turcii – izgoniți de pe teritoriul Moldovei. Basarabia este alipită la Rusia. Autoritățile țariste declară pământurile libere din Bugeac drept proprietate a statului. Curând, aici sunt așezați bejenari bulgari și găgăuzi veniți de peste Dunăre, precum și țărani ruși și ucraineni, strămutați din guberniile apusene rusești. După 1814 iau ființă primele colonii germane, care, spre sfârșitul sec. al XIX-lea și la începutul sec. al XX-lea, prin reformele agrare din 1868 și 1906-1912, pun temeliiile noilor așezări de coloniști nemți. În timpul reformei agrare din anii 1918-1924, efectuată de instituția de stat „Casa noastră”, iau ființă aici mai multe sate, între care: Frumușica, Cuciurgoaia (azi Spi-coasa), Trifeștii Noi, Tudorești ș.a.

**Organizarea administrativ-teritorială.** În formațiunea actuală, cu unele modificări, raionul Cahul datează din perioada postbelică (1945-1950). În evul mediu, părți din acest teritoriu făceau parte din ținuturile Chigheci (Tigheci) și Greceni. Din componența acestora făceau parte satele actuale: Andrieș (Andrușu, 1502), Bubuiogi (devenit mai târziu Slobozia Mare, 1518, 1556), Frumoasa (pe locul or. Cahul, 1502), Cârhana (Crihana, 1502), Giurgiulești (1593), Văleni (1543), Zernești (Zârnești, 1494) ș.a. Acestea pe lângă o mulțime de așezări care au dispărut sau care și-au schimbat numele: Fălcin (1502, 1520), Fărceni (1502), Frumușelul (1453), Gurbănești (1624), Lărgeni (1604), Leușteni (1495), Mădoiești (1502), Măldărești (1609), Negrilești (1621), Păcurărești (1604), Pieleșu (1502), Rădeni (1593), Râșcani (1469), Seliștea (1543), Stângăceni (1533), Șcheia (1502), Tomești (1529) ș.a.

Recensământul din 1772-1774, păstrat incomplet, atestă în ținutul Greceni 12 localități: Frumoasa, Cârhana (Crihana), Manta, Vadul Isac (Vadul lui Isac), Grecenii, Pelineiu, Zârneștii, Baurci, Larga, Goteștii, Macrii, Paicul (MEF, VII / 1, p. 159-160; VII / 2, p. 213-222). „Condica liuzilor” din 1803 conține și unele informații de ordin social și economic (CL – 1803, p. 252-253).

Nr. crt.	Sate	Proprietari	Liuzi (bir-nici)	Bir trimes-trial (lei)	Bir anual (lei)
1.	Vadul lui Isac	Răzeșesc	93	339	1356
2.	Pelineii-Moldoveni	lordache Balș, vistiernic	84	215	860
3.	Manta	Răzeșesc	73	339	1356
4.	Frumoasa	Clirosul din Bucovina	94	350	1400
5.	Zărnești	Mănăstirea Bărnova	54	249	996
6.	Larga	Constantin Sturza, comis	69	260	1040
7.	Vlădești	Constantin Sturza, comis	16	34	136
8.	Gotești	Petrache Cazimir, păharnic	61	268	1072
9.	Slobozia Goteștii	Petrache Cazimir, păharnic	8	23	92
10.	Țiganca	Grigore Costache, spătar	16	45	180
11.	Pelineii-Bulgari	Neferi	38	150	600
12.	Grecenii	Neferi	68	170	680
13.	Baurcii	Neferi	33	150	600

Basarabia din primele decenii ale sec. al XIX-lea era divizată în 9 ținuturi: Hotin, Soroca, Iași, Orhei, Hotârnicieni, Tighina (Bender), Codru, Greceni, Ismail. Fiecare cuprindea mai multe ocoale. Recensământul din 1817 includea pentru ținutul Greceni două ocoale (Prut și Cahul) și un număr de 39 de sate, dintre care mai multe neatesta-te anterior: Roșu, Ciobalaccia (de Larga), Tartaul (de Larga), Burlacu, Aluatu, Acbota (Albota), Hağichioi, Baimaclia, Borceag, Ciucur Meșe, Tatar-Baurci (Tătărești), Căiet (Căietu), Lucești ș.a.

Ținuturile își trag originea din perioada formării statelor feudale, când teritoriile lor se împărțeau în **țări**, **voievodate**, **ținuturi**. Din cu-prinsul Moldovei făcea parte Țara de Sus, cu ținuturile din partea de nord-vest, și Țara de Jos, cu ținuturile din partea de sud-est. Prin le-ga din 1864, cunoscută ca legea domnitorului Alexandru Ioan Cuza, în Principatele Române se adoptă ca unități administrativ-teritoriale **judetele**, cu subunitățile lor numite **plase**. Acestea s-au păstrat și în perioada de dominație țaristă în Basarabia, pentru care în limbajul au-torităților rusești se utilizau termenii **uezd** și **voloste**.

Conform legii din 1864, județul Cahul, unul dintre cele trei județe (Cahul, Bolgrad și Ismail) retrocedate Principatului Moldova de către Rusia, avea în componența sa trei plase: Coștangalia, Cotul Morii și Tigheci. Plasa Coștangalia cuprindea majoritatea satelor din actualul raion Cahul: Andrușul de Jos, Andrușul de Sus, Badicul Moldovenesc,

Badicul Rusesc (Rumeanțev), Baurci-Moldoveni, Borceag, Burlacu, Chioselia Mare, Chircani, Cotihana, Crihana (Veche), Găvănoasa (cu Greceni), Gigâlboiaia (azi Lopățica), Hutulu, Larga, Lucești, Manta, Moscovei, Paicu, Pelinei (-Moldoveni și -Bulgari), Roșu, Taraclia de Salcie, Tartaul de Salcie, Tatar-Baurci (Tătărești), Tertești (Tretiești), Trifești, Vadul lui Isac, Zărnești (Zârnești) (T-1864, p.21). Comunele Brânza, Câșlița, Colibași, Giurgiulești, Hagi-Abdul (A.I. Cuza) și Văleni țineau de jud. Bolgrad, plasa Cahul-Prut (T-1864, p.11).

În 1918 tradiționala organizare administrativ-teritorială pe județe și plase a fost reluată. După anul 1945 teritoriul Basarabiei a fost divizat în raioane. În 1998 s-a revenit la județe, dar numai până în 2003, când s-a trecut din nou la organizarea administrativ-teritorială pe raioane.

**Populația.** Poziția geografică și condițiile naturale favorabile, cu pământuri cultivabile și pășuni mănoase, cu râuri, lacuri și bălți bogate în pește, cu crânguri și păduri nu prea întinse, au asigurat în această zonă o viață sedentară și activitate umană variată din cele mai vechi timpuri.

Geto-dacii carpi au populat aceste meleaguri, le-au apărut și au făcut ca neamul lor să rămână în istorie până în era noastră. Alături de ei, în vestitele colonii, au locuit grecii antici, apoi, în orașele și castrele nord-pontice și dunărene, s-au așezat legiunile romane, cu mulțimea de administratori, negustori, meseriași. Și băștinașii, și cei veniți de peste mări și țări au conviețuit timp îndelungat, întreținând strânse legături comerciale, economice și culturale. Drept dovadă sunt documentele vremii și vestigiile arheologice.

Triburile nomade, care s-au revărsat dinspre est, nu s-au reținut prea mult prin aceste locuri, urmându-și calea lor mai departe, spre apus. Doar cumanii, în sec. al XI-lea, într-un număr redus, au rămas aici, prin locurile de stepă, asimilați ulterior de băștinași. Ceilalți, în marea lor majoritate, s-au strecurat prin Câmpia Dunării și au ajuns până în Balcani și în Câmpia Panoniei, unde au avut același destin. De pe urma cumanilor, în spațiul pruto-nistrean ne-au rămas numele unor râuri și lacuri: *Cahul, Ialpug, Covurlui, Călmățui, Ciuhur, Ciuluc* ș.a. Acestea ni s-au transmis peste veacuri prin generațiile străbunilor noștri români, prezenți ca populație autohtonă permanentă în toate timpurile de după romanizarea geto-dacilor.

Numele de localități cu aspect turanic – *Baimaclia, Baurci, Cio-balaccia, Tartaul, Taraclia* ș.a. – sunt de dată mai recentă și aparțin ca formațiuni onimice tătarilor nohaici. Aceștia, năvălind de peste Nistru, au populat stepele Bugeacului timp de aproape trei secole (XVI-XVIII).

Dar și în timpul dominației turco-tătare populația băștinașă a rezistat presiunilor și oprimării străine, menținându-se în istorie.

După 1812, printr-un **ukaz** țarist, pământurile libere au fost date spre locuire bejenarilor sud-dunăreni (bulgari, găgăuzi) și coloniștilor germani, precum și țăranilor ruși și ucraineni aduși din guberniile Rusiei. De pe atunci își trag originea multe sate cu populație alogenă.

Disponem de informații incomplete și imprecise asupra populației localităților fostului județ Cahul. Pentru satul Frumoasa, ulterior orașul Cahul, datele informative se reduc la următoarele: 1771 – 95 gospodării, 1774 – 115 gospodării, 1819 – 1500 locuitori, 1845 – 3070 loc., 1859 – 4300 loc., 1897 – 7077 loc., 1904 – 7738 loc., 1923 – 12000 loc., 1930 – 11370 loc., 1940 – 11800 loc., 1979 – 33100 loc., 1989 – 43000 loc., 2000 – 45500 loc., 2004 – 42510 loc.

În toate timpurile, majoritatea populației din această zonă o alcătuiau românii. La recensământul din 1817 în localitățile din ținutul Greceni locuiau circa 2039 de familii sau 10195 locuitori (țărani, mazili, ruptași, preoți, diaconi ș.a.), dintre care 75 la sută, ca în întreaga Basarabie, erau români moldoveni (Ciobanu, *Basarabia*, p. 69). După aproximativ 100 de ani numărul populației s-a dublat, dar nu numai pe seama sporului natural, ci și în rezultatul populării teritoriului cu bejenari sud-dunăreni, coloniști germani și țărani ruși și ucraineni aduși din alte regiuni și gubernii.

Recensământul din 1930 prezintă următoarea situație demografică și etnografică a județului Cahul: 196693 locuitori, dintre care 100714 români, 35299 găgăuzi, 28565 bulgari, 14740 ruși, 8644 germani, 4434 evrei, 1466 țigani, 619 ruteni (ucraineni), 503 greci, 247 cehi, 100 polonezi, 37 turci, 36 armeni, 21 unguri, 9 sârbo-croați, 1259 de alte naționalități și de naționalități neidentificate (R-1930, p. 100-101).

După datele recensământului din 1989, raionul avea o populație de 90082 de locuitori, dintre care 60006 români, 9379 ucraineni, 11034 ruși, 1747 găgăuzi, 6058 bulgari și 1858 persoane de altă naționalitate. La același recensământ orașul Cahul, cu un număr de 42904 locuitori, avea următoarea structură etnică: 21086 români, 6728 ucraineni, 9794 ruși, 1245 găgăuzi, 2572 bulgari și 1479 persoane de altă etnie (DSM, I, p. 144).

**Economia.** Condițiile geografice și naturale au favorizat în spațiul danubiano-nord-pontic dezvoltarea unei economii multilaterale. Din cele mai vechi timpuri populația băștinașă practica cele mai diverse ocupații: prelucrarea pământului, creșterea vitelor, vânătoarea, pescuitul. În scopuri agricole erau utilizate mai cu seamă terenurile din preajma râurilor și lacurilor, acestea servindu-le oamenilor la irigații, morărit,

transport, în gospodăriile casnice. Defrișarea pădurilor, prin utilizarea poienilor și rariștilor, au sporit în permanență suprafețele destinate culturilor agricole. Se cultivau cereale (grâu, seacă, porumb, orz, ovăz), legume, pomi fructiferi, viță de vie.

**Agricultura.** Câmpiile întinse, șesurile râurilor constituiau condiții pentru creșterea vitelor și pășunat. Pe la odăi și cășle se creșteau vite cornute mari și cai. Deosebit de dezvoltat era oieritul. Satele mari dispuneau de sute de mii de ovine și caprine. Bugeacul le-a servit moșcanilor ardeleni drept loc de iernat cu numeroasele lor turme de oi. Produsele animaliere (carnea, brânza de oi, lâna, pieile) se colectau și se transportau în târgurile și orașele din țară și nu rareori se exportau peste hotare, în țările vecine (Austria, Polonia, Germania ș.a.). În marile orașe și porturi produsele agricole erau transportate cu carele, cu șlepurile pe Prut și Dunăre. Râurile mari le-au servit localnicilor și ca permanente căi de comunicații, spre orașele nordice (Fălcium, Huși, Iași) și cele sudice (Galați, Reni, Ismail, Chilia). De-a lungul Prutului, din loc în loc, se aflau mici stații de ambarcare pe șleपुरi și vaporășe, funcționau poduri mobile (plutitoare: bacuri, dubasuri, brudine) și poduri stabile, construite din metal și piatră (la Giurgiulești, Cahul, Căminia). Pe maluri de râuri erau instalate multe mori de apă, pive (pentru împâslirea țesăturilor de lână), velnițe sau povarne (pentru fabricarea rachiului și spiritului), zalhanale (abatoare) și mici fabrici de preparare a salamurilor afumate.



Ion Vodă Viteazul

Se circula și la distanțe mari cu trăsurile și cu diligențele, pe șleahuri mari și drumuri de țară se aflau tot felul de hanuri, denumite pe alocuri și *făgădăie*, *ratușuri*, acestea apărute mai cu seamă pe lângă vechile stații de poștă, a căror menire era odihna călătorilor, schimbul cailor de poștă sau de menzil, reparația vehiculelor. Cele mai cunoscute erau șleahurile de pe văile râurilor Prut, Cahul, Ialpuș, precum și cele de pe culmile de dealuri (*Șleahul Baimacliciei*, *Șleahul Renilor*). De-a lungul lor s-au păstrat până astăzi denumirile de locuri ce evocă existența unor asemenea localități și așezăminte:



*La Poștă, Dealul Poștei, Podul Poștei, Făgădău, La Ratuș, Ratușul, Hanul cel Mare, Hanul Roșu.*

Până odinioară lunca Prutului adăpostea o mulțime de lacuri, bălți, iezere, heleșteie, gârle. Se prindea din belșug crap, caras, știucă, somn, plătică, șalău, biban, țipari (chișcari), raci. Unele specii de pește își aveau habitatul în lacuri și bălți anume, precum ne vorbesc și denumirile ce le purtau: *Crapul, Cărasul, Plătica, Bibanul*. De locul de habitare a unor păsări și animale ne amintesc hidronimele: *Bătcăria (batcă „pelican”), Lebedinca, Gâscariul, Barcul Cucoarelor (barc „baltă; lac”), Hidra (Vidra), Hidrariul*. Pescăriile, cherhanalele împânziseră tot cuprinsul bălților Prutului și Dunării. Cu peștele prins în lacuri și bălți se hrănea tot Bugeacul, rămânea și pentru mănăstirile și schiturile îndepărtate, pentru restaurantele și cabanele din regiunile precarpatiche, unde era transportat cu carele trase de boi sau de câte două perechi de cai. La Tecuci, la Focșani, la Tazlău, la Covasna... Pește proaspăt, pus cu gheață și pește sărat, uscat la soare...

Pădurile, ce se țineau lanț de la nord spre sud, prelungind altă dată Codrii Lăpușnei până aproape de Dunăre, le-au fost de folos oamenilor și ca surse de lemn pentru construcții și de foc, și ca locuri de vânătoare și pentru albinărit. Documentele vremii atestă pentru unele sate prisăci cu sute de stupi, ce produceau puduri de miere și ceară, acestea constituind și produse mult căutate, marfă de desfacere în țară și peste hotare. Lemnul de pădure era întrebuințat și pentru prepararea mangalului, a cărbunelui de lemn semiars, folosit în târguri și orașe la fierării și croitorii, la călcatul hainelor cu ajutorul fierului de călcat cu cărbuni. Și această îndeletnicire și-a găsit reflectare în toponimie: *Cărbuna, Cărbunăria, Căbornița, Bocșele (bocșă „cuptor pentru arderea cărbunelui de lemn”), Măngălăria, Vetrele de Cărbune*.

Viticultura era una dintre cele mai productive ramuri ale agriculturii. Nu există sat sau cătun, care să nu fi avut în trecut, ca și astăzi, mai multe parcele de vie, livadă sau grădină de zarzavat. După cum mărturisesc documentele vechi, satele și moșiile se donau, se vindeau sau se cumpărau cu tot cu vii, cu iazuri, mori, prisăci, velnițe. La începutul sec. al XIX-lea, în Basarabia, aproximativ 20% din pământurile lucrate le alcătuiau viile și livezile. În 1901 viile și grădinile cu pomi fructiferi acopereau o suprafață de circa 100 mii desetine (**DGB**, p. 18). Cele mai multe plantații de vii se aflau în județele Ismail și Cetatea Albă. De suprafețe viticole mari dispuneau satele prutene: Vadul lui Isac – 140 ha, Manta – 190 ha, Frumoasa – 136 ha, Crihana – 140 ha, Larga – 90 ha, Baurci-Moldoveni – 48 ha. Cele mai bune vinuri se obțineau de pe

moșiile fraților Caravasile (Cahul-Frumoasa) și Crăciunescu (Crihana) (Neamțu, **TF**, p. 209).

**Industria.** Până în sec. al XIX-lea, mari centre industriale în sudul Basarabiei nu au existat. Funcționau doar mici întreprinderi navale, de construcții și de prelucrare a materiei prime agricole în orașele maritime și riverane (Cetatea Albă, Chilia, Ismail, Reni). Și în sec. al XIX-lea industria reprezenta o ramură slab dezvoltată a economiei. În fond, aceasta se reducea la satisfacerea necesităților curente ale populației. În centrele urbane își fac apariția primele fabrici și uzine: turnătorii de fontă, de cherestea, de cărămizi și olane, de obținerea sării din apa de mare, de unt, de panificație. În satele din județele Ismail și Cahul funcționau mori cu abur și cu tracțiune de cai, oloinițe, tăbăcării, boiangeri, ateliere de prelucrare a lânii, cărămidării, fierării, lemnării, cojocării, croitorii. Prin anii '30 ai secolului trecut orașul Cahul avea trei mori (Caravasile, Domoncoș, Niunin), două oloinițe (Arabagi, Goldenștein), câteva fabrici de cărămidă, dubălării, boiangerii, cojocării.

**Comerțul.** Pe vremuri, în interiorul regiunii comerțul se efectua între orașeni și săteni. Țăranii își vindeau roadele câmpului și produsele alimentare în schimbul uneltelor agricole, instrumentelor meșteșugărești și obiectelor casnice. Piețe și iarmaroace se organizau în orașele și târgurile din zonă. Deschiderea noilor căi de comunicație a favorizat comerțul cu centrele economice și comerciale mai îndepărtate. Pe Mare și pe Dunăre se făcea legătură între orașele din Moldova, Crimeea și din țările apusene. De la Cetatea Albă, prin Tighina, de-a lungul Nistrului, trecea drumul intercontinental Marea Neagră – Marea Baltică. Documentele vremii atestă mai multe drumuri interne, care legau orașele sudice cu cele din nord (Iași, Botoșani, Dorohoi, Suceava). Unul dintre ele se numea *Drumul Peștelui*, pentru că pe el era dus cu carele spre regiunile muntoase peștele prins în bălțile dunărene și prutene. Altuia, cu direcția inversă, dinspre nord spre sud, pornind de la ocele carpatine, i s-ar fi zis *Drumul Sării*. De sare aveau nevoie și crescătorii de vite și mocanii din Bugeac, și pescarii bălților, pentru prepararea peștelui sărat.

Pe Prut și Dunăre se transportau cu șlepurile, spre Reni și Galați, producția agricolă: cereale, miere, brânză, fructe, legume.

Un mare venit în caznaua statului îl aducea exploatarea bălților, prin producerea și comercializarea peștelui și stufului. În perioada 1932-1936 s-a produs și s-a comercializat: în bălțile Crihana-Manta – 616316 kg de pește, în valoare de 6 986 381 lei; în bălțile Cahul-Roșu – 844726 kg de pește, în valoare de 9020589 lei. Se producea anual

60 de vagoane de lână, în valoare de 42 mln. lei. Valorificarea stufului crescut în bălțile Prutului, de la Chircani până la Văleni, realiza un venit anual de 20-25 mii lei. Valoarea brânzei de oi se estima anual la 1 mln. lei, iar a cașcavalului produs în județ la 3 mln. lei (JC, p. 31-33).

**Cultura, învățământul.** Activitățile culturale în acea perioadă erau șezătorile și horele, reprezentațiile unor trupe teatrale ambulante, spectacolele puse în scenă de elevii școlilor și liceelor din Cahul. La Cahul funcționa în anii '30 ai secolului trecut un cinematograf. A existat și o tipografie, care după 1918 a tipărit mai mulți ani ziarul *Cahulul*. În iunie 1940, la tipografia „Rapoport”, a apărut primul număr al revistei *Cahulul literar*. În 1948 în oraș funcționau 8 școli, dintre care 2 medii și 2 medii necomplete (de 7 ani). În perioada 1945-1965 se deschid pe rând Școala pedagogică (1945), Școala de medicină (1946), Școala internat nr. 1 (1961), Sovhozul-tehnicum hidroameliorativ (1964).

#### SURSE BIBLIOGRAFICE

- Arnăut. Vestigii** = Arnăut, T., *Vestigii ale sec. VII-II a. Chr. în spațiul de la răsărit de Carpați*, Chișinău, 2003.
- Cantemir, DM** = Cantemir, Dimitrie, *Descrierea Moldovei*, Chișinău, 1992.
- Chirtoagă, TC** = Chirtoagă, I., *Târguri și cetăți din sud-estul Moldovei (Secolul al XIV-lea – începutul secolului al XIX-lea)*, Chișinău, 2004.
- Ciobanu. Basarabia CL – 1803** = Ciobanu, Ștefan, *Basarabia*, Chișinău, 1993.  
= *Condica liuzilor pe 1803 // „Uricariul”, Iași*, vol. VIII, 1886.
- DGB** = Arbore, Z., *Dicționarul geografic al Basarabiei*, București, 2001.
- DRH** = *Documenta Romaniae Historica. A. Moldova*, București, 1975, vol. I și urm.
- DSM** = *Dicționar statistic al Republicii Moldova*, Chișinău, vol. I-IV, 1994.
- JC** = Crețu, V., *Județul Cahul. Economic. 1927-1937*, Cahul, 1938.
- MEF** = *Moldova în epoca feudalismului*, Chișinău, vol. I-IX, 1961-2004.
- Neamțu, TF R – 1938** = Neamțu, I., *Treimea cea de o ființă*, Iași, 1991.  
= *Recensământul general al populației României*, București, vol. I, partea I, 1938.
- T – 1864** = *Tabloul de toate comunele rurale din țară*. Ediție oficială, București, 1864.

**Anastasia BURUIAN**

**LIRICA  
EMINESCIANĂ  
ÎN LIEDURILE  
COMPOZITORULUI  
GHEORGHE DIMA**

Cuvintele sporesc valențele expresive ale muzicii, iar muzica relevă, la rândul ei, și amplifică sensurile cuvintelor. Astfel, cele două modalități de exprimare – cuvântul și muzica – devin complementare. Aceasta este rațiunea de a fi a liedului ca gen muzical cristalizat pe deplin în epoca romantică.

Cântecul, ca gen literar, comportă valori artistice intrinseci: melodicitate, ritm și rimă, conținut și formă, prin care exprimă plastic întreaga gamă de sentimente umane. Muzica compusă pentru un text poetic adâncește semnificațiile acestuia, imprimându-i noi valențe expresive și artistice. Fuziunea text – muzică devine indisolubilă și dă naștere genului vocal al liedului – îngemănare de cuvânt și sunet, dar și de mesaje artistice complementare, poezia avându-și propriul mesaj, impunându-i interpretului-

cântăreț mai multe experimente interpretative. Interpretul vocal este un intermediar între poet și compozitor, pe de o parte, între autor și public, pe de altă parte, de interpretarea acestuia depinzând calitatea receptării mesajului artistic.

Privit din acest unghi, liedul romantic reprezintă fuziunea desăvârșită a muzicii cu poezia, interpretul având o contribuție foarte importantă, prin îmbinarea inteligenței poetice cu cea muzicală, grație liricii unor personalități ca Goethe, Heine, Morike etc. Acest lucru este perfect valabil și în cazul cântecelor lui Gh. Dima, pentru care sursa de inspirație au constituit-o versurile unor iluștri reprezentanți ai poeziei românești: Mihai Eminescu, Vasile Alecsandri, George Coșbuc etc.

Perspectiva istorică asupra componisticii românești – de la începuturi și până în zilele noastre – relevă faptul că limbajul și conținutul poeziei eminesciene au fost revalorificate de către compozitorii români în lucrări muzicale de înalt profesionalism, care le-au atribuit astfel noi valențe sonore și expresive. Modalitatea în care autorii realizează sinteza elementelor poetico-muzicale, creând o operă originală, relevă concepția componistică a

fiecăruia asupra raportului dintre sunet și cuvânt.

Repertoriul creației compo-nistice românești denotă o constantă predilecție pentru universul poetic eminescian, a cărui valoare, autenticitate și individualitate este unanim recunoscută. Alături de genul coral, vocal-simfonic sau liric, la loc important în ierarhia valorică îl ocupă miniatură vocal-instrumentală – liedul.

Rolul de deschizător de drumuri, pe care și l-a asumat Gheorghe Dima, denotă calități deosebite într-o epocă în care doar entuziasmul și spiritul creator autentic sau dragostea nedisimulată pentru valorile muzicale culte românești puteau motiva un muzician de talia sa să rămână în țară și să realizeze o muncă de pionierat, prea puțin cunoscută pentru a fi apreciată la justa valoare. A ales să-și urmeze menirea prin și pentru ai săi, și-a asumat sacrificiul pentru a-și împlini idealurile, idealuri care se identificau cu cele ale colegilor de breaslă: creșterea calității muzicii autohtone și impulsivitatea, dinamizarea vieții muzicale românești.

Alături de compozitorii generației sale, Gh. Dima a înțeles că viața muzicală românească trebuie să aibă profesioniști capabili să cultive unui public neavizat

gustul pentru muzica apuseană, o muzică cu care populația românească din Transilvania nu a luat contact decât sporadic, prin trupele ambulante de actori germani sau bucureșteni, care prezentau prin târguri vodeviluri, arii din operele italiene, cântece patriotice armonizate de către compozitori anonimi sau din prima generație de compozitori români, dar și capodopere de Shakespeare, Lessing, Goethe, Schiller. Cu toate că în Țara Românească și Moldova existau Conservatoare, acestea nu reușiseră să pregătească muzicieni care să poată activa și în Transilvania Habsburgică.

Gheorghe Dima a avut șansa de a-și continua studiile la Viena și să atingă un nivel al măiestriei interpretative și componistice care i-ar fi permis să evolueze pe marile scene ale Europei<sup>1</sup>. Principiile de compoziție, însușite la un nivel european, au determinat formarea și afirmarea tânărului compozitor în mediul cultural apusean.

Liedurile compozitorului sunt revelatoare în ceea ce privește rolul său de întemeietor și ctitor al artei cântului vocal românesc. Este evident că, având o experiență a muzicii dramatice dobândită încă de pe băncile școlii, cu un deosebit talent de

creator, a pus pietrele de temelie la acest edificiu important care este cultura muzicală vocală românească.

„Dima se situează în categoria romanticii timpurii al căror crez este libera descătușare a simțirii umane, sinceritatea exprimării și căutarea de sine în izvoarele de inspirație artistică națională. Studiile sale la Leipzig l-au familiarizat cu realismul și sinceritatea lui Schubert, cu melodia clară, lipsită de artificii și cu știința formelor lui Mendelssohn, cu farmecul intim al cântecelor și liedurilor de Brahms, cu dramatismul baladelor lui Loewe, cu izbucnirile când pasionale, când melancolice ale liricii lui Schumann, dar și construcțiile polifonice ale lui Bach, Haendel, Haydn. Și-a însușit de la ei scrisul polifonic, simțul proporțiilor, transparența țesăturii muzicale, îndrăzneala modulațiilor, posibilitățile tehnice vocale și pianistice și le-a adaptat specificității limbajului național”<sup>2</sup>.

Poetica invenției, a spontaneității, prioritatea fanteziei, personalizarea stilului, pitorescul, lirismul, mijloacele patetice de exprimare, exclamațiile, repetițiile, retorismul caracterizează întreaga creație a compozitorului Gheorghe Dima și constituie stilul lui romantic.

Tematica abordată în liedu-

rile sale aparține, de asemenea, unui univers profund romantic.

Paul Cornea, în lucrarea sa **Originile romantismului românesc**, menționează câteva aspecte ale stilemelor romantice în literatură, stileme pe care le regăsim și în tematica liedurilor lui Gheorghe Dima<sup>3</sup>.

Dispariția distanței dintre subiect și obiect, aspirația spre absolut definesc liedurile pe versuri de Mihai Eminescu.

Cântecele lui Gheorghe Dima se situează, atât cronologic, cât și stilistic, sub semnul liedului romantic german. Acest fapt implică raportarea la stilistica interpretativă respectivă, cu atât mai mult cu cât și în cazul cântecelor compozitorului român se poate vorbi despre adevărate poeme muzicale, expresie autentică a sufletului românesc.

Cântecele pe versuri de Mihai Eminescu sunt considerate de specialiști primele lucrări ce consacră genul vocal în literatura muzicală românească și cele mai frecvente în repertoriul vocal, așa cum arată și Ana Voileanu Nicoară în monografia sa<sup>4</sup>: „Compozitorul nu se servește de formule melodice și ritmice împrumutate direct din folclor. Gheorghe Dima, asemenea lui Mihai Eminescu și Ștefan Luchian, știe să sugereze atmosfera artisticului românesc

prin contopirea tuturor elementelor de expresie populară într-o sinteză de mare artă originală”.

Gheorghe Dima compune – între 1886 și 1887 – cele mai reprezentative lieduri ale sale, adevărate capodopere ale genului. Este vorba despre liedurile pe versuri de Mihai Eminescu: *Dorința*, *De ce nu-mi vii?*, *Peste vârfuri*, *Și dacă ramuri bat în geam*, *Somnoroase păsărele*<sup>5</sup>.

Muzicologul Octavian Lazăr Cosma surprinde exact particularitățile stilistice ale acestor lucrări de referință: „Cântecele lui fac parte din categoria celor mai frumoase exemplare de lied din literatura muzicală românească, proiectând un univers poetic romantic în care trăirile sunt puternice, surprinse în ipostaze nuanțate, uneori contrastante, în sonorități limpezi, pregnante, care domină fraze cantabile ce se desfășoară dezinvolt”<sup>6</sup>.

Liedurile compozitorului Gheorghe Dima pe versuri de Mihai Eminescu ilustrează, cu cea mai mare relevanță, caracteristicile întregii sale creații muzicale: melodica echilibrată, aflată într-o perfectă armonie cu scriitura vocală și cu sensul poetic; preferința pentru spiritul romantic; abundența indicațiilor de tempo și de dinamică; sensibilitatea la semantica fiecărui cuvânt și potențarea semnifi-

cațiilor acestuia prin imagini muzicale deosebit de sugestive. Toate aceste stileme sunt integrate măiestrit în creația de lied a compozitorului Gheorghe Dima, definind, în mod strălucit, liedul românesc de esență romantică.

Liedurile compozitorului Gheorghe Dima pe versuri de Mihai Eminescu – compuse între 1886 și 1887 – ilustrează, cu cea mai mare relevanță, valoarea întregii sale creații muzicale.

#### NOTE

<sup>1</sup> Pe afișele unora dintre operele reprezentate în Klagenfurt, Zürich și Viena figurează numele basului Gh. Dima în rolurile Marcel din *Hughenoții* respectiv Bertram din *Robert Diavolul*.

<sup>2</sup> Voileanu Nicoară, Ana, *Gh. Dima – Viața și opera*, București, 1957, pag. 132-133.

<sup>3</sup> Cornea, Paul, *Originile romanticismului românesc*, Editura Minerva, București, 1972, pag. 15. Aceste atribute pot reprezenta un posibil punct de plecare în clasificarea estetic-stilistică a liedurilor compozitorului ardelean.

<sup>4</sup> Voileanu Nicoară, Ana, *Gh. Dima – Viața și opera*, București, 1957, pag. 133.

<sup>5</sup> Este foarte interesant de urmărit cum – în cronologia devenirii genului de lied în creația muzicală românească modernă și contemporană – poeziile care au servit ca pretext literar liedurilor semnate de Gh. Dima

au prezentat interes, în acest sens, și penru compozitorii români de după Gh. Dima.

*Și dacă ramuri bat în geam:* Mihail Andreescu-Skeletty, Dumitru D. Botez (1953), Ionel Brătianu, Nicolae Bretan (1909), Nicolae Ciocoiu (1970), Tudor Ciortea (1951), Alma Cornea-Ionescu (1954), Alexandru Cosmovici (1949-1950), Gheorghe Cosmovici (op. 16), Theodor Fuchs, Diamandi Gheciu (1949), Mihail Jora (1952), Aurel Stroe (în 2 *Romanțe*, 1954), Guilelm Șorban, Anatol Vieru (1948).

*Peste vârfuri:* Sandu Albu (1961), Mihail Andreescu-Skeletty, Serafim Antropov-Manu (1963), Nicolae Bretan (1922), Mihai Bruchental, Radu Căplescu, Nicolae Ciocoiu (1970), Dan Constantinescu (1957), Marcela-Lucreția Constantinescu, Paul Constantinescu, Alexandru Cosmovici (1949-1950), Gheorghe Cosmovici, Gheorghe Dima, Constantin Drăgulescu (1953), George Enakovici (1916),

Mihail Jora (1952), Myriam Marbe, Dumitru Milcoveanu (1930), Claudiu Negulescu (1951), Carmen Petra-Basacopol (1958), Guilelm Șorban, Sigismund Toduță (în 5 *Lieduri*, 1942), Anatol Vieru (1948).

*Somnoroase păsărele:* Nicolae Bretan (1912), Nicolae Ciocoiu (1963), Tudor Ciortea (1951), Gheorghe Cosmovici, Gheorghe Dima, Tudor Flondor, Remus Georgescu (1956), Stan Golestan (1907), Tudor Jarda (1944), Constantin Nottara (1949), George Stephănescu (1889), Sigismund Toduță (1942).

*De ce nu-mi vii?...:* Nicolae Ciocoiu (1970), Eugen Cuteanu (1922), Diamandi Gheciu (1962), Constantin Nottara (4 *Lieduri*, 1931), George Stephănescu (în 12 *Cântece*).

*Dorința:* Nina Cassian (1949), Alexis Catargi, Nicolae Ciocoiu (1970), Diamandi Gheciu (1945).

6 Cosma, O. L., *Hronicul muzicii românești*, vol. VII, pag. 312.



**Efimia ȚOPA.** S-a născut la 25 martie, 1957, în Vărzărești, Nisporeni.

A absolvit Facultatea de Jurnalism a USM (1981).

În 1995 devine membră a Uniunii Scriitorilor din Republica Moldova.

Publică în revistele: *Basarabia*, *Viața Basarabiei*, *Literatura și Arta*, *Noi*, *Contrafort*, *Alunelul*, *Moldova*, *Steaua* (Cluj) ș.a.

Volumul de debut: **La porțile vieții** (Hyperion, Chișinău, 1995).

Alte volume: **Dedublarea Herei** (Augusta, Timișoara, 2004), **Pe o insulă cu flori** (Prometeu, Chișinău, 2006, volum de versuri pentru copii).

În 2005 i s-a decernat premiul Uniunii Scriitorilor din Republica Moldova pentru volumul de versuri **Dedublarea Herei**.

**Efimia ȚOPA**

## FERICIREA E DINCOLO

Fericirea întotdeauna e dincolo.  
 Dincoace e doar ecoul ei răgușit.  
 Bucuria, plăcerea, belșugul și gloria  
 sunt niște clipe  
 spre care râvnim îndelung.  
 Fericirea-i pe vârful de munte  
 și noi, ca Sisif,  
 ne căznim să ajungem.

## CA SĂ FIU

Ca să fiu,  
 urma să trec  
 printr-un câmp minat de cuvinte.  
 Mă ascundeam prin sufixe,  
 mă tupilam după pronume.  
 Nu mă proteja nici un verb,  
 nici un nume.  
 Un cuvânt ca o schijă  
 m-a lovit în sânge.  
 Acum stau și aștept  
 să se închidă rana.

## MUZEU

La muzeu  
trecutul iese  
din tavan, din pereți, din ferestre.  
Miroase a războaie și-a jertfe,  
gloria e alături.

Participi  
la evenimente concrete,  
din vremurile înscrise-n pietre.

Respiri îndelung  
aerul clasic al patriei  
și te ridici  
la înălțimi  
nebănuite.

## SAT ARHAIC

Copilăria mea a rămas într-un sat,  
iubit de dealuri și de copaci,  
de poame dulci și de fluturi,  
și de cerul care surâde.

E locul drag, de mii de ani,  
bucuria mea acolo zburda.

## NOI, VOI

Noi suntem acei care am fost,  
chezășie-i  
durerea, tristețea, cenușa din ochi;  
straie, bibelouri și cărți,  
rămase printre singurătăți.  
Vorbesc niște vise pierdute,  
niște patimi tăcute.  
Trecutul se uită spre noi  
ca un câine bătrân.

Noi suntem acei care am fost.  
Voi sunteți acei care veți fi.

## VĂD DEPARTE DE TINE

Privesc spre toamna chipului tău  
și văd departe de tine.  
Văd o primăvară pustie  
care te-a adus lângă mine,  
pentru a perpetua omenirea.  
Văd pe chipul tău măști  
vesele, triste  
care schimbă decorul  
din sufletul nostru.  
Văd departe de tine.  
Nu-ți văd iubirea.

## LA BRAȚ CU ISTORIA

Cei care au dat viață  
altor falnice vieți,  
unor case,  
    temple,  
        izvoare,  
            cetăți,  
se plimbă acum agale prin rai,  
la braț cu istoria scumpului plai.

## AGENDĂ

În agenda mea de telefoane  
sunt multe numere mute,  
multe nume ce dor.  
Sun pe A. – nu răspunde,  
C. – nu...  
L. – ...  
Unde sunt visele lor?  
De ce acolo,  
în lumea de dincolo,  
nu ajung mesaje de dor?

## JOCUL PATRIEI

În fiecare zi,  
patria mea  
se joacă cu mine,  
crezând că-s minge de fotbal.  
Mă mângâie și mă lovește,  
mă înalță și mă aruncă,  
mă cinstește și mă hulește.

Jocul cu mi(ne)ngea  
se înăsprește.

## FEȚELE TIMPULUI

Prezentul ne risipește  
în h(r)ăul care ademenește.

Ne mai păstrăm în trecut,  
ferecați în muzee, istorii și cimitire.

Viitorul e o cioară albă,  
necunoscută.

## NUMAI NIȘTE CUVINTE

Numai niște cuvinte  
pot să dăruiesc  
lumii ingrate.  
Zi de zi le înșir  
ca pe niște mărgele  
viu colorate  
pe vechile pante.  
Majoritatea privesc cu lehamite,  
iar cei mai subtili  
iau câte-un cuvânt  
din sufletul meu  
și-l poartă la piept.

Nicanor BABĂRĂ  
Ion CIOCANU

## PREZENȚA UNUI SAVANT ȘI PEDAGOG DE VOCAȚIE

Timpul fuge nemilos și ne îndepărtează tot mai mult de acel nefast 8 decembrie 1997, când într-un enigmatic accident de automobil a dispărut – la numai 56 de ani – lingvistul, prozatorul, poetul, traducătorul, pedagogul, doctor habilitat în filologie, profesor universitar, șef al Catedrei de Filologie Franceză la Universitatea de Stat din Moldova, Victor Banaru. El nu mai intră în aulele universitare cu zâmbetul pe buze și cu cunoștințele enciclopedice în materie de lingvistică generală, romanică, română și franceză, prin care se făcuse apreciat de studenți și de colegii profesori. E un noroc al nostru, al tuturor celor rămași în viață, că savantul a reușit să editeze o seamă de cărți a căror valoare nu pălește odată cu trecerea anilor: *Schițe asupra teoriei predicativității* (1973), *Tipurile de predicție în limba franceză* (1980), *Sintaxa franceză* (în colaborare, 1983) ș.a. Mii de tineri studiosi și numeroși specialiști în lingvistica generală și cea contrastivă, în semantica sintactică, în teoria textului, în fonetica pragmatică și în alte branșe concrete ale științei limbii beneficiază și în prezent de informațiile și de interpretările pe care le conțin lucrările lui.

Or, Victor Banaru (născut la 24 septembrie 1941 în satul Grinăuți-Raia, județul Hotin) a fost un slujitor harnic, devotat și dezinteresat al limbilor română și franceză, activând în calitate de membru al Consiliului regional specializat pentru susținerea tezelor de doctor în limbi străine din Mensk și al Consiliului regional specializat pentru susținerea tezelor de doctor și doctor habilitat (specialitatea – limba română) de pe lângă Academia de Științe din Moldova, vicepreședinte al Consiliului științific specializat pentru susținerea tezelor de doctor și de doctor habilitat în lingvistica generală, contrastivă și în limbi romanice de la Universitatea de Stat din Moldova. În 1997 Victor Banaru devine membru titular al comunității țărilor francofone și fondator al Asociației Profesorilor de Limba Franceză din Moldova. El a participat la Congresul Internațional al Federației Internaționale a Țărilor Francofone, care și-a ținut lucrările la Tokyo.

Spirit meditativ, dublat de o inteligență fină, Victor Banaru a publicat mai mult de 150 de lucrări științifice, a condus 16 teze de doctor și 2 de doctor habilitat, a fost referent oficial la 26 teze de doctor și la 4 teze de doctor habilitat, a prezentat referate și comunicări la diferite conferințe și simpozioane desfășurate la Iași, Moscova, Kiev, Sankt-Petersburg, Bacu, Erevan, Tbilisi, Lauzanne, Grenoble, a participat la Congresele Academiei Româno-Americane de Științe și Arte.

În prezent numele lui Victor Banaru îl poartă Biblioteca Facultății de Limbi și Literaturi Străine a Universității de Stat din Moldova.

În semn de înaltă apreciere a activității distinsului lingvist și pedagog, la 20-21 octombrie (2006) și-a ținut lucrările cea de-a doua ediție a Coloc-

viului Internațional „Conexiuni și perspective în filologia contemporană”, dedicat memoriei lui Victor Banaru (prima ediție a avut loc în 2001). S-a discutat – în cadrul a 9 ateliere specializate – despre diverse probleme de morfosintactică și semantică dinamică: versiune sincronică și diacronică, despre dimensiunea semantico-pragmatică a discursului, despre stilistica și poetica limbilor română, franceză, italiană etc. și despre alte aspecte importante ale științei lingvistice și didacticii limbilor străine. În afară de savanți de seamă din republică, dintre care îi amintim aici pe acad. Silviu Berejan, pe membrul corespondent al Academiei de Științe din Moldova Anatol Ciobanu, pe cunoscuții profesori Elena Prus, Ion Dumbrăveanu, Sergiu Pavlicencu, Alexandru Burlacu, la Colocviu au sosit și au prezentat referate Catherine Kerbart-Orecchioni, invitată de onoare din Lyon (Franța), Michéle Chartier (Lyon, Franța), Estelle Variot (Aix-en-Provence, Franța), savanți și pedagogi din Harkov (Ucraina), din București, Suceava, Galați, Bacău, Alba Iulia (România). În multe comunicări a fost menționată valoarea moștenirii științifice și a celei literare lăsate urmașilor de regretatul savant și pedagog.

În continuarea acțiunii de actualizare a diverselor probleme ale științei lingvistice, abordate de Victor Banaru, considerăm de un real interes științific și de o netăgăduită importanță practică tezele referatelor și comunicărilor prezentate de neuitatul nostru prieten și coleg la conferințele științifice anuale ale corpului didactic, publicate de Universitatea de Stat din Moldova în 1991, 1992, 1994, 1995 și, respectiv, 1996. În toate se simte atmosfera de largă descătușare a spiritului științific, specifică aceluși timp, cutezanța savantului patriot, perspicacitatea cugetării lui filozofice și filologice. Chiar unele exagerări care se strecoară în textele lui sunt semne „vii” ale anilor respectivi. I le propunem publicului cititor fără vreo ingerință care ar putea dăuna integrității tezelor publicate sau imaginii savantului și pedagogului comemorat – de cugetător îndrăzneț și de promotor al unor adevăruri științifice importante în domeniul științei lingvistice.

## **Victor BANARU**

### **LIMBA CA INSTRUMENT POLITIC**

Ca atare Uniunea Sovietică n-a existat. N-a existat mai întâi ca și conștiință național-statală unică, date fiind ponderea și diversitatea funcțiilor limbii ruse dominante și ale limbilor popoarelor subjugate. Trecerea la o altă formă de organizare socială nu înseamnă schimba-

rea imanentă a relațiilor interetnice și deci nici „Revoluția din Octombrie”, nici proclamarea „U.R.S.S.” nu au adus libertate popoarelor aservite de către Rusia, ultima continuând să rămână o închisoare-imperiu, doar cu o altă denumire. Or, în toate imperiile limba cuceritorilor a fost și este unul din mijloacele de bază de constrângere care are drept scop final distrugerea popoarelor subjugate ca entități etnice și, în primul rând, a limbilor lor – purtători esențiali ai patrimoniului

lui național. Și dacă în imperiile precedente (inclusiv în cel țarist), politica de constrângere lingvistică se elabora și se aplica doar la nivelul deținătorilor de putere spre a coborî în masele populare și a fi realizată, pe parcursul secolelor, dar nu întotdeauna cu succes, atunci în cel „socialist” ea este concepută odată cu „Revoluția din Octombrie” și prin realizarea ulterioară a așa-zisei politici naționale leniniste pe larg profesionalizată și accelerată. În același timp, aprecierea valorilor generale, inclusiv a limbii, este coborâtă la nivelul individului incult, dar situat pe poziții de clasă. Urmează nu numai distrugerea treptată a potențialului intelectual și creator, ideologizarea și devalorizarea științei și culturii, abrutizarea societății, ci și formarea pe scară largă a unui tip nou de mentalitate: monistă și exclusivă. Internaționalismul unilateral și monolingvismul sunt ridicate la nivelul de politică de stat, iar promovarea ei forțată trebuia să ducă la dispreț faptic, la ură socială față de tot ce nu e rusesc și, prin mancurtizare masivă, la amestec de limbi, de culturi, pe larg, de etnii și, în fine, la dispariția lor. Din sânul nației dominante se desprinde o castă de misionari privilegiați care nu-și pot imagina viața decât în mediu ne-rus și care în situație de fierbere preferă exodul în

străinătate întoarcerii în patrie. Atât misionarismul șovin, cât și mancurtismul sau rusofobia ca reacții naturale nu sunt decât consecințe nefaste ale uneia din bolile omenirii, ce poartă numele de socialism în acțiune.

## LIMBA ȘI PROCESUL ETNOSOCIAL

Fiind cauză și bază a etniei ca grup uman fundamental, prin geneză, evoluție, funcționare și stare, limba reflectă întocmai procesele etnosociale în conformitate cu intensitatea și durata lor. Lexicul, sistemele sonore și prosodice sunt mijloace de reflectare spontană și explicită, în timp ce schimbările gramaticale sunt lente și latente. Politica lingvistică și cea etnică (națională) sunt doar două părți ale aceleiași monede. Ritmul lent al schimbărilor etnice și lingvistice denotă aspectul lor natural, iar spontaneitatea atestă brutalitatea lor revoluționară și forțată. Pot fi citate ca exemplu (1) contopirea etniei și limbii latine cu alte etnii și limbi, din care au rezultat etniile și limbile romani-ce, dar pe parcurs de secole, și (2) contopirea etniilor și limbilor minoritare cu cea dominantă în imperiul ruso-sovietic și tendința spre dispariție ori chiar dispari-

ția primelor pe parcurs de numai câteva decenii („carelo”-fina, de pildă). În primul caz observăm simbioza, apoi amalgamarea treptată a două elemente, deși cu anumite tendințe determinate de gradul de dezvoltare al culturii și civilizației etniilor convieuitoare. În cel de-al doilea caz atestăm devalorizarea și defuncționalizarea numai a unei etnii cu pierderea tuturor atributelor de bază (limbă, folclor, mitologie, cultură, istorie, civilizație ori, pe scurt, a memoriei sociale). Din mijloc de comunicare, limba etniei dominante se transformă în instrument de oprire și de distrugere a etniei asuprite, căci a distruge limba înseamnă a distruge etnia și viceversa. Limba etniei dominante își pierde funcția comunicativă, dându-i-se preferință și preponderență celei informative, iar mancurtizarea etniei dominate este ridicată la nivel de politică de stat, comunicarea morală ancestrală devenind nulă, contând doar descendența fiziologică, iar minciuna devenind o trăsătură imanentă a comunicării individuale interetnice. În planul politicii naționale și lingvistice și prin prisma corelației filozofice obiectiv / subiectiv, a opoziției logice adevărat / neadevărat și a celei psihologice sincer / nesincer rusa a devenit limba cea mai mincinoasă.

## FUNCȚIILE LIMBII

Limba naturală ca sistem se află în perpetuă corelație și / ori interacțiune, încă de la geneză, cu toate sistemele accesibile curiozității umane, de la cea mai elementară (molecula, să zicem convențional) până la cea mai complexă (cosmosul, de exemplu), pentru unele ea fiind, separat ori concomitent, *sursă* (lingvistică, gnoseologie, sistemele etice), *rezultat* (lingvistică, cultură, sistemele estetice), *obiect* (lingvistică, logică, psihologie), *indiciu* (lingvistică, cultură, stat), *instrument* (toate domeniile activității umane, ele având la bază un sistem imanent conceptual, de conținut, afectiv etc.). Determinarea corelației și / ori interacțiunii duce iminent la stabilirea anumitor funcții, unice ori suprapuse. Funcțiile limbii nu ar trebui reduse la una (în marxism: comunicativă), la trei (în școala funcțională franceză: comunicativă, de exprimare, estetică) și nici la șase (la R. Jakobson: referențială, expresivă, conotativă, fatică, metalinguală, poetică), ele reflectând doar un aspect-domeniu de funcționare, o concepție, un moment subiectiv. Nici scopul meu nu e de a face inventarul definitiv al funcțiilor limbii, el putând fi finalizat, consider eu,



doar după determinarea nomenclatorului tipizat al tuturor activităților umane, al specialităților și specializărilor deja cunoscute, dar și al celor de abia intuite, ce vor apărea pe partea-viitor a axei timpului. Voi face doar o modestă încercare de specificare și ierarhizare a funcțiilor de bază ale limbii, plecând de la opoziția primar /neprimar și ținând cont de orientarea vectorului individual  $\rightleftharpoons$  social.

1. Funcția primară ar fi, după mine, cea *formativă*, limba servind ca mijloc inerent de funcționare a gândirii, fapt ce se manifestă prin izomorfismul funcțional al formelor de gândire și al formelor gramaticale: noțiune  $\rightleftharpoons$  cuvânt; judecată, concluzie  $\rightleftharpoons$  propoziție.

2. Ar urma funcția de *exprimare* (materializare) a conținutului formelor de gândire, a caracteristicilor și a raporturilor dintre ele prin forme de limbă.

3. Funcția *comunicativă*, realizată prin codificarea, decodificarea și socializarea acestui conținut.

4. Urmează funcția *apelativă*, care se datorează orientării acestui conținut către un anumit ori anumiți vorbitori(i).

5. Funcția *fatică* se determină prin contactul pre-, post- și / ori intercomunicativ între adresant și adresat.

6. Funcția *expresivă* decur-

ge din reflectarea stării-intenții emotiv-afective a vorbitorului.

7. Funcția *pragmatică* se determină prin efectul comunicării și al reacției la ea.

8. Funcția *denotativă* (referențială, reprezentativă) pentru cazul când conținutul limbii e reorientat către obiectul vorbirii, ultimul fiind de ordin material sau de natură ideală. Structura, ca și alte caracteristici, ține de domeniul conținutului, și nu al formei ca atare. În cazul dat denotarea (referența) devine bază pentru înțelegere.

9. Funcția *de reflectare* rezultă din inversarea sensului vectorului: conținutul realității  $\rightarrow$  conținutul limbii.

10. Reflectarea conținutului realității face ca limba să devină un stoc de informație, de unde și funcția *informativ-acumulativă*.

11. În calitatea sa de purtător de informație limba devine sursă și instrument al cunoașterii și deci îndeplinește o funcție *instrumental-cognitivă*.

12. Dat fiind faptul că gândirea, cunoașterea, exprimarea și comunicarea cu toate atributele ei sunt socialmente motivate (chiar și în cazul personificării și comunicării cu sine însuși), funcțiile limbii pot fi readuse la funcția social-constructivă, ea reflectând aptitudinea limbii de a forma grupuri sociale mici și mari (pătură socială, etnie, stat etc.).

13. În cazul vectorului inversat limbajele specializate, dialectele etc. servesc pentru a diferenția grupurile sociale și deci suntem în prezența funcției *specificatorii* a limbii.

14. Ar putea urma funcțiile *indicatorii* ale limbii: (14) estetică, (15) poetică, (16) biologică, (17) filozofică, (18) metalinguală și tot așa până la infinit. Deși inventarierea funcțiilor nu este scopul meu final, menționez totuși că plenitudinea funcțională a limbii este condiția viabilității ei.

## NIVELURI DE COMUNICARE

Comunicarea nu poate fi redusă la nivel de grup uman. Ca atare ea depășește socialul deja prin faptul de a nu fi decât unul din procesele și rezultatele interacțiunii sistemelor realului, condiționată fiind de starea și compatibilitatea lor, iar natura lor fiind relevantă doar pentru tipizarea mediului, procesului, instrumentului și rezultatului ultimei. Orișice stare poartă un caracter imanent ciclic, deci evolutiv, fiind energetic acumulativă, impulsivă ca manifestare și selectivă prin a percepe / a fi percepută. Și dacă lingvistica a limitat comunicarea la limbajul uman, semiotica i-a lărgit aria până la impulsul și per-

ceperea intenționată. Ultimele fiind pur convenționale, în centrul atenției este pus semnul cu valorile lui eventuale, iar realul capătă pentru adresantul / adresatul (care pot fi și) nesintagmatizați dimensiuni cvasiuniversale. Tipizarea comunicării devine spinoasă din, cel puțin, două motive: (a) limita nedefinită dintre noțiunile „simptom”, „semn”, „simbol”: cântatul din zori, neintenționat, al coșului e simptomatic ca rezultat al interacțiunii astrologice și simbolice în mitologie, iar co-co-coul lui, intenționat, când cheamă găinile la masă, e comunicativ; (b) teoria comunicării pune pe prim plan mijloacele de comunicare, lăsând în umbră conținutul și natura ei. Să încercăm deci a elabora o tipizare a nivelurilor de comunicare și de interacțiune a lor, având ca reper instinctul, rațiunea și sentimentul.

(1) Comunicarea instinctivă (dansul albinelor, comunicarea sexuală, inclusiv cea umană) este ereditară, deci primară, toate celelalte fiind derivate și socialmente motivate.

(2) Comunicarea rațională are, cel puțin, patru subdiviziuni: (a) ordinară (lexic fundamental, modele gramaticale de bază), (b) literară (limbă standardizată), (c) specializată (sisteme terminologice), (d) filozofică (categorii).

(3) Comunicarea afectivă e de ordin axiologic și amalgamată cu cea rațională, se manifestă plenar prin limbajele artistice.

(4) Comunicarea spirituală, de ordin estetic, mixtă și ea, poate forma reflexul față de ce e frumos / urât.

### ETNIE, LIMBĂ, POLITICĂ\*

Pe tot parcursul istoriei sale de „bună vecinătate” cu popoarele adiacente și de „alipire benevolă” a acestora ori, în terminologia patriarhului Alexii, de adunare a pământurilor rusești, Rusia a dus o politică violentă de „de-etnizare” și de rusificare accelerată a popoarelor subjugate. Limba rusă devine instrumentul de bază în realizarea metodică a acestei politici, ea având ca suport așa-zisul „caracter ruseesc” înăscut, care este, după mine, determinat (1) de spiritul distructiv al rusului (arhicunoscuta sa barbarie), (2) de ignoranță nu numai ereditară, dar și voită, ba chiar și cultivată a măsurii și limitelor între a vrea și a putea (rusul știe numai că vrea), între real și vrut (pentru rus e reală numai dorința lui), între personal și străin (ce e al tău e și al meu), (3) de insolența sa proverbială,

(4) de intoleranța sa lingvistică (se gândește omeneste numai rusește), (5) de ideea fixă de supremație a etnicului ruseesc, de unicitate irepetabilă și de măreție a rusescului. Cultura și nivelul de dezvoltare a civilizației nu se află în această politică pe primul plan, precum e cazul, de exemplu, pentru Franța în relațiile sale cu coloniile, ci este doar un paravan de paradă. Ideea supremației etnicului ruseesc este ridicată la nivel de politică de stat, mediatizată și inoculată prin contagiare tuturor dornicilor de a nu fi ca ceilalți. Șovinismul devine normă și face ca limba rusă să devină limbă de constrângere națională, limbă de injosire și de anihilare a etnicului neruseesc, limbă de minciună și ipocrizie în comunicarea interetnică, limbă a focului și a sabiei, limbă a privilegiilor naționale. Rusul e perceput mai întâi ca rus și numai apoi ca om chiar și în teritoriile „pur” rusești. Cazurile în care rusul știe limba celor subjugați și se pătrunde de stimă pentru cultura, istoria și modul lor de viață sunt considerate drept anomalii și piedici „antidemocratice” în procesul de rusificare, comunicarea interetnică trebuind, conform legii nescrise a ocupației, să fie unidirecțională: injonctivă în cazul „prieteniei” ruso-aloetnică (lupul cu oaia), servilă

pentru „prietenia” aloetnico-rusă (iepurelui cu lupul), afiliată (a turmei, cârdului, cirezii, hergheliei etc. de sclavi „egali”) la dispoziția, voința și larghețea „fratelui mai mare”. Sistemul funcțional rusesc de politică națională și lingvistică devine închis, dar el conduce la formarea în teritoriile ocupate a unei caste sociale de suprapuși cu mentalitatea de zeu atotvăzător, atotștiutor și atotputernic. Făcând, în goana după privilegiile naționale, naveta dintr-un teritoriu subjugat în altul, cărora li se spune metaforic republici, dar nu și între teritoriile recent acaparate și Rusia veche, aceștia ajung să-și formeze mentalitatea de superioritate etnică, de călăuză spirituală a maselor populare nerusești și chiar a celor rusești, de „trimis de Dumnezeu” în incarnare rusească, de preeminență socială chiar față de rușii din metropolă și de dreptul de făuritor de destine, fie și prin cea mai crudă violență. În tentativele lor vehemente de a-i „de-etniza” pe subjuugați ei își pierd rădăcinile naționale, se de-etnizează ei înșiși, se îndepărtează de cultura lor, deși tânără, dar deja mare. Limba rusă rămâne pentru ei unicul atribut de fostă apartenență națională și instrument pentru privilegiu și existență. Dar nici limba de constrângere nu scapă în

teritoriile ocupate de mutații. În procesul de interferență lingvistică cu limbile localnicilor, ea se alterează și, în funcție de gradul de dezvoltare a civilizației autohtonilor, de rezistența limbii și culturii lor, funcțiile ei sunt restrânse la minimum, ea putând fi influențată până la înstrăinare și dispariție completă. Aceasta depinde în cea mai mare măsură, dar care nu e definitivă, și de gradul de amalgamare cu casta de suprapuși din teritoriul dat al castei-marionete deetnizate de localnici ce servesc drept roată de transmisie a injoncțiunilor ocupantului. Intensitatea politicii naționale și lingvistice ruse este determinată în cutare sau cutare teritoriu exact de viteza de rotație a acestei roți. Zelul de servilism al marionetelor diriguitoare din Belarus și din republica Carelo-Fină a și condus la rusificarea completă și rapidă a acestor teritorii. Datorită aceluiași roți de prin alte părți, politica națională și lingvistică rusă, deși a cunoscut și succese, s-a văzut falimentară. Astfel, la minciuna și ipocrizia limbii ruse roata, și nu numai roata, a răspuns, cu șiretenia limbii armene, la brutalitatea limbii ruse – cu dârzenia limbii cecene, la insolența etnicului și limbii ruse – cu demnitatea rece a limbilor lituaniană, letonă și estonă. În pofida terorii lingvistice,

deportărilor și nimicirii în masă a localnicilor, cultivării urii de neam, politica națională și lingvistică rusă nu și-a atins scopul scontat nici în Moldova, cu toate urmările nefaste. Deși deplorabilă, situația lingvistică din Moldova nu e disperată și are sorți de izbândă. Dar aceasta se va întâmpla numai atunci când limba română își va ocupa locul cuvenit, când cei veniți se vor ști, se vor simți și vor fi percepuți mai întâi ca oameni și numai apoi ca ruși, găgăuzi etc., când problemele limbii și etnicu-

lui vor fi scoase de pe orbita politicii, când ele vor fi în primul rând obiect al culturii. Limba română a supraviețuit, deși întortocheată și spinoasă îi este calea, anevoioasă îi este devenirea, grele au fost și-i mai sunt pierderile. Temută de turc, urâtă și mușcată de muscalul ipocrit și hrăpăreț, limba română – Doamnă-martir și suflet nobil al neamului – a supraviețuit în pofida condițiilor atât de vitrege, încât nici celui mai rău dușman nu i le-ai dori. A supraviețuit și a biruit. Va supraviețui și va birui.

**Tamara PERETEATCU**

## LUMINA CĂRȚII

**La Iași a avut loc ediția a 15-ea a Salonului Internațional de Carte, care se bucură de aprecierea tuturor celor care vorbesc românește, indiferent de spațiul geografic. Cu acest prilej aici s-au întâlnit scriitorii, editori, artiști plastici, cercețatori, bibliotecarii din România, Republica Moldova, Ucraina, Voivodina (Serbia), Israel.**

Deschiderea oficială a Salonului Internațional de Carte Românească de la Iași a avut loc în prestigioasa Sală „Henri Coandă” a Palatului Culturii. În prima zi a Salonului discursurile participanților au constituit o adevărată pleoară pentru dănuirea cărții.

Printre organizatorii Salonului s-a numărat și Biblioteca Națională pentru Copii „Ion Creangă”, al cărei director este Claudia Balaban. În mesajul rostit la deschiderea oficială, domnia sa a spus: „...Ce va urma în viitor? Este o întrebare pe care mi-o adresez în primul rând mie, cea care a trecut Prutul abia după destrămarea Uniunii Sovietice. De la 1 ianuarie 2007 România va fi membră a Uniunii Europene,

fapt pentru care vă felicităm. Dar cum rămâne cu noi? Este o altă Uniune, dar ne pune restricții – să trecem Prutul ca și pe timpuri, doar cu vize. Asta ar însemna că acțiunile culturale, pe care le-am organizat pe parcursul a 15 ani și, practic, au devenit tradiționale, să ia sfârșit. Nu pot să cred nici pentru o clipă că ar putea să se întâmple așa ceva. Acești 15 ani au însemnat, pentru noi, prietenie, comunicare și schimb de idei”.

Timp de trei zile Iașul, fosta cetate de scaun a Moldovei, a devenit capitala cărții românești. Salonul a reunit peste o sută de scriitori din România, Republica Moldova, Ucraina, Serbia, Israel și un număr de peste 80 de edituri, dintre care jumătate de peste hotarele țării. Participarea editurilor și a scriitorilor din Chișinău a imprimat o dimensiune deosebită Salonului aniversar. De un viu interes s-au bucurat mesajele și comunicările scriitorilor Nicolae Dabija, Ion Hadârcă, Leo Butnaru, Constantin Dragomir, Vasile Romanciuc, Iulian Filip, Claudia Partole.

Alexandru Bantoș, redactor-șef al revistei *Limba Română*, vorbind despre importanța organizării Salonului, a menționat: „...Pentru comunitățile românilor din afara actualelor frontiere ale statului român, întâlnirile de la Iași, spre onoarea organizatorilor, constituie nu doar un motiv

de bilanț în domeniul promovării cuvântului scris, ci și un oportun prilej de a stabili și prognoza ce mai e de făcut ca lectura să rămână o constantă îndeletnicire pentru români, inclusiv pentru tânăra generație, «terorizată» cu abilitate de mijloacele electronice de comunicare...”.

Un episod dintre cele mai eficiente ale Salonului l-au constituit discuțiile cu genericul „Biblioteca «Gh. Asachi» și filialele de carte de peste hotare”, avându-i ca inițiatori pe Claudia Balaban și Lucian Marina, care a caracterizat Biblioteca Județeană „Gh. Asachi” din Iași drept „...un promotor cultural autentic, care, în timp, a transformat ideea unei biblioteci românești în Serbia într-o realitate respectată, benefică...”. La Novi Sad, Serbia, funcționează de 10 ani Biblioteca românească „Nichita Stănescu” – elocventă mărturie a relațiilor interculturale pe care doar Salonul le-a oferit și le oferă. Lansarea CD-ului „Noua bibliotecă virtuală a Societății de Limbă Română din Voivodina”, însoțită de comentariile lui Lucian Marina, ne-a demonstrat că nu seacă izvorul inventivității colegilor din diaspora sârbă, care fac atât de mult pentru cunoașterea limbii și literaturii române.

Claudia Balaban a demonstrat că între Biblioteca Județeană „Gh. Asachi” din Iași și Biblioteca Națională pentru Copii „Ion

Creangă” din Chișinău pot exista relații de colaborare eficientă. „La anul viitor vom sărbători 15 ani ai Filialei de carte românească, 15 ani de când circulă cartea românească din România în Republica Moldova. Dacă în anul 1989, își amintește domnia sa, nu aveam ce le propune copiilor, care au început să învețe în grafie latină, astăzi 50 la sută din colecțiile Bibliotecii sunt cărți în limba română”. Claudia Balaban a constatat că în prezent copiii din Basarabia vorbesc o limbă frumoasă, elevată la fel ca și cei din Iași, Galați, Vaslui, cu care se întâlnesc anual în cadrul concursului „La Izvoarele Înțelepciunii”.

„Izvorul Luminii de la Iași” (metafora aparține lui Vasile Tărbățeanu), va lumina, sperăm, și Salonul de Carte de la Cernăuți, ajuns, datorită unui efort susținut, la ediția a V-ea, flacăra căruia tot de la Biblioteca Județeană „Gh. Asachi” s-a aprins.

Un moment emoționant în șirul de acțiuni l-a constituit omagierea profesorului Constantin Ciopraga, mare personalitate ieșeană, prilejuită de împlinirea a 90 de ani.

Dintre numeroasele activități culturale au făcut parte și expozițiile „Din lirica eminesciană” a lui Mihai Pânzaru-Pim, cea a caricaturistului Viorel Corodescu-Cov și cea a pictorilor-umorști din Bucovina.

În canavaua laborioaselor

întâlniri s-a înscris și masa rotundă, care a avut loc la Sediul Asociației Scriitorilor, unde Elena Leonte, directorul Bibliotecii Județene „Gh. Asachi”, a prezentat proiectul de dezvoltare „Salonul Internațional de Carte Românească – 15 ani de promovare a valorilor culturale românești”, propunând idei constructive în vederea valorificării cărții românești de pretutindeni, dar și a experienței acumulate. Elena Leonte a menționat: „Ideile generoase au crescut frumos și s-au acumulat... Să adunăm cartea trimisă, adusă în Saloane, să facem un centru complex – un fond de carte și periodice de pretutindeni, de acolo de unde oamenii n-au uitat să scrie și să tipărească românește. Să proiectăm un fond de cercetare. Să creăm și o bibliotecă virtuală, ca să putem găsi oricând autorul, cartea. Salonul ne-a adunat, ne-a îmbogățit, dar e nevoie de o formulă nouă”.

În aceeași locație, Casa cu absidă, au fost prezentați scriitorii de limba română din Israel, invitați ai Salonului. M-a impresionat îndeosebi Madeleine Davidsohn, născută în România, la Dorohoi. Despre autoarea romanului **Femeile nopții**, editat recent la București, a vorbit Aura Christi, care a prefațat cartea: „Madeleine Davidsohn ocolește stridentele, clișeele, libertinismele, prin care ar atrage atenția lectorului. Nu agreează efectele de duzină. I se par

ieftine. Prea trecătoare, poate. Respinge din start spectaculosul. Gălăgia. Rumoarea. Scriitoarea alege drumul discret. Singuratic. Și marginal... Nu ocolește, însă, temele mari ...”. Am primit recent din Israel, cu un autograf de la autoare, romanul **Femeile nopții**. Interesul meu față de scriitoare e, poate, reminiscența unei nostalgii a copilăriei. La școala din Telenești mulți dintre profesorii care m-au învățat au fost evrei, cu o pregătire fundamentală, îmi amintesc de ei cu recunoștință.

În programul manifestărilor a fost inclusă și Ziua Cărții pentru Copii, care a avut loc în incinta Teatrului pentru Copii și Tineret „Lucefărul” (frumoasă coincidență: și la Chișinău, și la Iași avem câte un teatru cu același nume). Moderatorii sărbătorii au fost Catinca Agache, Claudia Balaban, eleva Teodora Adina Munteanu, Constantin Dragomir și Iulian Filip. Din Republica Moldova au participat doi copii talentați: Mihaela Ojog, elevă la Liceul „Constantin Stere” din Soroca, deținătoarea locului III la Festivalul Internațional al cântecului francez de la Baia Mare (România), și Dragoș Ciobanu de la Liceul „Prometeu” din Chișinău. Mihaela Ojog a susținut un recital, cucerind publicul prin interpretarea strălucită a unor piese originale. Scriitorii Claudia Partole, Constantin Dragomir, Iulian Filip, Vasile Romanciuc și



editorul Oleg Bujor au prezentat cărțile pentru copii editate la Editurile Prut Internațional, Pontos, Univers pedagogic, Dragodor, Epigraf, Baștina Radog. Au evoluat cu mult succes grupul vocal LDV Moldova din Târgu Frumos și grupul vocal de la Palatul Copiilor din Iași. A fost prezentată și producția unor edituri din Iași, București, Galați. În holurile Teatrului copiii „atacau” autorii, dornici de a obține un autograf. Un moment inedit al acestei ediții a Salonului a fost întâlnirea-dialog „Scriitorii în școli”. La Liceul Teoretic „Dimitrie Cantemir” au fost invitați scriitorii Ana și Alexandru Bantoș, Claudia Partole și Constantin Dragomir. Ion Hadârcă, Leo Butnaru, Mihail Dolgan, Lucian Marina, Vasile Tărățeanu, (Ucraina) și I. Știru (Israel) au avut o întâlnire cu elevii Grupului Școlar „Virgil Madgearu”.

Salonul este și un concurs valoric al cărților, iar juriul, din care au făcut parte personalități notorii de la Iași, Chișinău, Cernăuți, Serbia, a împărțit premii meritorii.

Premiul „Cartea anului” i s-a oferit Editurii Litera Internațional, pentru **Noul dicționar al limbii române**. Lui Mihail Dolgan, profesor universitar, doctor habilitat în filologie, i s-a oferit Premiul „Academica”, pentru **Polemici literare sau pledoarii într-o apărare a poeziei autentice**. Premiul „Petre Andrei” i-a fost

acordat Lidiei Kulikovski pentru volumul **Accesul persoanelor dezavantajate la potențialul bibliotecilor**. Biblioteca Națională pentru Copii „Ion Creangă” a primit Premiul „Byblos” pentru dicționarul biobibliografic **Scriitorii Moldovei în lectura copiilor și adolescenților**, editat la Editura Prut Internațional. Premiul „Cea mai frumoasă carte pentru copii” i-a fost decernat Editurii Prut Internațional. Premiul „Gh. Asachi” i-a revenit Editurii Epigraf pentru cartea **100 de scriitori notorii ai lumii**. Revista *Limba Română* a obținut, alături de alte reviste de cultură, Premiul „Revista anului”. Poetului Ion Hadârcă i-a fost decernat Premiul „Mihai Ursachi” pentru volumul **Arta obsesiei**. Scriitorului Vladimir Beșleagă i s-a oferit Premiul „Mihail Sadoveanu” pentru cartea **Hoții de apartamente**. Colecția **Maeștri de artă din secolul XX**, apărută la Editura Arc, a fost distinsă cu Premiul „Cartea de artă”. Leo Butnaru s-a ales cu Premiul pentru traducere (**Avangarda rusă**). Colecția de albume: **Eleonora Romanescu, Emil Childescu, Eudochia Zavtur**, editate la Cartea Moldovei, s-a învrednicit de Premii speciale.

*P.S. De fiecare dată, când mă despart de Iași, îmi amintesc de afirmația lui Lucian Blaga: „...Ce n-aș da să vin încă o dată în Iași, în această vatră de istorie românească...”*

**Claudia PARTOLE**

## **SALONUL DE CARTE ROMÂNEASCĂ DE LA CERNĂUȚI**

„Nu regreta nimic, chiar dacă trebuie să parcurgi o cale cu tot felul de cumpene...” – așa mi-am zis în drum spre Cernăuți, fiind însoțită de ploaie și de un vânt pătrunzător. Până și vama cu toți vameșii ei părea să completeze ideea unui scenariu subtil și biciuitor...

Astfel, alunecând printre lacrimi din cer și trecând printre vameși mult prea laici, am ajuns la Cernăuți, la Salonul de Carte Românească. Aici mă așteptau organizatorii evenimentului: prof. dr. Alexandrina Cernov, membru de onoare al Academiei Române, directorul Editurii Alexandru cel Bun și prof. dr. Ilie Luceac, care, împreună cu scriitorii și ziariștii Vasile Tărățeanu, Simion Gociu, Ilie Zegrea, fac totul pentru a menține în Bucovina, pe cât e posibil, spiritul românesc. Dovadă fiind Salonul Internațional de Carte Românească, ajuns la ediția a V-a...

M-am simțit în postură de mesager al Uniunii Scriitorilor, dar și al Moldovei – cea ruptă de la trupul Țării, asemeni Bucovinei. Venisem cu plinul: adusesem cărți

destinate copiilor din Bucovina. Toate în limba română, cu grafie latină! Literatură oferită în dar, cu generozitate, de către Biblioteca Națională pentru Copii „Ion Creangă”... Într-un moment mi se păru că visez, pentru că aduceam cărți în orașul unde cândva, în anii studenției, veneam (la magazinul *Drujba!*), pentru a cumpăra literatură în limba română, pe care noi pe atunci n-o puteam găsi la Chișinău. Și, iată, lucrurile s-au schimbat incredibil: acum noi avem biblioteci și librării cu literatură în limba română (cum e și firesc!), pe când bucovinenii (cu părere de rău!) nu mai au carte în limba maternă...

Mi-am dat seama, aspirând atmosfera din jur, dominată de un mediu lingvistic străin, că românii din acest spațiu le este mult prea greu, iar din acest motiv au ajuns a fi tot mai puțini și mai înstrăinați. Am trăit, într-adevăr, multe clipe de întristare, aflându-mă doar câteva zile la Cernăuți – orașul care ne leagă atât de mult de Eminescu! Dar trebuie să mărturisesc că au existat și multe momente (în cadrul manifestărilor de la Salon), care mi-au inspirat totuși speranță...

La deschiderea Salonului a participat cu un cuvânt de binecuvântare arhimandritul Melchisedec Velnic, părintele stareț al Mănăstirii Putna, sosit și cu ocazia sfințirii noului sediu al Consulatului General al României la Cernăuți. Părintele stareț a prezentat cu multă bunăvoință ultimele apariții editoriale

ale Centrului de Cercetare și Documentare „Ștefan cel Mare” de la Sfânta Mănăstire Putna. E vorba de lucrarea **Maria Asanina Paleologhina – o prințesă bizantină pe tronul Moldovei** (autori: Maria Magdalena Szekely și Ștefan S. Gorovei), care conține materiale documentare privind biografia prințesei Maria de Mangop, a doua soție a lui Ștefan cel Mare, și *Analele Putnei*, revistă în care sunt tipărite materiale ce cuprind cercetări ale Centrului „Ștefan cel Mare” și care își propune „...valorificarea marelui tezaur artistic și documentar al mănăstirii, prin publicarea pieselor din depozit, precum și a documentelor inedite, păstrate fie în arhiva proprie, fie în alte arhive, publice sau private...”.

Cele câteva zile ale Salonului au trecut mult prea repede datorită atmosferei agreabile și anturajului benefic pentru reprezentanții culturii române. Într-un registru inspirat au avut loc un șir de lansări de carte românească. Prezentarea de către dr. Alexandrina Cernov a cărții **Un sat bucovinean de pe Valea Siretului: Pătrăuții de Jos. Mărturisiri spirituale** – autor Valeriu Zmoșu – îmi stăruie în memorie. Este o carte despre soarta și moștenirea bucovinenilor scrisă de un învățător responsabil în menirea lui de a aduna într-o *Carte* a Neamului destinul dramatic al unui sat bucovinean...

O altă carte, prezentată într-o manieră deosebit de interesan-

tă, a fost volumul de poezie semnat de Romeo Săndulescu, fost consilier cultural al Ambasadei României în Republica Moldova, actualmente Consul general al României la Cernăuți. Volumul se intitulează **Aproape sau cât mai departe** (Editura Mușatinii, Suceava, 2006) și e scris „într-o tradiție poetică bucovineană” – după cum afirmă și prefațatorul volumului, Ion Drăgușanul, care descrie în mod concludent lumea văzută și reprezentată în imagini metaforice de către poet. „Cernăuții capătă în ființa lirică a lui Romeo Săndulescu viguroase contururi de catedrală a neamului: Bătrânul Teatru este ultimul străjer al cetății / Și-a rămas, așa cum l-au zidit meșterii vienezi / Un reper al cotidianului și poate al eternității / Înfruntând veacul de ploi, de zăpezi...” (poezia *Bătrânul Teatru*).

Salonul de Carte a fost dominat de o atmosferă agreabilă, specifică unor asemenea manifestări: s-a trecut ușor, pe neobservate, de la o carte de proză la una de poezie... După lansarea volumului tânărului poet Vitalie Zăgrea, **Umbra timpului pierdut** (Editura Ars Longa, Iași, 2006), care a luat premiul pentru debut la Salonul Internațional de Carte Românească de la Iași, s-a ajuns din nou la proză. La acest capitol a fost apreciat autorul ieșean Ion Muscalu, care și-a prezentat volumele de proză: **Taina stejarului și Acvila neagră** (Editura Danaster) – ambele impresio-

nante prin mesajul istoric aşternut în file cu mult talent.

Scriitoarea Lucia Nenati-Olaru, venită de la Botoşani, a prezentat într-o manieră inspirată lucrarea lui Edgar Papu **Eminescu într-o nouă viziune** (*manuscris inedit*).

Un Salon de carte înseamnă Cărţi şi Autori, Editori şi Cititori. Rămân în memorie, cum e şi firesc, apariţiile editoriale inedite sau cele care impresionează prin mesajul sugerat ori prin aspectul grafic şi felul în care au fost prezentate. În acest context, aş vrea să menţionez câteva lucrări lansate, pe care oricine şi le-ar fi dorit în biblioteca personală. E vorba de cartea lui Florin Ţurcanu **Mircea Eliade prizonierul istoriei**, traducere din franceză; de cea a lui Eugen Simion, **Mircea Eliade. Nodurile şi semnele prozei**; de volumul lui Radu Bruja **Regele Carol al II-lea şi partidul unic: Frontul Renaşterii Naţionale**; precum şi de cărţile din colecţia *Cărţi de căpătâi...*

Un deosebit interes a prezentat şi simpozionul cu genericul „Glasul Bucovinei”, în cadrul căruia comunicarea prof. dr. Alexandrina Cernov, **Condeii lirici al celor mai tineri poeţi din Bucovina**, şi a prof. dr. Catinca Agachi (Iaşi), **Literatura română în ţările din vecinătate**, s-au bucurat de aprecierea tuturor participanţilor.

Saloanele de carte presupun întâlniri şi dialoguri de neuitat... Am

reîntâlnit aici oameni, pe care-i respect mult pentru ceea ce fac. L-am revăzut pe dl George Galan, preşedintele Societăţii pentru literatura şi cultura română în Bucovina, Filiala Bucureşti. Am avut ocazia să fac cunoştinţă cu alţi oameni, tot atât de frumoşi la suflet. Altfel spus, am redescoperit o lume care îşi consacră timpul Cărţii, semnând prin Cuvânt dragostea pentru frumos. M-a impresionat în acest sens doamna prof. dr. Rodica Ursu, reprezentanta Fundaţiei Syllabus Chişinău – Bucureşti.

Am prezentat în cadrul Salonului şi câteva dintre cărţile mele: **Reculegere** (pentru vârstnici), **Dumnezeu vine la mare şi O plută aşteaptă** (pentru copii), vorbind publicului şi despre alţi colegi de condei din Basarabia.

Salonul şi-a desfăşurat lucrările în incinta şcolii medii nr. 29 din Cernăuţi, dar şi în alte instituţii de învăţământ din oraş. Ne-am deplasat şi în câteva sate din vecinătate (Molniţa, Bănceni). Nu voi uita niciodată întâlnirea cu elevii de la Colegiul Pedagogic al Universităţii Naţionale *Iu. Fedcovic*, cu cei de la Şcoala medie din Molniţa şi cu copiii de la orfelinatul Mănăstirii *Familia Jar*.

Mai păstrez în suflet o nostalgie pentru frumoasa Bucovină şi pentru înstrăinatul oraş Cernăuţi. Şi mă consolez cu ideea miracolului pe care-l face Cuvântul prin Carte...

**Carletta Elena BREBU**

## MEANDRELE JURNALULUI

Teoretic vorbind, jurnalul este cel mai dificil de încadrat... Numit generic „literatură de tranzit”, identificat după conținut sau tip de limbaj / adresare, jurnalul a fost clasificat în diverse maniere, mai mult sau mai puțin amendabile... Oricum am privi însă, el reprezintă, mai mult decât oricare altă scriere, amprenta unei individualități, decelarea unor trăiri, evanescența unor clipe, mărturiile unor timpuri istorice etc.

Am parcurs – recunosc, printr-o lectură febrilă – impresionantul jurnal al lui Leo Butnaru, carte intitulată simbolic **Perimetrul cuștii** (Editura Cartea Românească, București, 2005), care, după cum afirmă și Vitalie Ciobanu, „este un jurnal (1972-1978) din spațiul discreționar, în care cărțile ard înainte de a fi scrise, iar cuvintele tac, ca într-un coșmar, înainte de a fi rostite. Fost student «pe timpul rinocerilor», poetul Leo Butnaru își satisface stagiul militar ca ofițer în Armata Roșie. Într-un mediu ostil, suspicios, hipersensibilitatea poetului se refugiază în lecturi – glosând

pe marginea clasicilor și a contemporanilor săi, adună citate cu valoare aforistică și subversivă, își strigă revolta –, supraviețuiește livresc dar și omenesc.”

Natură prolifică, de o robustețe intelectuală demnă de invidiat, respingând produsele literare gregare sau pe cele aservite, Leo Butnaru a scris **liber** și demn, iar cele peste patruzeci de volume de poezie, proză, eseuri, interviuri și traduceri vin ca mărturie față de cele ce am afirmat; mai mult chiar, cărțile sale au avut impact în multe alte literaturi, fiind traduse în albaneză, armeană, engleză, bulgară, franceză, georgiană, germană, letonă, rusă, sârbă, slovacă, suedeză, ungară etc.

**Perimetrul cuștii** – jurnal și memorii, după cum recomandă însuși autorul cartea, cuprinde „mărturiile” a șase ani grei (*Partea I* – 1972-1974; p. 17-158 și *Partea a II-a* – 1974-1978, cu subtitlul *Revenind pe malul drept*; p. 159-282).

O luciditate cvasi-camilpetresciană, a la Ștefan Gheorghidiu, răzbate neaoș printre rânduri, respingând *ab initio* ideea de lectură facilă, atrăgătoare prin picanterii ieftine (cu care, din păcate, se umplu multe librării în ultima vreme...). Nici măcar opinia unui Mircea Eliade (conform căruia jurnalul e un prost psiholog) nu poate fi aplicată volumului pe

care vi-l prezentăm! Istorie trăită și asumată, jurnalul trădează o hiperconștiință, ceea ce reiese clar și din mărturisirea pe care autorul o face în deschiderea volumului: „Ajuns la acest moment, îmi dau seama de doza de risc care mă pândește și pe care, bineînțeles, mi-o asum, dat fiind că majoritatea numelor ce figurează în jurnal nu numai că sunt cunoscute (mai multe în Basarabia, altele și în dreapta Prutului), dar purtătorii lor se află printre noi și eu le urez și pe această cale un prietenos și confratern: *Mulți ani înainte!*”

Îmi asum riscul și din considerentul că, precum spuneam și în prefața la *Student pe timpul rinocerilor*, jurnalul nu este *sui generis* un (generos!) ego-test, ci un mesaj *polifonic* al mai multora – al prietenilor, colegilor dintotdeauna, cunoștințelor mele de cândva. Chiar și al... inamicilor. Iar dacă ar fi să dedic cuiva anume jurnalul de față, primul gând mă duce la Domnia sa prozatorul Liviu Rebreanu și la Demnul, bărbatul, dar nefericitul său personaj Apostol Bologa, locotenent de origine română, cătănit într-o repugnată armată imperială.” (cf. *op. cit.*, p. 7).

Cartea cucerește definitiv prin franchețe, prin sensibilitatea sinceră, dezarmantă, prin antinomiile unor lumi, prin libertatea exprimării, sintetizând un

peisaj cultural sovietizat în care românul autentic se simte suflat, ostracizat, limitat la a servi fără de voie unei puteri asimilante, crude, meschine... De altfel, observațiile lui Vitalie Ciobanu, care însoțesc nota autorului din începutul cărții, vin să justifice conținutul propriu-zis astfel: Butnaru vrea să fie onest cu sine însuși și cu publicul cititor (...), nu insistă să-și compună peste ani o figură de disident (...). Situația sa, în aceste pagini, este a unui tânăr ofițer (locotenent) de 23 de ani... Atmosfera de delabrare și corupție din armată, proprie în general epocii Brejnev (...), conferă acestui jurnal pe jumătate „marțial” o notă particulară. (...) Nu e *vreme de război* în jurnalul lui Leo Butnaru, dar e *vreme de ocupație*, de ocupație sovietică a Basarabiei. (...) Jurnalul narează, în principal, despre un alt fel de regim de coerciție, mult mai insidios și mai greu de atenuat decât traumele unor represiuni brutale de tip cazon, și anume: *prizonieratul mental* al intelectualității din R.S.S. Moldovenească, meschinul și mediocritatea extremă a vieții literare (cf. *op. cit.*, p. 10-11).

Recunosc că am savurat umorul fin și ironiile acerbe care răzbat ca o izbândă intelectuală la orice pas în paginile dlui Butnaru... Este și aici, ca și la croniciarii noștri moldoveni sau ca

la Creangă – dacă vreți –, harul moldoveanului de a-și spune păsul persiflând neajunsurile... Oricum, laudabilă este limba literară curată, adevărat exemplu pentru unii dintre scriitorii de azi (care se străduiesc s-o strice prin alchimii nefolositoare).

Lupta cu inerțiile unui sistem defectuos (intenționat) nu-l împiedică pe autor să-și reprime cumva formarea culturală; „Poezia îmi lasă tot mai puțin din timpul nopților pentru odihnă” (*op. cit.*, p. 66); „printre bucățile muzicale pe care le ascult cel mai des e și partea a doua din *Eroica* lui Beethoven (Marcia funebre).” (*op. cit.*, p. 70); „Citesc o selecție din lirica lui Juliusz Slowacki” (*op. cit.*, p. 71), ș.a.m.d.

Mediocritatea și compromisurile stagiului militar rus sunt reflectate în observațiile zilnice cu o neobosită acuitate: „Zilele pe poligon, nopțile – în cortul cânepiu. (...) În timp ce vorbim despre onestitate, onoare, înaltă condiție morală, de încredere reciprocă, lumea, ca și cum nu s-ar fi întâmplat nimic, inventează în continuare noi modele de lăcăte, produce sârmă ghimpată și uniforme kaki... În biblioteci există cărți citite doar de patru inși: autorul, redactorul, cenzorul și corectorul de editură...” (*op. cit.*, p. 155-156).

Observațiile legate de mediul cazon sunt urmate imediat

de trimiteri culturale, adevărate refugii: „Uneori, pe data de 13 nu-mi merge bine cu adevărat. Ermakov, ștabistul, alaltăieri mă amenință să mă cheme la consiliul de onoare al corpului ofițeresc. Ar putea să-mi zboare o stea?... Chiar de-o să fie, suport eu jumătate de an, că nu le-am botezat plozii. (...) Mâine se deschide stagiunea teatrală (a V-a doar) (p. 98-99). Sau: „Aproape o jumătate de lună, notele jurnaliere le-am împrăștiat prin vreo 4-5 blocnotesuri pe care le-am tot „descoperit” prin multele buzunare ale hainelor militare, prin porthartă. (...) Drumul de la poligonul de lângă Nikolaev până la Tiraspol l-am făcut în 12 ore! (...) Seara la spectacol (experiment) după Neruda, *Vânătoarea de oameni*. (...) Reîntors, cicălit de superiori...” (*op. cit.*, p. 107-109).

Partea a doua a jurnalului respiră, parcă, mult mai poetic, pare-se că timpul „are răbdare” de această dată, iar existența nu mai e atât de convențional precipitată între faptele derulate cazon și evenimentele culturale savurate pe furiș sau pe furate... Autorul își permite acum să mediteze asupra unor probleme filozofice, istorice, culturale într-o cu totul altă manieră... Până și observațiile ironice sunt camuflate de imagini poetizate, estompate elegant în hainele unor cuvinte mai bine alese, nu pentru a fi servite altora,

ci pentru bucuria intimă pe care acestea par să o ofere emițătorului însuși: „Cetatea Sorociei, unde am venit să mă informez despre cum decurg lucrările de restaurare. Înaintez pe o schelă piezișă care duce spre o ușă masivă de fier – cea de la intrarea în fortăreață. Trag de mâner – ușa nu se clinește. Lovesc în fier cu lacătul prins într-un belciug...” (p. 187) sau: „Îmi amintesc cum, copil fiind, băgam mâna până la cot în patefon, încercând să dau de artiștii-pitici. (...) Discul îmi apărea ca o scenă de vinilin pe care, dintr-o clipă în alta, ar trebui să apară dansatorii băieței-degeței” (p. 199); „Universitatea – triumfător lăcaș arhitectural, dar și azil

al tragediei spiritualității noastre. Ghidul ni-i însăși tristețea. Acolo, ca și la Chișinău, confuzii de tip istoric. Noduri sugrumătoare. Acolo, ca și aici, creatorul e mereu suspectat, pentru că metafora nu e un tratat de istorie sau filozofie care să vorbească deschis, concret despre anumite hotare și adevăruri” (*op. cit.*, p. 200).

Regimul subcultural impus moldovenilor ca stare de sufoare de către sovietici, „cușca” și „perimetrul” ei ne amintesc și nouă de „pătrățița” de tip comunist, de botnița atâtor ani pe parcursul cărora cele mai luminate minți ale neamului mureau prin pușcărie...



## AUTORI

**Nicanor BABĂRĂ**, doctor habilitat în filologie, profesor, Facultatea de Limbi Străine, U.S.M.

**Carletta Elena BREBU**, critic literar, România.

**Iustina BURCI**, cercetător științific II dr., Academia Română, Institutul de Cercetări Socio-Umane „C. S. Nicolăescu-Plopșor”, Craiova.

**Anastasia BURUIAN**, soprană; lector, Academia de Muzică „Gheorghe Dima”, Cluj-Napoca, Colegiul Universitar de Muzică, Piatra-Neamț.

**Ion CIOCANU**, critic și istoric literar; doctor habilitat în filologie, cercetător științific superior, Institutul de Filologie al A.Ș.M.; membru al colegiilor de redacție ale revistelor *Limba Română* și *Viața Basarabiei*.

**Irina DERCACI**, doctorandă, Universitatea „Ovidius”, Constanța; redactor la revista *Limba Română*.

**Anatol EREMIA**, lingvist, doctor habilitat în filologie, cercetător științific coordonator, Institutul de Filologie al A.Ș.M.

**Angela FURTUNĂ**, scriitoare, publicistă, România.

**Viorica LIFARI**, lector superior la Catedra Filologie Engleză, U.S.M.

**Cristinel MUNTEANU**, doctorand la Universitatea „Al. I. Cuza” din Iași, profesor de limba română la Liceul Economic „Petre S. Aurelian”, Brăila.

**Claudia PARTOLE**, scriitoare, Republica Moldova.

**Sergiu PAVLICENCU**, doctor habilitat în filologie, profesor, șef al Catedrei de Literatură Comparată, U.S.M.

**Tamara PERETEATCU**, ziaristă, Republica Moldova.

**Nicolae RAEVSCHI**, profesor, doctor, Institutul de Filologie al A.Ș.M.

**Efimia ȚOPA**, poetă, Republica Moldova.

**Diana VRABIE**, lector superior, doctor în filologie, U.P.S. „Alec Russo” din Bălți.

